

AIDAI

1958

NR. 5

TURINYS

MAY, 1958

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1958 METAI GEGUŽĖS MĖNUO Nr. 5 (110)

BENDROSIOS IR METODINĖS PASTABOS TAUTINIO ATGIMIMO KLAUSIMU

K. J. ČEGINSKAS

1. *Dalyko svarba*

Koks bebūtų mūsų teorinis bei praktinis nusistatymas tautinio klausimo atžvilgiu, niekas negali paneigti fakto, kad žmogiškoje tikrovėje pastoviai ir svariai reiškiasi tautinis veiksnys. Nesuskaičiuojamos tos aukos ir didvyriškumo veiksmai, kuriais pasižymi žmonės, įkvėpti tautinių jausmų. Šia prasme net mūsų laikais tautinis jausmas vertas ypatingo dėmesio kaip gyva ir paveiki visuomeninė jėga. Jos reikšmę tik labiau pabrėžia perdėto vertinimo apraiškos.

Praeitą šimtmetį tautiškumas suvaidino tokį reikšmingą vaidmenį Europos gyvenime,kad jį tiesiog pavadino tautiškumo šimtmečiu. Tuomet tautiškumo banga persirito per visą Europą, lygiai kaip nūdien ji išsiliejo Azijos ir Afrikos žemynuose. Galima sakyti, kad XIX-me amžiuje tautinis pakilimas Europoje pasireiškė dviem skirtingais būdais, būtent, dominuojančių tautų imperializmu iš vienos pusės ir prispaustųjų tautų atbudimu iš kitos. Tačiau faktiškai tai buvo du to paties sudėtingo reiškinio požiūriai arba, kitaip sakant, du to paties tautinio sąmonėjimo tipai. Neperdėta teigti, jog kaip tik antrasis tipas įgalino geriau pažinti tikrąjį Europos veidą, koks jis yra visame sau būdingame įvairume. Jau vien šiuo požiūriu būtų naudinga kiek daugiau pasidomėti tautinės minties raida XIX-me amžiuje.

Tai buvo neabejotinai nauja tautinės minties apraiška; tautiškumas, pasireiškęs nauju turiniu ir nauja jėga, tapęs visuotiniu tiek įvairių tautų atžvilgiu, tiek kiekvienos jų viduje. Kaip tik dėl to kai kas jame tenorėjo matyti gryną XIX-jo amžiau gaminį, Prancūzų revoliuciją savivališkai laikant jo lopšiu. Vienok nedera sutapdinti tautinį reiškinį su jo istoriniais naujausiųjų laikų pavidalais. Įvairių tautų istorija aiškiai moko, kad tautinis klausimas yra senesnis, jau viduramžiuose įsišaknijęs. Jo pėdsakų galima užtikti Šventraštyje, sekant išrinktosios tautos kelią.

Tikrai, tautinė mintis yra sena ir mūsų laikais nepraradusi reikšmės, tačiau ne tokia aiški, kaip jos pėdsakai, giliai įspausti ir neištrinami žmogiškosios tikrovės istorinėje tėkmėje. Kas gi galėtų būti labiau migloto, kaip aistringų ir nuolatinių ginčų dalykas? Betgi toks buvo ir tebėra tautinis klausimas savo išoriniuose santykiuose. Iš kitos pusės, pavertimas ko nors paslaptim, idealu ar stabu neatveria kelio dalykiškam pažinimui. Betgi toks buvo ir dažnai tebėra tautinio klausimo atvejis, žvelgiant į jį iš vidaus. Net šiandien tauta neretai stabas.

Šiuo klausimu kritiškų pastabų netrūksta. Kritika visuomet buvo gyva ir reiškėsi įvairiais kosmopolitizmo bei internacionalizmo pavidalais. Kaipgi jos nebūtų nūdien po baisių įvykių, kuriuos sukėlė europinis nacionalizmas? Niekas kitas, tarp kitko, nuo to taip nenukentėjo, kaip pati Europa. Prieš savo prarają, verčiama noro

išlikti, ji mąsto. Europinį sąmonėjimą lydi vis garsesni balsai, smerkiantys tautiškumą. Tačiau ir šiame kelyje slypi pavojai. Argi jis neveda į pasmerkimą visumos už vieną, vadinasi, dalinį požiūrį? O sveiko branduolio nereikia numesti kartu su netikusiu lukštu. Iš kitos pusės, pavojinga niekinti bet kokias gyvybės versmes. Tuo tarpu tautinis gyvenimas turi savo versmes, savo pateisinimą mūsų žmogiškosios tikrovės sudėtingume. Verta prisiminti gana taiklią Fr. Perroux pastabą: "Nūdien — rašė jis dar 1938 m. — diskusijos vyksta, tarsi, ne be vargo sukūrus tautas, jas reikėtų panaikinti. Priešingai, kiekvienam mąstančiam yra savaime aišku, kad jas reikia prakopti".

Tautinis klausimas tikrai vertas dėmesio visų pirma kaip mokslo dalykas. Tai buvo dažnai pamiršta. Todėl nenuostabu, jeigu ir pats klausimas atrodo daugiau neaiškaus jausmo negu blaivaus mokslo, labiau sukilusių aistrų negu kantrių nagrinėjimų dalykas.

XIX-jo amžiaus tautinių sąjūdžių specialus nagrinėjimas kaip tik padeda atidengti to laiko tikruosius visuomeninius reikalus, kuriems patenkinti pats gyvenimas iššaukė tautiškumą jo dabartiniame pavidale. Šiuo požiūriu lengviausia pagauti visuomeninį ir kintantį tautiškumo vaidmenį. Tik gerai išnagrinėjus visuomeninėje sąrangoje įvykusius gilius pasikeitimus, naująją padėtį ir iš jos išplaukiančius naujus reikalus, bus galima daugiau ar mažiau užčiuopti nūdienio tautiškumo tikrąsias šaknis ir nustatyti, pavyzdžiui, kiek dabartiniai pavidalai tebėra galiojantys bei saugotini ir kiek jie pasenę ar keistini.

Mėginimas panagrinėti lietuvių tautinį atgimimą savo ruožtu padėtų nušviesti aplamai tautinį klausimą XIX-me amžiuje. Atgimstanti Lietuva verta dėmesio ne tik kaip atskiras atvejis to laikotarpio tautinių sąjūdžių grandinėje, bet ir kaip tipiškas ryškaus tautinės minties pasikeitimo atvejis. Iš tikrųjų, teisingiau kalbėti ne apie tautiškumą, bet tautiškumus. Kiekviena tauta turi, taip sakant, savitą "tautiškumą", kuris nėra visuomet tas pats, bet kinta su laiku. Todėl reikia saugotis grubiai suprastinto žvilgsnio į klausimą ir ieškoti jo priežasčių visuomeninės sąrangos pasikeitime, tai yra, sociologiškai pažvelgti.

Jau vien šiuo požiūriu būtų įdomu panagrinėti mūsų tautinį atgimimą. Sociologiniu požiūriu tautinis klausimas iki šiol per mažai nagrinėtas, kaip iš viso šalia tautinių istorijų tautinės sociologijos vieta yra skandalingai tuščia

Trumpai suminėkime kitus požiūrius, kurie skatina panagrinėti lietuvių tautinį atgimimą. Jo eigoje išsivystė ta lietuvių tautinė mintis, kuri įsikūnijo 1918 m. susikūrusioje Lietuvos demokratinėje valstybėje; kuri nūdien atsispindi jos išsivadavimo pastangose bei pasipriešinime, vedamame su pavergtos tautos užsispyrimu bei ryžtingumu; pagaliau, kuri tebėra faktiškai pripažįstama bei pakenčiama paties pavergėjo vadinamos sovietinės Lietuvos respublikos rėmuose. Visų su tuo susijusių klausimų neįmanoma suprasti be sąryšio su jų istorine užuomazga. Šia prasme lietuvių tautos atgimimas iš tikrųjų yra visų nūdienių lietuviškųjų klausimų raktas.

Pagaliau, paprastas faktas, kad klausimas nėra pakankamai išnagrinėtas, taipgi pateisina ir skatina norą jį panagrinėti.

2. *Dabartinė klausimo būklė*

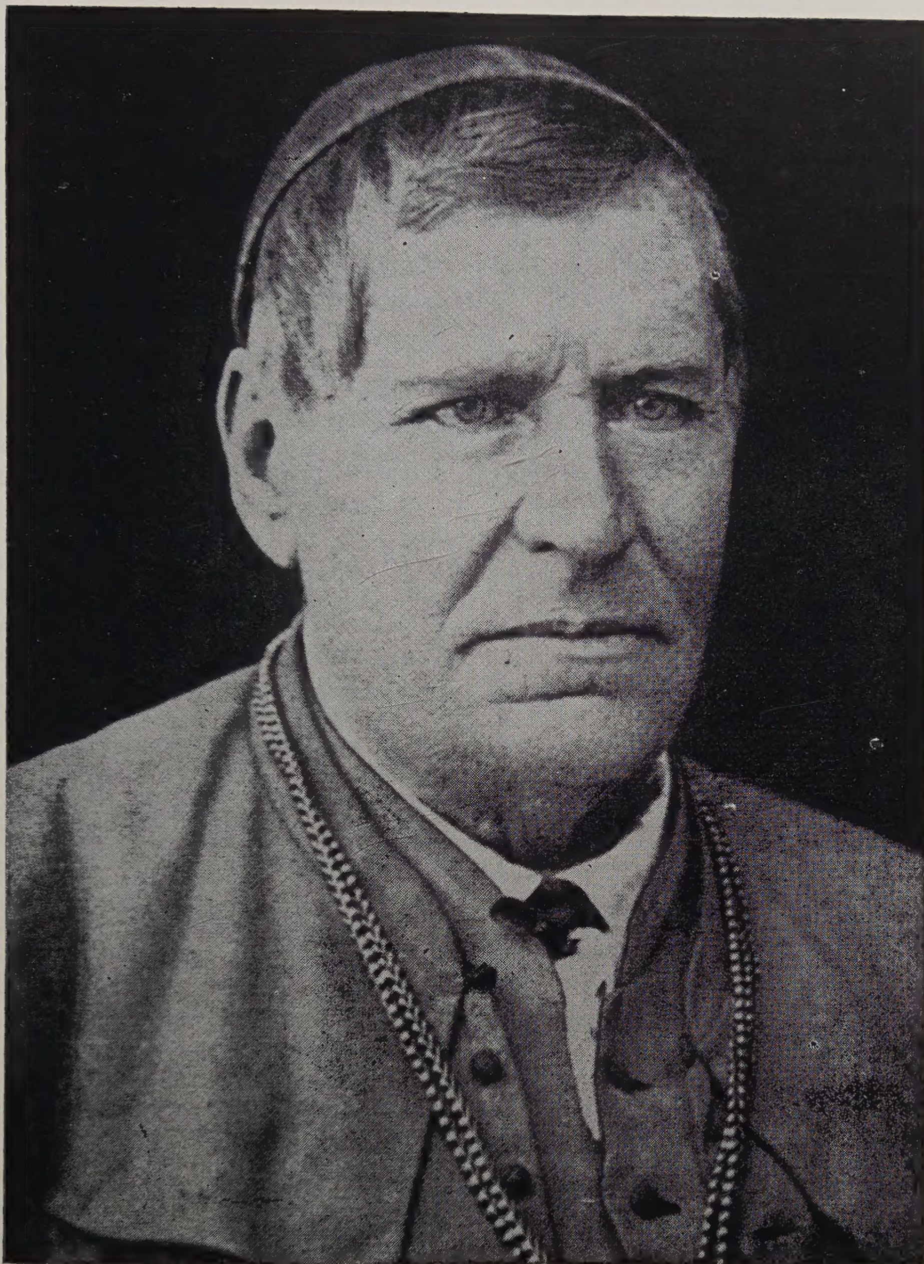
Lietuvių tautinio atgimimo istorija dar neparašyta. Jos veikalas tebelaukiamas. Tačiau jis bus įmanomas tik ant kantrių ir nuodugnių tyrinėjimų pamato. Čia kol kas ir tenka konstatuoti tam tikrų trūkumų.

Jaunas lietuviškasis istorijos mokslas stovi prieš begalinį uždavinį, kuris toli prašoka jo dabartinę būklę. Tik trumpas nepriklausomo gyvenimo laikotarpis tarp dviejų pasaulinių karų buvo užtikrinęs palankesnes sąlygas tautinei istorijai tyrinėti. Tada ir buvo atliktas nustabus darbas: nūdien nebeįmanoma paliesti lietuviškosios istorijos klausimų, nepasinaudojant daugiau ar mažiau išsamiais lietuvių istorikų darbais. Tačiau daug kur dar lieka nemaža spragų. Ypač XIX-sis amžius dar mažai beištyrinėtas.[1])

Todėl ir visi mėginimai aprašyti, aiškinti bei vertinti lietuvių tautinį atgimimą — ko dažnai nebuvo vengiama —buvo tikrai nepribrendę ir daugiau ar mažiau pasmerkti nepasisekimui. Tam tikra prasme tas pat tebegalioja ir nūdien.

Būdinga, kad tokios rūšies mėginimų padaryta kaip tik prieš prasidedant vaisingam intensyvių lietuviškų istorinių tyrinėjimų laikotarpiui. Prie tokių mėginimų visų pirma reikia priskaityti visus tuos leidinius apie Lietuvą, kurie pasirodė Lietuvos demokratinės valstybės kūrimosi metu. Prieš autorių norą ar sutinkamai su juo visi tie veikalai daugiau ar mažiau apspręsti politinių argumentų.

Mūsų istorikų jaunoji karta, sąmoningai atsisakiusi bet kokių per ankstyvų sintezių, labiau linko nagrinėti specialius klausimus. Tačiau aišku, kad tokie darbai iš esmės fragmentiški ir tuo pačiu nepakankami. Vien jų išvados reikalauja platesnio apibendrinančio veikalo, kurio reikalą yra jau iškėlęs prof. Z. Ivinskis, rašydamas apie katalikų kunigo vaidmenį tautiniame

Vysk. Motiejus Valančius, tautinio atgimimo žadintojas

atgimime: "...šalia eilės monografijų ir mokslinių studijų atskirais klausimais niekas dar iš lietuvių nespėjo viename sintetiškame veikale, panaudojant gausią archyvinę medžiagą, stipriai intuityviai peržvelgti per mūsų tautinio atgimimo epochą, spaudos draudimo laikotarpį, savos spaudos organizavimą, įvairių ideologijų diferencijaciją ir t.t. Juk visa tai reikėtų apipavidalinti viename stambiame darbe".[2])

Iš tikrųjų naujos medžiagos nemažai prisirinko. Nūdien ją reikia jau įvertinti skubotiems teigimams bei spėjimams, prasilenkusiems su istorine tiesa, pataisyti. Tokiu būdu ir bendras tautinio atgimimo paveikslas, kaip jis buvo piešiamas ypač svetimųjų, turi būti peržiūrėtas. Tiesa, kol nebus išsamios istorijos, negalės būti nė pilno kalbamo vaizdo. Tačiau jis jau labiau išryškėjo naujųjų darbų dėka. Tik gaila, kad jų

dauguma tebēra visur periodikoje išmētyti ir sunku juos surasti, ypač svetur.

Reikalas kai ką iš pagrindų peržiūrėti savaime iškyla, iš arčiau pažvelgus į literatūrą, liečiančią mūsų tautinį atgimimą. Skirtingų ir prieštaraujančių nuomonių įvairumas tuojau čia krinta į akis.

3. *Nuomonės apie lietuvių tautinio atgimimo pradžią*

Labiausiai išsiplatinusi ir daugiausia svetimųjų veikluose kartojama nuomonė sieja mūsų tautinio atgimimo pradžią su patriotinio laikraščio "Aušros" pasirodymu 1883 m. Tokią pažiūrą be diskusijų priima ir prof. Alb. Rimka rimtoje ir įdomioje sociologinėje studijoje apie tautinį atgimimą.[3]) Ten jis tiesiog tvirtina, kad "Auszros-Varpo gadynė visai teisingai laikoma lietuvių tautinio renesanso, arba atgimimo, pradžia".[4])

Tačiau reikia nurodyti visą eilę nuomonių, prieštaraujančių tai, kuriai pritarė prof. A. Rimka. Antai, istorikas kun. dr. J. Totoraitis rašo, kad "Aušra suėmė tada buvusius lietuvių siekimus, juos stiprino, gilino *jau susidariusią Lietuvoje tautinę srovę* ir stūmė pirmyn lietuvių tautinį susipratimą. *Prieš ją prasidėjusis lietuvių tautos atgimimas* jos sustiprintas, laikui einant, vis ėjo smarkyn".[5])

Savo ruožtu prof. A. Voldemaras savo veikale "La Lituanie et ses problèmes" bendrai teigia tautinį atgimimą prasidėjus "XIX-jo amžiaus viduryje".[6])

Praktiškai šiai pažiūrai pritaria ir Maž. Lietuvos veikėjas dr. V. Gaigalaitis, pagal kurį "spaudos draudimas . . . turėjo pagrindinės reikšmės lietuvių tautinei raidai . . . tapo viena svarbiausių lietuvių tautos atgimimo priežasčių".[7])

Kun. dr. A. Viskanta pabrėžė kitą požiūrį: "1861 m. sausio 21 buvo pirmaeilės reikšmės lietuvių tautos atgimimui. Tai valstiečių baudžiavų panaikinimo data . . . Tai iš išlaisvintos valstiečių vidurinės klasės kilo tie, kurie iš esmės pradėjo lietuvių atgimimo sąjūdį".[8])

Prof. Z. Ivinskis jau minėtoje studijoje nurodė: "Mano tezė būtų tokia: be kunigų, ypač be Valančiaus ir jo artimųjų bendradarbių, tautinis lietuvių atgimimas nebūtų buvęs įmanomas".[9])

Tuo tarpu J. Ambrazevičius nustatė, kad "atbundančioji Lietuva pagilino ir realizavo Daukanto tautinės ideologijos pradus".[10])

Pagaliau, reikia nurodyti išvadas, kurių priėjo dr. V. Maciūnas savo pažymėtinose studijose apie XIX-jo a. pradžią Lietuvoje: ". . . tuo laiku jau dedami atgimstančiai Lietuvai idėjiniai pagrindai . . . Tiesa, tikras tautinis atgimimas dar negalėjo pasireikšti, nes nebuvo palankaus socialinio faktoriaus . . . Betgi tautinės pasaulėžvalgos svarbiausias punktas—lietuvybės idealizacija jau brendo nuo pat XIX a. pradžios".[11]); ". . . šioj gadynėj — rašo tas pats autorius kitoje studijoje — pastebimi tautinio lietuvių atgimimo diegai, kristalizuojasi po truputį lietuviškos pasaulėžvalgos tradicijos pasiekusios ir Aušrą".[12])

Toks paprastas išskaičiavimas būdingesnių nuomonių apie tautinio atgimimo pradžią pakankamai parodo netikrumą, jeigu ne tiesiog maišatį, kuri viešpatauja šiame klausime. Tai ypač ryškiai matyti iš svyravimo ir prieštaravimų pas tuos pačius autorius, ypač publicistus. Cituojame tipišką pavyzdį iš vieno straipsnio apie "Aušrą". Pradžioje ten tvirtinama: ". . . (Vilniaus universiteto) pasėlis davė mums rimčiausius to laiko rašytojus: Stanevičių, Nezabitauską, Daukantą, Valančių. Jie, išvengę lenkininkų tendencijos, bus *pirmieji* tautinio atgimimo žadintojai, *pradės mūsų renesanso epochą*, prirengs Aušrai dirvą".[13]) Gi kiek toliau: "Aušros reikšmė lietuvių tautai yra istorinės vertės. Tai *pradžia jos atgimimo*, pirmas sąmoningas žingsnis į savistovią ateitį".[14])

4. *Keletas kritiškų pastabų tuo pačiu klausimu*

Kaip matome, kraštutiniausia nuomonė, patvirtinta prof. Rimkos, mūsų tautinio atgimimo pradžia "visai teisingai" laiko "Aušros" pasirodymą. Kodėl "visai teisingai", autorius nenurodė. Veikiausiai jis tik paprastai pritarė bendralaikių priimtai tezei.

Šiuo atžvilgiu įdomu atkreipti dėmesį į sekančią jo įžanginę pastabą: ". . . visi mes dar gyvename ne tik "Auszros" ir "Varpo" gadynės iškeltų idealų įtakoje, bet dar ir tų pačių žmonių vadovaujami ar bent jų akivaizdoje. "Aušrininkas", "varpininkas" — tai ne tik žodžiai, kuriais mes kartais charakterizuojame senesniosios mūsų kartos darbuotojus, bet ir autoritetai, prieš kuriuos nedrįsta nepalenkt galvos net ir tie, kurie savo laiku su tais šiandien garbinamais "aušrininkais" arba "varpininkais" kovojo".[15])

Labai suprantamas dalykas, kad pirmieji autoriai, rašę apie tautinį atgimimą, buvo stipriai veikiami "Aušros" ir "Varpo" vadovaujančiųjų asmenų nuomonės. Pastarieji natūraliai laikė savo kartos patriotinę veiklą pagrindiniu tautinio atgimimo darbu. Nepriklausomai tautinei valstybei istoriškai vainikavus jų pastangas, jie tapo moraliniais autoritetais tikra to žodžio prasme. Jų mintys, jiems gyviems esant, negalėjo tapti diskusijų dalyku, todėl buvo priimtos ir paprastai kartojamos.

Ir vis dėlto, kaip bebūtų vertinami nepaneigiami aušrininkų nuopelnai lietuvių tautiniame sąjūdyje, negalima betgi užmiršti tų, kurie anksčiau savo laiko sąlygose ir neabejotinai svariai prisidėjo prie naujosios tautinės ideologijos išvystymo. Be to, praktiškai net tie, kurie laiko aušrininkus vieninteliais tautinio atgimimo veikėjais, niekada neįstengė nutylėti, pavyzdziui, Valančiaus, Daukanto bei jų bendralaikių.

Atrodo, suklaidino faktas, kad naujoji tautinė sąmonė pas aušrininkus ryškiai regima, ypač todėl, kad tautinį atgimimą jie laikė tikslu, ko negalima pasakyti apie jų pirmatakus. Tačiau visiškai klaidinga norėti pilnai išaiškinti bet kokį visuomeninio pobūdžio reiškinį, apsiribojant jo veikėjų sąmone. Pakankamai neįsisąmoninta to, ką Durkheimas savo "Sociologinio metodo taisyklėse" taip aiškiai nustatė, būtent, jog visuomeninio fakto apsprendžiančios priežasties reikia ješkoti ankstesniuose visuomeniuose faktuose, bet ne individualios sąmonės būsenose.[16]) Lygiai verta prisiminti sociologo E. Dupréel įspėjimą, kad psichologinio prado niekada nepakanka pilnutiniam visuomeninio reiškinio išaiškinimui, nes sąmonės būseną visuomet veikia individui svetimi pradai, kaip daiktai ar kitų žmonių būsenos.[17]) Be to, kas liečia aušrininkų sąmonę, nereikėtų užmiršti, kad ji vystėsi nuo nedrąsių neaiškios kultūrinės autonomijos reikalavimų iki Nepriklausomybės deklaravimo.

Todėl galima daryti išvadą, kad augščiau išdėstyta *tradicinė nuomonė laikyti "Aušros" pasirodymą tautinio atgimimo pradžia neleistinai sutapdino aušrininkų darbą tiesiog su tautiniu atgimimu.*

Tokią išvadą patvirtina ir visos kitos suminėtos nuomonės, kurios sutaria bent tuo, kad lietuvių tautinio atgimimo pradžios reikia ješkoti dar prieš "Aušros" pasirodymą. Kas liečia jų kiekvienos vertę, tos nuomonės aplamai teisingos savo teigiama, bet ne išskirtine prasme. Jos yra aiškiai dalinio ir fragmentinio pobūdžio. Pabrėždamos vieną kurį požiūrį, jos galioja tiek, kiek nepaneigia kitų.

Galop, įdomu pastebėti, kad joks autorius nemėgino pateisinti savo vienokio ar kitokio pasirinkimo. Tuo tarpu neįmanoma perdaug pervertinti tokio pasirinkimo arba, jei norima, metodo svarbos. Bet kokio periodo išskyrimas ištisinėje tautinės istorijos eigoje reiškia labai jautrų pjūvį. Vargiai tenka nurodyti, kad čia gresia pavojus iš anksto iškreipti nagrinėjamo reiškinio esmę.

Lietuvių tautinis atgimimas yra istorinis faktas. Jį todėl reikia pavaizduoti ir atstatyti tokį, koks buvo. O to neįmanoma atlikti aprioriškai.

Tačiau šis faktas, liečiąs besiformuojančią globalinę visuomenę, kaip tai priimta vadinti tautą, nėra jau toks paprastas ir ryškus, kaip koks nors dienos įvykis. Jo beveik begalinis sudėtingumas neišvengiamai reikalauja tam tikros bendros sampratos, kurią reikia pateisinti objektyviai jo pobūdį atitinkančiais pagrindais. Čia kaip tik ir glūdi tikras savivališko subjektyvizmo pavojus, būtent, pavojus matyti reiškinį tokį, kokio norima, ir ne tokį, koks jis yra savyje, nepriklausomai nuo autoriaus iš anksto susidarytų pažiūrų.

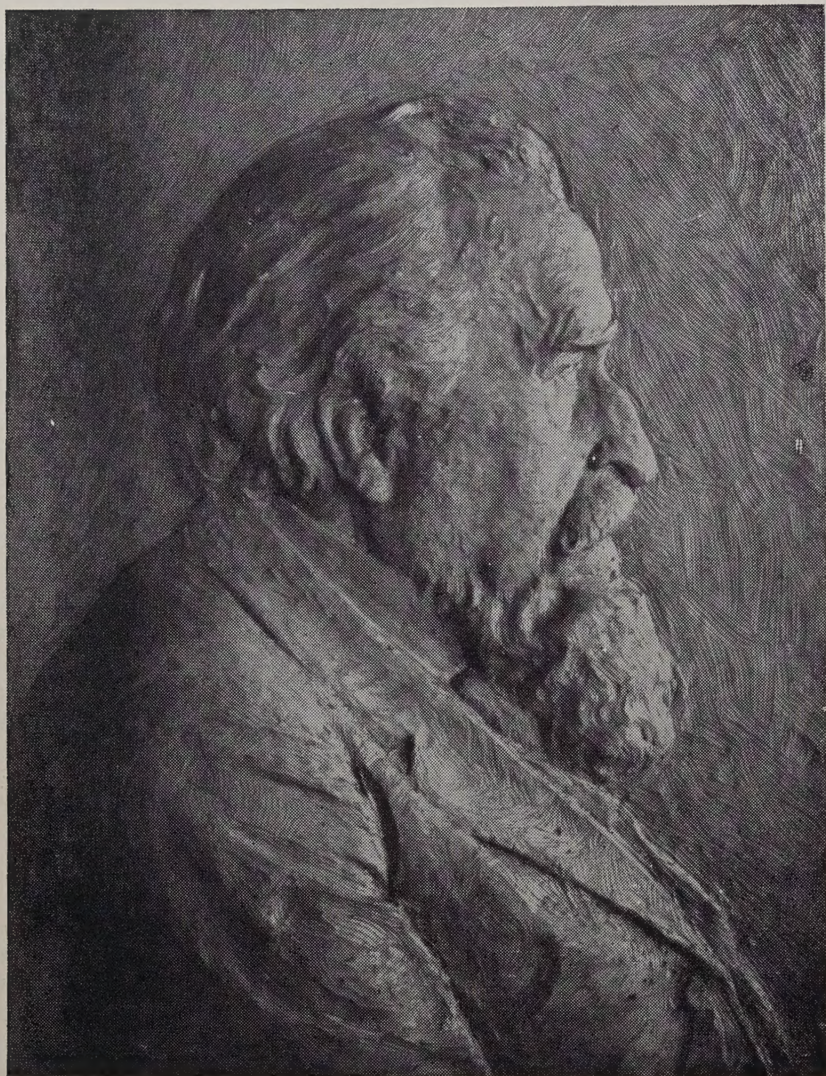
Tenka pirmiausia nustatyti faktą, neliečiant jo esmės. Kyla klausimas, kokiu būdu įmanoma aprašyti lietuvių tautinį atgimimą, tuo pačiu neapsprendžiant jo aiškinimo? Mūsų nuomone, atsakymo reikia ješkoti klausimo sociologiniame pobūdyje. Sociologiniam klausimui nagrinėti tėra tik vienas galiojantis būdas, būtent, pritaikyti sociologinį metodą. Nereikia klaidingai įsivaizduoti to, ką reiškia tokiu būdu paliesti ypatingai besikeičiantį ir mažai teištirtą tautinės minties lauką. Ir vis dėlto tai vienintelis būdas priartėti prie tikrovės, kurioje lietuvių tautinis atgimimas apsireiškė ir slypi. Šioje vietoje dera prisiminti žymaus sociologijos pradininko Durkheimo pasakymą, jog "sociologija — tai tam tikru būdu suprasta istorija".

5. *Durkheiminės sociologinio metodo taisyklės*

Norint eiti keliu, kurį nepaprastai aiškiai nurodė Durkheimas savo sociologinio metodo taisyklėse, tenka ypatingai įsidėmėti taisykles, liečiančias visuomeninių faktų stebėjimą. Tai, ką jomis Durkheimas išreiškė, galios tol, kol sociologija neatsisakys savo pašaukimo būti mokslu. Atmetęs "prigimtinį mūsų dvasios polinkį"[18]) pasitenkinti grubiai sudarytais vaidiniais bei sąvokomis, jis nutiesė mokslinius sociologijos pamatus.

Iš tikrųjų, dažnai "užuot stebėjus dalykus, juos aprašius, juos lyginus, mes tenkinamės savo minčių įsisąmoninimu, jų analizavimu, jų lyginimu. Vietoj faktų mokslo užsiimame tik ideologine sklaida"[19]) Kaip priešybę tokiam kasdieniškam ir grubiam būdui Durkheimas nurodė savo mokslinį metodą, kurio pirmoji ir pagrindinė taisyklė išreikšta pagarsėjusia, dažnai blogai suprasta ir blogai aiškinta formule: "nagrinėti visuomeninius faktus kaip daiktus". Tuo norima pasakyti, kad jie mums prieinami tik savo apraiškomis, kurios juos atskleidžia ir kartu slepia.

Todėl Durkheimas griežtai reikalavo trijų dalykų, būtent: 1. sistemingai pašalinti visas apriorines sąvokas, 2. aptarti faktą pagal jo

Dr. Jonas Basanavičius,
"Aušros" leidėjas

(J. Zikaro bareljefas)

išorines žymes ir 3. jį nagrinėti ne iš individualių apraiškų pusės.[20])

Nei prieš tai, nei po to gal niekas nesugebėjo geriau išreikšti sociologinės dvasios, kaip Durkheimas šioje subtilioje ir visada galiojančioje pastaboje: "Reikia artintis prie visuomeninio lauko pro ten, kur tinkamiausia pradėti mokslinį tyrinėjimą. Tik po to bus galima tyrinėjimą pastūmėti toliau ir palaipsniškais priartėjimo darbais pamažu apčiuopti šią besisklaidančią tikrovę, kurios žmogaus dvasia gal niekad nepajėgs pilnai suvokti".[21])

Durkheimo pastabos mūsų atveju labai naudingos. Iš tikrųjų, lietuvių tautinis atgimimas nėra nei mitas nei atitrauktinė mintis, nors, sprendžiant iš jo nagrinėjimų būdo, galėtų taip atrodyti. Per dažnai užmirštama, jog tai istorinės tikrovės įvykis, nepriklausomas nuo subjektyvių nagrinėtojo pažiūrų ir kad dėl to reikia į jį žvelgti išoriškai, kaip į išorinį daiktą.

Išskaičiuodami skirtingas nuomones, mėginome atsikratyti visų apriorinių pažiūrų. Lieka aptarti (žinoma, tik pradiniu būdu) lietuvių tautinio atgimimo reiškinį pagal jo išorines žymes. Taip atsiduriame prieš klausimą: kokios gi tos žymės? kur jų ieškoti?

Tokiam klausimui atsakyti atrodo naudinga panagrinėti pačią tautinio atgimimo sąvoką. Jos sklaida turėtų padėti įvykdyti ir tą durkheiminį reikalavimą, griežtai draudžiantį naudotis sąvokomis, kurios yra susidariusios už mokslo ribų ir skirtos naudoti nieko bendra su mokslu neturintiems reikalams.[22])

6. *Tautinio atgimimo sąvoka*

Tautinis atgimimas — modernus išsireiškimas,pagimdytas praktikos ir jai skirtas. Naudojamas naujausios istorijos žodyne pažymėti XIX-jo amžiaus tautiniams sąjūdžiams, davusiems pradžią naujosioms tautinėms valstybėms Europoje. Tokia prasme kalbame apie albanų, bulgarų, čekų, estų, kroatų, latvių, lietuvių, rumunų, serbų, slovakų, slovėnų, suomių, vengrų tautinius atgimimus.

Tačiau dažnai naudojama sąvoka nuo to aiškesnė netampa. Priešingai, nuolat gresia pavojus netiksliai panaudoti. Be to, daugybė sinonimų aptemdo mintį ir padaro sąvoką dar labiau miglotą. Argi ne tą patį "atgimimą" dažnai vadiname "atbudimu", "prisikėlimu", "atsinaujinimu", ir pan.? Jau vien tik dėl to būtinai reikia panagrinėti šio išsireiškimo prasmę.

Tautinis atgimimas tėra gal tik paprasta metafora, tinkanti mitiniam bei poetiniam pasauliui? Ar galima pateisinti jos vartojimą, kalbant apie patirtinės tikrovės reiškinius, tokius kaip visuomeniniai faktai? Kitaip sakant, ar ši sąvoka gali būti mokslinė? Jei taip, kokia jos konkreti reikšmė? Tačiau visų pirma tenka nurodyti, kokio pobūdžio ta tikrovė, kuriai galima pritaikyti tokią sąvoką. Todėl pirmiausia tenka mesti žvilgsnį į tautinį klausimą aplamai.

Tautos sąvoka kasdieninėje kalboje yra tokia įprasta ir artima, kad atrodo nusidėvėjusi ir beveik nieko nepasakanti. Iš tikrųjų, kai pastebėjo Renanas, "tai paviršutiniškai aiški mintis, kuri sukelia didžiausių nesusipratimų" arba tiesiog, H. Hauserio žodžiais, "klaidingai aiški mintis". Tikrovėje tautos yra labai sudėtingos sąrangos. Jas liečianti terminija nėra dar nusistojusi net kalbose tų kraštų, kur pastebima sena tautinė tradicija.

Autorių dėmesį ypač patraukė tautiškumas savo dabartiniame pavidale. Sociologija, kurios žodis šioje srityje turėtų būti ypatingai vertinamas, laikėsi dažniausiai nuošaly. Dėl to nenuostabu, jeigu tautinis klausimas taip pat buvo dogmatiškai ir savivališkai nagrinėjamas. Nelaukiant anketų bei gilesnių studijų duomenų, buvo sukurtos įvairiausios teorijos, kurios betgi galutinai nenušviečia klausimo.

Mūsų nuomone, tikslaus ir aiškaus tautinio fakto apibrėžimo teks dar palaukti. Bent mes jo čia visiškai neliesime. Taip pat vengsime nereikalingai kartoti viso to, kas daug kartų sakyta ir kartota apie tautą aplamai, pradedant tuo, kuo ji nėra, ir mėginant išskaičiuoti begalinę eilę jos teigiamų žymių. Mėginame trumpai sintetiškai pabrėžti sociologinį klausimo pobūdį.

Visos teorijos apie tautinį faktą suvedamos į dvi pagrindines sampratas, kurių viena vertina labiausiai prigimtinius arba objektyvius duomenis — natūralistinė samprata; kita iškelia sąmonės faktus arba subjektyvius duomenis — kontraktualistinė samprata.[23]) Jos dažnai savivališkai aptariamos kaip nesutaikomai prieštaraujančios. Tuo tarpu klausti ir ginčytis, kaip tai neretai atsitinka, kuri jų teisingesnė, reiškia blogai suprasti dalyko esmę. Iš tikrųjų, kaip pažymi A. Cuvilier, jos viena ir kita sudaro vieną požiūrį tos pačios sudėtingos tikrovės, kokia yra tauta.[24]) "Tauta yra dviguba — sako J. M. Domenach:—objektyvių žymių visuma; pagrindinių sąmonės faktų visuma; ji laikosi kūniškiausiųjų dalykų ir siekia dvasiškiausiųjų".[25])

Įdomu pastebėti, kad šie du požiūriai jau seniai išreikšti lotyniškame termine "natio".[26]) Šis žodis jau XV-me amžiuje turėjo dvigubą prasmę. Iš vienos pusės, jis pažymėjo kilties ir kalbos vienybę (objektyvūs pradai), iš kitos pusės —piliečių bendruomenę (subjektyvus pradas, nes turima minty piliečių bendruomenei priklausomybės sąmonė). Senovės romėnai taipgi skyrė dvi reikšmes. Senesnioji kilo iš veiksmažodžio *nasci* ir sietina su Cicerono minimu dievaitės *Natio* vardu; šiandien ji dar sutinkama ispanų kalboje, kur sakoma *ciego de nacion* (aklas iš prigimties). Kita vėlesnė romėniškoji reikšmė panaši į moderniąją.

Šie du tariamai prieštaringi požiūriai aiškiai liudija tautinio reiškinio sociologinį pobūdį. Sociologija, kaip nurodo belgų sociologas Dupréel, yra vienintelis mokslas, kuris savo objekto vienybėje suderina psichologinius arba dvasinius pradus ir grynai medžiaginius reiškinius. Šių dviejų pradų suvestinė, jo žodžiais, sudaranti visuomeninį santykį.[27])

Visuomeninis santykis ar visuomeninė sąmonė — tai tik skirtingos terminijos dalykas. Mums labiau patinka pastarasis terminas, nes ta prasme suprantame McDougall teigimą: "Visur, kur pasaulio istorijoje iškilo tauta, jos kaip tautos svajonė buvo esminė jos buvimo ir dar labiau pažangos sąlyga".[28]) Kaip lygiai pritariam Oppenheimeriui, kai jis nurodo, kad "mes neturime išvesti tautinės sąmonės iš tautos, bet priešingai — tautą iš tautinės sąmonės".[29]) Tai, kas atbaigia tautą kaip tokią, yra jos tautinė sąmonė, susidaranti ir be paliovos kintanti istorinėje tėkmėje, kuri ją veikia lygiai, kaip ji pati savo ruožtu jos veikiama.

Nesunku pastebėti tautinės sąmonės pasikeitimą amžių bėgyje. Norvegų istorikas Halvdan Koht nurodo, kad tautiniai jausmai reiškėsi jau prieš naujausius laikus, t. y. prieš Prancūzų revoliuciją, ir kad šie jausmai, pasireiškę skirtingais laikotarpiais, tarp savęs istoriškai

siejasi. Jis mėgino įrodyti, kad daugelyje europinių kraštų tautiniai jausmai pasireiškia XII-me amžiuje. Tačiau tuo pačiu metu jis pabrėžė, kad XII-jo a. tautiniai jausmai labai skiriasi nuo šiandieninių.[30])

Ir tai suprantama. Tautinė sąmonė turi pakisti, įvykus pasikeitimams visuomeninėje sąrangoje, nuo kurios ji pilnai priklauso. Kaip tik tokiai sudėtingai ir kintančiai sociologinei tikrovei taikomas atgimimo terminas.

Atgimimas, tariant K. Burdacho žodžiais, yra tikrai pasaulinės reikšmės žodis.[31]) Jis naudojamas įvairiomis prasmėmis. Mums čia nerūpi šio žodžio mitologinė ar mistinė prasmė. Aišku, kad tokia prasme, reiškiančia mirtį ir prisikėlimą iš numirusių, negalima kalbėti apie prigimtinius, t. y. nestebuklingus reiškinius, prie kurių priklauso visuomenės mokslo faktai. Mus taigi domina kitos šio termino reikšmės.

Prancūzijoje XVIII-me amžiuje šis išsireiškimas naudojamas įvairiomis prasmėmis. Montesquieu, pavyzdžiui, kalba apie "mūsų prancūžiškosios teisės atgimimą" ir Volteras apie "ligi tol niekintos literatūros atgimimą". Tai reiškia daugiau negu paprastą ko nors išriedėjimą, atstatymą, naują pakilimą.[32]) Panaši reikšmė atrodo priimtina. Panagrinėkime ją iš arčiau.

Pirmu žvilgsniu pastebimas prieštaravimas. Atgimimas visų pirma reiškia ko nors atnaujinimą. Savaime aišku, jei buvo atgimimas, kas nors turėjo atgimti, sugrįžti gyveniman, atsinaujinti. Tai savotiškas *antrasis* gimimas; gimimas to, kas jau bent kartą buvo gimęs. Tokiu atveju, atgimimas tėra pratęsimas, pakartojimas ar prailginimas daugiau ar mažiau pirmykštės esmės.

Tačiau tuo pačiu tai reiškia ir priešingą momentą, kurio nereikia užmiršti. Atgimimas yra taip pat kažkas naujo, nepakartoto. Antrasis gimimas yra vis dėlto *gimimas,* t. y. naujas pasirodymas pasaulyje, nauja pradžia, bet ne vien tik pasikartojimas, prailginimas ar pratęsimas.

Norint suprasti tokio dialektinių požiūrių išsireiškimo prasmę, nereikia jų išskirti, bet juos prakopti. Tai jautė G. Papini, kurio subtiliam pastebėjimui pritariam: "Atgimimas taip p t yra gimimas ir, taigi, tęsinys ir naujovė sykiu; tai daugiau gyvojo krizės raida, negu prisikėlimas iš numirusių".[33])

Tokia prasme atgimimo terminas nereiškia nei tęsinio nei naujovės absoliučia prasme. Taip apeinama mirtis ir ją sekantis prisikėlimas, kas sudaro atgimimą mitologine bei mistine prasme ir nepritaikoma gamtiniams reiškiniams. Pas'lieka esminiai dinaminė ir lygstama sąvoka, skirta pažymėti pereigai tarp dviejų būklių, perėjimui iš įstangios (potencinės) būklės į veiksminę (aktualiąją).

Vis dėlto tai ne bet koks pasikeitimas, o toks, kuriame vyksta priešingų jėgų žaidimas, lydimas savotiško praturtėjimo, kažko naujo, nepakartoto, lyginant su pirmykšte būkle: naujas spindesys, pakilimas, naujas stiprumo laipsnis ir pan. Tas sugretinimas iššaukia vertybinį sprendimą antrosios būklės naudai.

Tokią sąvoką galima pritaikyti patirtinės tikrovės reiškiniams, ypač visuomeninio gyvenimo srityje, kur nuolat vyksta įvairūs pasikeitimai. Dažnai čia betarpiškai pastebime tik paprastą pasikeitimo faktą. Tačiau jis neįvyksta staiga, o kurį laiką bręsta, veikia anksčiau negu įvykiai išsiveržia iš įprastinių rėmų ir taip apreiškia krizę. Atgimimu taigi žymime tokią kritinę būklę, kurioje susiduria du priešingi pradai, senas ir naujas, paveldėtasis ir pradžioje nepastebimas, bet vis labiau ryškėjantis ir, pagaliau, nugalintis pradas.

Tai sąvoka, kuri iš tikrųjų gali būti pateisinta ir naudojama sociologijoje, nuolat kintančių reiškinių moksle. Ir jeigu galima kalbėti apie demografinį, valstybinį, dvasinį, dorinį, kultūrinį ir panašų atgimimą, kodėl nekalbėti apie tautinį atgimimą?

Tautinis atgimimas nėra taigi nei tautos gimimas, nei jos prisikėlimas iš numirusių. Tai gyvos tautos kritinė būklė, tautinės sąmonės istorinis pasikeitimas, kurio pasekmėje ji apsireiškia praturtinta, nauju spindesiu. Iš tikrųjų, ne tiek svarbu, ar tai įvyksta visiškai naujų iki tol nepastebėtų pradų įgijimu, ar paprastu pakartojimu bei iškėlimu "lig tol paniekintų".

Tautinio atgimimo išeities taškas reiškia tam tikrą susilpnėjimą, tautinio gyvenimo nuosmūkį, lyginant su jo padariniais, kurie reiškia to paties gyvenimo praturtinimą ir pakilimą. Tai tam tikra prasme neišvengiamas ir fatališkas susidūrimas, nes jis reiškia tuo pačiu metu nuosmūkį ir užuomazgą. Jeigu tautinis atgimimas apsireiškia pereiga tarp dviejų skirtingų tautinės sąmonės tipų, tai jį tada reikia vertinti kaip vieno užuomazgą ir kito nuosmūkį bei išnykimą. Kiekvienu atveju, tai drama. Ją išryškinti, nušviesti — tai uždavinys dalykiško aprašymo, kuris visuomet liečia konkrečius ir atskirus atvejus.

Tačiau jei tautinis atgimimas apreiškia nauju būdu tautinę sąmonę, tai pastaroji pilnai apsireiškia tik vienoje ir nedalomoje ištisinėje tautinės istorijos eigoje, kurioje atgimimo laikotarpis tėra viena dalis. Norint ją gerai suprasti, negalima pamiršti organinio ryšio, siejančio vieną tautinės istorijos laikotarpį su jos visuma.

Mēginimas dalinti istoriją laikotarpiais savyje jau reiškia šį tą savivališko ir gali būti pateisintas tik griežtai metodiniais sumetimais. Istorija, kaip pastebi minētas G. Papini, yra plati upē, kuri nuolat teka nenutrūkstamai ir be nuopolių, tačiau kurios didžiulę tēkmę įsidēmējimo bei mokymo tikslais esame priversti dalinti į baseinus ir kanalus.[34])

Tautinio atgimimo laikotarpis bet kurios tautos gyvenime išryškēja lyginant tai, kas buvo prieš jį, su tuo, kas jį seka. Žinoma, vēliausiajam laikotarpiui būdingas tautinēs sąmonēs tipas ar tipai nerandami ten, kur jų nebuvo, būtent, pačiame tautinio atgimimo laikotarpyje ir, juo labiau, prieš jį buvusiame.

Taip suprasta tautinio atgimimo sąvoka turi labai plačią prasmę. Teoriškai, ji gali būti pritaikyta ne vienam laikotarpiui toje pačioje kurios nors tautos istorinēje eigoje. Tai fakto klausimas. Iki šiol buvo įprasta ją taikyti XIX-jo a. Europos tautiniams sąjūdžiams. Iš tikrųjų, tai bendra europinē apraiška, pastebima maždaug vienu laiku ir visoje Europoje, ypač Vidurio ir Rytų Europoje, ir turinti nepaneigiamai bendrų bruožų. Galima aplamai sakyti, kad iš vienos pusēs ją apibūdina modernios tautinēs sampratos stoka, iš kitos pusēs — kaip tik tokios sampratos sudedamųjų ir tipingų pradų palaipsniškas iškilimas. Šia siaurąja prasme tautinis atgimimas tēra modernaus tautiškumo užuomazga.

7. *Lietuvių tautinio atgimimo europiniai pradmenys*

Siaurąja prasme kalbame ir apie lietuvių tautinį atgimimą, jį suprasdami kaip moderniosios lietuvybēs užuomazgą. Todēl augščiau išdēstyta schema mums atrodo naudingas darbo įrankis.

Iš tikrųjų, nūdienē lietuvių tautinē mintis kaip tautinio atgimimo gaminys gali būti suprasta kaip nesenos praeities priešpriešа. Anuomet sumišusi, svetimų pradų stelbiama, neišvengiamo nuosmūkio keliu riedanti, lietuvybē nūdien visose savo apraiškose nešioja būdingas išsilaisvinusios ir išsiskleidusios sąmonēs žymes, atrodo radusi savyje tikslą, patrauklų idealą, svariai teigianti savo buvimo pagrindą ir neabejojanti jai greta kitų tautų priklausančia vieta žmonijos tarpe.

Ši sąmonē yra glaudžiai susijusi su tautinēs valstybēs faktu iš vienos pusēs, ir remiasi lietuvių kalbos kultūrine bendruomene iš kitos. Gi tautinē valstybē, lygiai kaip kalbinē bendruomenē yra neginčijamai modernūs tautinēs sampratos bruožai.

Aišku, kad panašios sąmonēs negalima anksčiau ieškoti. Nereikia taigi jos ieškoti nei pas tautinio atgimimo laikotarpio veikējus, nei jų aplinkoje, nei juo labiau šio laikotarpio išvakarēse. Be to, istorinēs praeities negalima tiksliai atkurti, žvelgiant į ją dabarties akimis, įvedant laikotarpiui svetimas kategorijas.

Iš kitos pusēs, nieko nuostabaus, jei XIX-jo amžiaus eigoje, ypač pirmoje pusēje, matome tautiškumą, kurio prasmē nēra ta pati, bet tokia skirtinga, kad atrodo nebesuderinama su nūdiene ir iššaukia gyvą priešingumo jausmą pastarosios nešējuose.

Natūralu, jog bet kokia ideologija gali ilgai išsilaikyti, net sugriuvus ją pagimdžiusiai visuomeninei sąrangai. Tačiau iš to, kad senoji ideologija tebeveikia duoto laikotarpio žmones, dar negalima daryti išvados, jog tuo pačiu metu nebūtų dedami naujosios ideologijos pamatai, jog nebūtų pradējęs pūsti naujų laikų vējas. Ne tik sąmoningi veikējai, bet taip pat ir nesąmoningi, abejingi, net priešiškai nusiteikę, tiek tos visuomenēs viduje, tiek jai nepriklausą, galējo vertingai prisidēti prie šios eigos. Tai irgi grynai fakto klausimas. Apsiriboti išimtinai sąmoningais dramos veikējais reikštų ją iš anksto iškraipyti.

Tautinį atgimimą kaip tik sudaro toks pasikeitimas, kuris nēra nei ramus nei taikingas. Kaip kiekvienoje tikroje visuomeninēje dramoje lemia ne tiek sąmoningi veikējai, kiek nuo jų sąmonēs nepriklausomi veiksmai. Todēl mums pirmoje eilēje turi rūpēti pats tautinio atgimimo darbas, kurį nesvarbu kas ir dēl kurių sumetimų dirbo. Šį darbą reikia objektyviai aprašyti pagal jo išorines žymes, kurios ieškotinos bendroje europinēs dvasios būsenoje.

Kai XIX-me amžiuje tautinio sąmonējimo banga užliejo Europą, Lietuva, be abejo, nesudarē išimties bendrame sąjūdyje. Priēmusi krikščionybę, ji įsijungē į Europos tautų bendruomenę ir tapo daugiau negu vien tik geografinē jos dalis. Visos minčių srovēs, visi didieji europiniai sąjūdžiai nepraējo nepastebēti ar be atgarsio.[35])

Napoleono kariuomenē, peržygiavusi visą Europą, paskleidē ir sustiprino demokratinēs minties srovę. Ji pasiekē net Lietuvos valstiečius. Žemaitis bajoras A. Klementas liudija tas nuotaikas, kurios tuomet vyravo Lietuvoje, belaukiant Napoleono: "Nors slaptai, buvo kalbama, kad laisvēs valanda artēja. Kiekvienas pusbalsiu šnabždējo, kad bus laisvē palikti poną ir eiti kur nori".[36])

Grynai informacinio pobūdžio to meto Lietuvos spauda taipgi liudija didelį anų laikų dē-

mesį tarptautiniams įvykiams.[37]) Pavyzdžiui, apie 1800-tuosius metus "Lietuvos Kurjeris" nedaug dėjo vidaus žinių. Užtat daug vietos skyrė užsienio įvykiams, ypač Paryžiuje, Vienoje, Berlyne, Briuselyje, Frankfurte, lygiai kaip užsienio spaudos ištraukoms. Prancūzų revoliucija ir jos padariniai užėmė ypatingą vietą. Net jei tie laikraščiai buvo skaitomi tik rinktinių ir labai ribotų sluogsnių, jų mintys, vieną kartą patekusios visuomenėn, greitai plito ir rado dėkingą auditoriją suinteresuotose valstiečių masėse, nekantriai laukiančiose išsivadavimo valandos iš nešamo jungo.

Lenkų - lietuvių jungtinės valstybės galas, su neišsenkančia energija nuo Kosciuškos sukilimo (1794) vedamos nesiliaujančios pasipriešinimo bei išsilaisvinimo kovos nuolat didino lietuviškosios emigracijos eiles Vak. Europoje, ypač Prancūzijoje, kuri tada buvo didžiausių vilčių židinys, panašiai kaip šiandien Amerika. Emigracija buvo atviras langas į Vakarus, iš kur sklido naujų minčių ir naujų vilčių šviesa. Net po Napoleono pralaimėjimo, reakcijai prislėgus visą Europą ir carui Nikalojui I visom priemonėm besistengiant izoliuoti Lietuvą, jos ryšiai su Vakarų Europa nenutrūko. Taip 1834-38 metais iš Paryžiaus per Tilžę keliavo draudžiami raštai Lietuvon, lygiai kaip iš čia siunčiami pinigai emigracijos veiklai remti.[38]) Rusijos-Prūsijos siena, einanti per Lietuvą, daug patarnaus keturiasdešimt metų spaudos kovoje (1864-1904).

Tuo pačiu laiku, kai drauge su lenkais buvo vedamos politinės kovos prieš pavergėjus rusus, krašto viduje vyko gilus pasikeitimas. Brendo ir jungėsi kovon naujos jėgos, kurios veikiai pakeitė pačią kovos prasmę ir kurias nuslopinti carinė reakcija buvo nepajėgi.

Aišku, kad Vakarų demokratinių minčių paskleidimas žymiai sustiprino visuomeninio išsilaisvinimo sąjūdį ir turėjo didelės įtakos lietuvių tautinio jausmo pasikeitimui. Tačiau tai ne viskas. Tos pačios laiko dvasios poveikyje Europoje iškilo galingas kultūrinio pobūdžio sąjūdis. Jo būdingi bruožai: meilė gimtajai kalbai ir tautinei praeičiai. Iš tikrųjų, demokratinės minties sąjūdžio negalima atskirti nuo europinio romantizmo. Net šiuo požiūriu daugiau europinio gyvenimo paraštėje buvusios Lietuvos atvejis ryškiai patvirtina faktą, kad Europa sudaro vieną politinį bei kultūrinį vienetą, nepaisant gausių vidaus pasidalinimų, nusidriekusių gamtinių bei dirbtinių sienų. Be abejonės, daug tiesos turi E. Beil sakydamas, jog kiekviena europinė tauta yra mažiau paveikta savo ypatingos istorijos, kiek krikščioniškųjų Vakarų bendrosios istorijos.

Beveik vienu ir tuo pačiu metu visoje Europoje pasireiškė vienodas užsidegimas domėtis ilgai niekintomis ir apleistomis vietinėmis kalbomis, jas gerbti, joms skirti naują dėmesį ir kūrybinę veiklą. Tai buvo lyginamosios kalbotyros valanda, mada rašyti gramatikas, žodynus, fantastiškiausias istorijas, paremtas netikrais, neretai pramanytais dokumentais; mada domėtis folkloru, liaudies dainomis ir bendrai jos kūryba. Romantizmas buvo lygiai toks visuotinis, kaip prieš tai kosmopolitizmas. "Romantinis sąjudis iššaukė panašių darbų visoje Europoje, Suomijoje kaip Norvegijoje, Katalonijoje kaip Provanse ar Graikijoje . . . Abu priešingų minčių sąjūdžiai — revoliucinis, atėjęs iš Prancūzijos; romantinis, atėjęs iš Vokietijos — vienas ir kitas padėjo taikingoms kabinetinių žmonių studijoms patirti nelaukto atgarsio . . . Eruditų darbas paruošė intelektualinį atgimimą, kuris turėjo nuvesti į politinį atgimimą".[39]) Šioje vietoje verta prisiminti dr. V. Maciūno išvadą, kad "lietuvių XIX-jo a. pradžioje sąjūdis nėra kokia išimtis Europos dvasinio gyvenimo bendrosios eigos".[40])

Tokioje pakilioje europinėje atmosferoje apsireiškė ir lietuvių tautinio atgimimo požymiai. Pirmu žvilgsniu skiriame keturis: 1. vietinės kalbos rehabilitavimą, 2. grįžimą prie tautinės praeities, 3. visuomenės demokratėjimą ir 4. modernių tautiškumų arba tautinių ideologijų susidarymą bei susidūrimą.

Kaip matyti, tai nėra visiškai nauji anksčiau nežinomi pradai. Jie užtinkami ir senojoje ideologijoje. Tačiau tautinio atgimimo originalumą sudaro tai, kad jis juos apreiškia nauja jėga, ypatingu svoriu. Be to, jie glaudžiai susiję vienas su kitu, neskirtini, pasižymi tikru perspektyvų savitarpiškumu. Tačiau juos reikia skirti, mėginant nustatyti ir aprašyti patį tautinio atgimimo faktą. Aišku, jog tai tik labai nepilnas ir paviršutiniškas požymių išskaičiavimas, tačiau, mūsų nuomone, pakankamas užsibrėžtam uždaviniui praktiškai įvykdyti.

8. *Lietuvių tautinio atgimimo istorinė reikšmė*

Metus žvilgsnį į lietuvių praeitį, nesunku įžvelgti tautinės civilizacijos tragediją. Užuot savitarpy pasipildžiusios, darniai bendradarbiavusios ir užtikrinusios tautinės civilizacijos pilnybę, liaudies ir augštesniųjų sluogsnių kūrybinės pastangos Lietuvoje gana anksti atsidalino skirtingomis kultūromis. Šia prasme pavėluotas susitikimas su krikščioniškuoju pasauliu buvo fatališkas. Augštesnieji sluogsniai, kuriems istoriškai buvo tekęs vaidmuo sutaikinti pirmykštės kultūros pradus su Rytų ir Vakarų krikščioniškuoju kraičiu, savo uždavinio neįvykdė. Persi-

sunkę svetima kultūra, jie nutolo ir atitrūko nuo liaudiškojo įkvėpimo šaltinių. Kaip ištikimas sargas, liaudis toliau saugojo pirmykštės civilizacijos pradus. Palyginti lėta jos krikščionėjimo eiga ją įgalino su laiku išspręsti tą sunkų uždavinį, kurio neatliko augštesnieji sluogsniai.

Nūdien ši liaudies kultūra sudaro moderniosios Lietuvos pamatus. Tai esminė lietuviškosios civilizacijos lytis. Ir visa tai — tiesioginė tautinio atgimimo pasekmė. Šiuo požiūriu *lietuvių tautinio atgimimo esmę sudaro grįžimas į pirmykštės tautinės civilizacijos šaltinius.* Liaudies ir šviesuomenės kūrybinių pastangų suderinimas padarė galą žalingam lietuviškosios civilizacijos skilimui, kurį iššaukė mūsų bajoriškosios ir liaudiškosios kultūrų šimtmetinės skyrybos. Atitaisyti istorinę skriaudą — tokia tat buvo lietuvių tautinio atgimimo gilioji istorinė prasmė. Stanevičiaus odė ta prasme yra tikra mūsų tautinio atgimimo giesmė, nes ji aiškiai paskelbė mintį:

> . . . Ir, ką amžiai pagadino,
> Laikas yra sutaisyti!

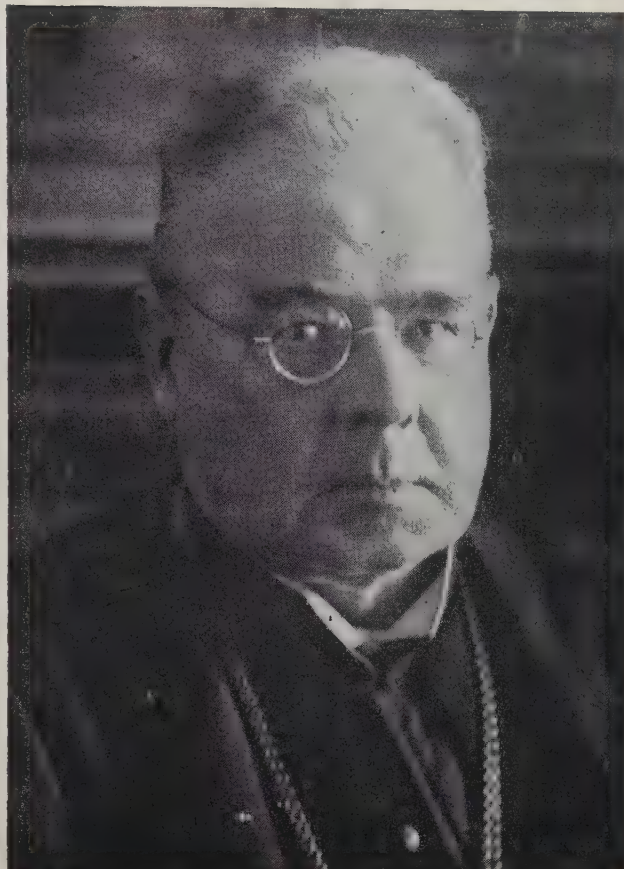
Grįžimas prie pirmykštės tautinės civilizacijos šaltinių iš tikrųjų vyko lietuvių kalbos pagrindu. Atsigręžimu į ją buvo atstatytas seniai nutrūkęs sąlytis, atgaivintas nutrauktas dialogas tarp dviejų papildomųjų kultūrų, kurios tik glaudžiai bendradarbiaudamos gali užtikrinti tautinės civilizacijos vienybę ir stiprybę.

Savo ruožtu istorinės skriaudos atitaisymas tam tikru būdu reiškia priartėjimą prie tų laikų, kada ji buvo padaryta. Tai ir pasireiškia Lietuvos senosios istorijos rehabilitavimu. Jos reliatyvi pergalė prieš lietuvių-lenkų unijinę tradiciją juo labiau pažymėtina, kad rusiškoji priespauda vertė lietuvius identifikuotis lenkais.

Faktas, kad pirmykštės tautinės civilizacijos pradai buvo paveldėti iš liaudies, aiškiai išduoda lietuvių tautinio atgimimo demokratinį pobūdį. Pasikeitusios pažiūros į liaudį labai daug padėjo jos išsaugotoms vertybėms rehabilituoti. Savo ruožtu kalbos ir istorijos srityse pasireiškusios kryptys visiškai atitiko išsivadavusių masių, o ypač iš jos kilusių šviesuolių siekimus.

Sugrįžimas prie pirmykštės tautinės civilizacijos sukūrė naują lietuviškosios sąmonės tipą, kuris ne be kovos išėjo laimėtoju. Reikia pažymėti, kad tos pačios visuomenės viduje aktyviai reiškėsi įvairūs nacionalizmai ir dar labiau sunkino jau ir taip kritišką būklę. Tokiu būdu tautinis atgimimas Lietuvoje apsireiškia kaip tikras gelminis sociologinis procesas.

Atskleisti jo mechanizmą — tai sociologinės analizės uždavinys, kuris tebus įmanomas tik sąžiningai atlikus istorinio aprašymo darbą. Žodis pirmiausia todėl priklauso istorikui, ir jo nekantriai laukiame.

Maironis,
tautinio atgimimo poetas

Kiek tai liečia lietuvių tautinio atgimimo pradžią, mūsų nuomone, ji sutampa su XIX-jo a. pradžia. Tokios išvados priėjome, mėgindami patikrinti tautinio atgimimo faktą pagal nurodytas keturias žymes.[41]) Iš tikrųjų, XIX-jo amžiaus pradžia inauguruoja lietuvių kalbos atgimimą, skelbia senosios Lietuvos istorijos rehabilitaciją, žymi visuomenės demokratėjimo eigą ir skina kelius naujo tipo tautiškumui. Tai vis naujovės, kurios, lyginant su prieš tai buvusių laikų dvasią, šiam laikotarpiui užtarnautai pelnė tautinio atgimimo vardą.

Naujojo sąjūdžio ryškiausiais pradininkais mums atrodo profesorius Rėza, įžymus Maž. Lietuvos atstovas XIX-jo a. pradžioje, ir išsimokslinęs prelatas Bagužis, to paties laikotarpio Didž. Lietuvos atstovas. Jie tokie yra paskatomis, kurių davė, pradedant įvertinti lietuvių liaudies kultūrinį palikimą. Jie tokie yra taip pat kaip savo laiko dvasia persunkti istoriniai pavidalai: vienas — nuoširdus Prūsijos patriotas, kitas —

nemažiau nuoširdus Lenkijos mylētojas. Tautinio atgimimo drama juose jau vyksta. Atējo laikas neaiškumui pašalinti. Lietuvis—prūsas, lietuvis—lenkas nebeturi ateities. Jie turi peržengti lemtingąjį slenkstį ir tapti vienu ar kitu. Ir tokie jie tampa savo veiksmais.

"Aušros" ir "Varpo" laikotarpis pasireiškia kaip šio proceso baigiamasis tarpsnis, patvirtinęs galutinę moderniosios lietuviškosios minties pergalę. Ji lietuvių visuomenēs viduje liaujasi buvusi skirianēia žyme, bet, priešingai, sudaro bendrą pagrindą, siejantį skirtybes į vieną visumą.

Lietuvių tautinio atgimimo laikotarpis praktiškai apima visą XIX-jį amžių.

Tikrovę atitinkąs tautinio atgimimo papaveikslas gali būti reikšmingas ir mūsų dienomis, kai nebereikia kovoti už lietuvybę kaip tokią. Pasitarnavęs tautiniam susipratimui, tas pats laikotarpis gali būti naudingas nurodyti tiltams, kurie moderniąją lietuvybę jungia su kitomis tautomis. Tautinē gyvybē yra daug turtingesnē, negu mano riboto nacionalizmo šalininkai: nacionalistinis ekskliuzyvizmas ją tik sunkiai žaloja. Tautinis atgimimas sukūrē naują lietuviškosios sąmonēs tipą, pažadino aistras ir sukēlē konfliktus, tačiau jame taip pat glūdi vertingi pradai siauriems nacionalizmo pradams praplēsti platesniu žmoniškumu. Tautinio atgimimo laikotarpio veikējai, nežiūrint jų ribotos ideologijos, kurią dažniausiai apsprendē jų laiko dvasia, gali puikiai patarnauti tautų suartējimui bendradarbiavimo dvasia ir bendromis pastangomis, kurių reikalauja bendro likimo bendruomenē iš esamų ir būsimų kartų.

---

1. Plg. Vc. BIRŽIŠKA, Laikinosios vyriausybēs, "Lietuva" 1953, nr. 3, p. 15.

2. Z. PATIRGAS, Kunigo vaidmuo lietuvių tautos atgimime, "Naujasis Gyvenimas", 1946, nr. 14 (16), p. 1.

3. Šalia prof. Alb. Rimkos rimtos studijos šiuo klausimu ypatingo dēmesio nusipelno M. Roemerio lenkų kalba parašytas veikalas "Litwa", pasirodęs 1908 m. Lvove. Ši studija pasižymi ypač vertinga "Aušros"-"Varpo" laikotarpio dokumentacija. Čia taip pat mūsų tautinio atgimimo pradžia sutapdinama su "Aušros" pasirodymu.

4. Alb. RIMKA, Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir "Auszros"-"Varpo" gadynēs (1883-1893) socialekonominiai raštai, Kaunas, 1932, p. 8.

5. Dr. J. TOTORAITIS, Lietuvos Atgijimas, Chicago, p. 126-7 (m. pabr.).

A. VOLDEMARAS, La Lituanie et ses problèmes, t. I Lituanie et Allemagne, Litte / Paris, 1930, p. 338.

Dr. W. GAIGALAT, La Lituanie, Le térritoire occupé, la population et l'orientation de ses idees, Genève, 1917, p. 93.

8. A. VISCONT, La Lituanie et la guerre, Genève, 1917, p. 88.

9. Z. PATIRGAS, ten pat, p. 2.

10. J. AMBRAZEVIČIUS, Simanas Daukantas lietuvių tautinēs sąmonēs evoliucijoje, "Židinys", 1936, XXIII, p. 139.

11. V. MACIŪNAS, Susirūpinimas lietuvių kalba XIX a. pradžioje, "Vairas", 1936, XVIII, p. 73-74.

12. V. MACIŪNAS, Šis tas apie Pošką, "Vairas", 1936, XVI, p. 274.

13. M. GUSTAITIS, Aušra, "Draugija", 1923, I, p. 122 (m. pabr.).

14. Ten pat, p. 125 (m. pabr.).

15. Alb. RIMKA, ten pat, p. 5.

16. E. DURKHEIM, Les Règles de la méthode sociologique, P. U. F., 1950, 11ème éd., p. 109.

17. E. DUPRÈEL, Sociologie générale, P. U. F., 1948, p. 380.

18. E. DURKHEIM, ten pat, p. 17.

19. Ten pat, p. 15.

20. Ten pat, p. 31-46.

21. Ten pat, p. 46.

22. Ten pat, p. 32.

23. A. CUVILLIER, Manuel de sociologie, P. U. F., 1950, II, p. 660.

24. Ten pat, p. 660-661.

25. J. M. DOMENACH, Les nationalismes et le dépassement des nations, "Esprit", mars 1955, p. 346.

26. Dr. J. FELS, Begriff und Wesen der Nation. Eine soziologische Untersuchung und Kritik, Münster, 1927, p. 50.

27. E. DUPRÈEL, ten pat, p. 7.

28. Cit. G. DAVY, Sociologues d'hier et d'aujourd'hui, P. U. F., 1950, 2ième éd., p. 143.

29. "Wir müssen nicht aus der Nation das Nationalbewusstsein, sondern umgekehrt aus dem Nationalbewusstsein die Nation ableiten". F. OPPENHEIMER, System der Soziologie, 1923, Jena, I, 2, p. 644.

30. H. KOHT, Essai sur l'étude de l'histore du sentiment national, "Avhandlingen utgitt av det norske videnskaps—Akademi", Oslo, 1951, p. 7-8.

31. K. BURDACH, Sinn und Ursprung der Worte Renaissance und Reformation. Sitzungsberichte der Koeniglichen Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1910, p. 595.

32. Ten pat, p. 595-6.

33. G. PAPINI, Réflexions sur la Renaissance, "Revue de la Culture européenne", décembre 1952, p. 323.

34. Ten pat, p. 318.

35. "Dieselben geistigen Stroemungen, Humanismus, Aufklaerung, Romantik, Realismus, die der Wissenschaft in den anderen Laendern Europas das Gepraege gaben, haben im grossen und ganzen auch der wissenschaftlichen Arbeit in Litauen ihren Stempel aufgedrückt". J. PUZINAS, Vorgeschichtsforschung und Nationalbewustsein in Litauen, Kaunas, 1935, p. 1.

M. BIRŽIŠKA, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, Kaunas, 1938, II, p. 32.

37. Plg. Dr. V. KAUPAS, Die Presse Litauens unter Berücksichtigung des nationalen Gedankens und der offentlichen Meinung, Klaipēda, 1934, I, p. 63.

38. M. BIRŽIŠKA, Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis, "XXVII Knygos Mēgējų Metraštis", 1933, I, p. 99.

39. G. Weill, L'Eveil des nationalités et le mouvement libéral (1815-1948), Paris, 1930, p. 376.

40. V. MACIŪNAS, XIX a. pradžios lietuviškojo sąjūdžio sąlygos, "Vairas", 1936, XVII, p. 271.

41. Savo disertaciniame darbe autorius šiam mēginimui specialiai skyrē keturis skyrelius.

GEDULIŲ RAUDA

(IŠ POEMOS "MEILĖ")

Motiejus Gustaitis

Vos žengė ant žemės aušra
Pirmaisiais dienos siuntiniais,
Tuojau juodasparnė mirtis,
Lyg dvasių žaibinga audra,
Apskelbia sielos griaustiniais,
Jog numirė jis . . .
Kur žengia nuliūdę kaimynai?
Jie pylimo kalnan keliauna,
Bevedini gedulo gando!
Čia raudančią girdi šeimyną
Ir mato nabašninką jauną . . .
Veltui ramint bando . . .

SESUO I

Iš šlovingos giminėlės
Likom dvi sesutės,
Dvi sesutės-gedulėlės
Prie senos močiutės.

SESUO II

Trys nendrelės-siūbuonėlės
Be užstovo-užvėjėlės!

MOTINA

Iš visų šalių
Kyla tamsūs debesėliai,
Tai ant gedulių
Kyla bėdos, rūpestėliai!
Kas sunkiuos varguos
Našlaites paguos? . . .

SESUO II

Kelkis, mielas broluželį,
Nuo pilkos žemelės;
Ant kojelių stok baltųjų,
Prakalbėk žodelį!

Prakalbėk žodelį,
Suramink motinėlę:
Kam sukniubus rauda,
Kaip snieguota apušėlė! . . .

Ji tave alkavo
Ant rankelių—ant lengvųjų,
Jauną pavadvo
Nuo darbelių—nuo sunkiųjų.

Ar ne motinėlė
Naktimis rymojo,
Naktimis rymojo,
Anksti rytą kėlė?

Ar ne sengalvėlė
Vargus nesiliovė,
Tau dalelę skyrė,
Tau kraitelį krovė?

Vai augino-užaugino
Savo viekui paramėlę;
Nūn sulaukei, motinėle,
Ant senatvės bankietužį . . .

MOTINA

Kelk, paguosk, broluži,
Gedulingas seserėles,
Kad jos jaunos neliūdėtų,
Kaip dvi žalios apušėlės.

Žalios apušėlės
Nuo vėjelio guodžias, dreba,
Nuo lietučio gailiai verkia,
Taip ir jaunos gedulėlės!

ABI SESERYS

Džiūsta, vysta gėlės
Rūtelių darželу,
Krinta, byra lapai
Žaliajam sodely:

Tai ne gėlės vysta,
Tiktai jaunos mūsų dienos;
Tai ne vėjas virkdin medį,
Tik sesutės gedi!

SESUO I

Džiūsta vysta jaunos dienos
Ne raselių apšlakstytos,
Tik karčiųjų ašarėlių
Laistomos kas rytas.

Kaip ta vėtra medį purto,
Skausmas juoba drasko širdį;
O brolužis nebegirdi,
O mieliausias it apkurto!

SESUO II

Likęs jaunas po tėtušio,
Vai žinai, broleli,
Pats kilnojai daug vargužio —
Tai našlaičių dalį!

Kad našlaitė sėda,
Linksta suolai ąžuoliniai;
Kad našlaitė žengia,
Dreba žemė akmeninė.

Tai suolužiai linksta
Nuo sunkiųjų dūsimėlių,
Tai žemužė dreba
Nuo graudžiųjų dejonėlių.

O našlaičių takas
Tai erškėčiais klotas,
O našlaitės žodis
Griaudus ašarotas!

Kelk, Jonuti, kelki mielas
Ant baltų kojelių,
Prakalbėk žodelį,
Nuraminki mūsų sielas.

MOTINA

Tai įlinko gilūs kloniai
Augštajam kalnely,
Tai įdubo žiedrios akys
Skaisčiajam veidely,
O sūnelis mano miega
Saldųjį miegelį . . .

SESUO I

Vai reikėjo paguldyti
Savo vietoj ledo lytį,
Tai lytis būt sutirpėjus
Nuo gailiųjų ašarėlių.
Vai reikėjo paguldyti
Akmenėlio pilką lytį,
Tai akmuo būt sutrupėjęs
Nuo sunkiųjų atdūsėlių.
O mieliausio mūs brolelio
Tai kieta širdis!
Tyli, tyli jis —
Nekalba žodelio! . . .

MOTINA

Gal per rūstūs mūsų žodžiai,
Gal negailios ašarėlės,
Kad mieliausias broližėlis
Mūs našlaičių nepaguodžia?

SESUO I

Tai kad aš turėsiu
Buvimėlį rūstų —
Didelį vargelį,
Bėgsiu pasiskųstų
Augštajin kalnelin;
Pas brolužio stosiu kapą
Ties kamienu po pavėsiu
Žaliojo beržělio,
Kad nepūstų žiaurūs vėjai,
Kad nelytų skaudūs lietūs . . .

SESUO II

O vėjelis bepūtuoja,
O beržėlis besiūbuoja,
Ir siūbuodams-plėvesuodams,
Atkalbinėja:
"Traukis, traukis, gedulėle,
"Iš po mano liemenėlio:
"Nuo žodelių tavo
"Žalios šakos sudejavo,
"Nuo atdūsėlių
"Vysta-krinta lapai,
"O nuo ašarėlių
"Virsiu iš šaknelių! . . ."

SESUO I

Dievuliau mano,
Kur aš pasidėsiu
Tarp nelaimių tvano?
Kas pasigailės
Vargšės gedulėlės?

VĒJAS GLUOSNIUOSE

DVIEJŲ VEIKSMŲ DRAMATINĒ POEMA

ALGIRDAS LANDSBERGIS

VEIKĖJAI

KAZIMIERAS
ANGELAS
KARALIUS
EUGENIJUS KUREVIČIUS — Didikas
KRIŠTUPAS VYŠNIAUSKAS — Plikbajoris
PETRAS JASAITIS — Žemdirbys
ALDONA — Pilaitēs vietininko žmona
KUNIGUNDA — Pilaitēs virēja
ONUTĖ — Kunigundos globotinē

VAIDINIMAS

vyksta antroje 16 amžiaus pusēje, Lietuvai-Lenkijai kariaujant su Maskva dēl Livonijos

LAIKAS:

nuo valandos prieš vidunaktį iki aušros.

VIETA:

prie pilaitēs vartų Lietuvos-Livonijos pasienio srityje (išskyrus pora minučių dangaus erdvēje).

TĄSA:

Dvi valandos.

PIRMAS VEIKSMAS

1 SCENA

Uždangai pakilus, scena visai tamsi. Dangaus erdvē, netoli žemēs rutulio. Žvaigždžių spinksējimas.

ANGELAS
Kazimierai! Kazimierai!

KAZIMIERAS
Mano angele!

ANGELAS
Ar tu leidiesi žemēn?

KAZIMIERAS
Taip, angele.

ANGELAS
Bet, Kazimierai, mums reikia laukti aušros.

KAZIMIERAS
Aš žinau.

ANGELAS
Tavo stebuklas įvyks rytoj rytą — toks Dievo įsakymas.

KAZIMIERAS
Aš paklusnus jam.

ANGELAS
Kazimierai, žemē jau čia pat. Vējas jau kitoks — dejuojantis vējas.

KAZIMIERAS
Neatsilik nuo manęs, angele. Mes paliesim žemę tik vienam žvilgsniui.

ANGELAS
Kazimierai, aš niekad nesu lankęs žemēs. Aš dar per jaunas būti angelu sargu.

KAZIMIERAS
Niekas tenai nepažins mūsų. Tik akimirkai. (Tyliai) Žemē tokia maža.

(Žvaigždžių spinksējimas nutyla. Vietoj jo pasigirsta vējas. Siauras šviesos ratas kairēje išskiria Kazimierą ir Angelą, stovinčius prie gluosnio. Kazimieras apsirengęs studento rūbais, Angelas — jēzuito. Likusi scenos dalis palieka neįžiūrima).

ANGELAS
(Nusivylęs) Ir tai yra žemē?

KAZIMIERAS
Taip, angele.
(Angelas atsargiai mēgina statyti koją tolyn ir atitraukia ją atgal).

ANGELAS
Purvas ... šaltis ... Todēl tu taip skubējai palikti ją?

KAZIMIERAS
Ne, angele. Todēl, kad jos grožis leido man pažinti jos Kūrējo begalinį grožį. (Angelas apžiūri savo rankas).

ANGELAS
Šitie nerangiai sunarstyti sąnariai?

KAZIMIERAS
Tavo laikinas kūnas.

ANGELAS

Šitie apdarai?

KAZIMIERAS

Aš dėviu studento rūbus, o tu apsirengęs kaip jėzuitas.

ANGELAS

Prašau, Kazimierai, gal kurio nors kito ordino . . .

KAZIMIERAS

Mano angele, jie visi — savaip — tarnauja Dievui.

ANGELAS

Bet ar mums dera taip apsimest? Ar tai ne melagystė?

KAZIMIERAS

Mielasai angele, nuo neatmenamų laikų dangaus gyventojai nusileisdavo žemėn ir žemiškuose apdaruose tirdavo žmonių gerumą ir tikėjimą.

ANGELAS

Dabar aš atmenu — aš tai girdėjau savo pradinėse pamokose. Mes stovime prie Livonijos pasienio, ar ne, Kazimierai?

KAZIMIERAS

Aplink mus budi lietuvių-lenkų armija su savo karaliumi. Netoli — už vieno tavo sparno suplasnojimo — rusų kariauna driekiasi ant Livonijos arimų, kaip jų vado didžiulė barzda ant jo randuotos krūtinės.

ANGELAS

Ir jie rytoj susigrums dėl gabalėlio šitos žemės?

KAZIMIERAS

Tokia Dievo valia.

ANGELAS

Ką tu darysi čia?

KAZIMIERAS

Aš noriu pamatyt bent vieną vilnietį ir išgirst jį kalbant apie mano numylėtąjį miestą.

ANGELAS

Nepamiršk — tik akimirkai.

KAZIMIERAS

Aš stengsiuos nesikišt į jų reikalus. Aš tik klausysiuos. Žmonių kalba patiks ir tau. Ji neprilygsta angelų liežuviams, bet ji tokia graži savo laikinume, kaip vėjas gluosniuose.

ANGELAS

Žiūrėk tenai!

2 SCENA

(Visa scena pamažu išryškėja. Pilaitės bokštelis su karališka vėliava, gabalas tvoros, vartai. Vartų dešinėje tvoros nėra, ir ten matosi Pilaitės kiemas. Šalia vartų rusena laužėlis, prie kurio sėdi Petras Jasaitis ir Krištupas Vyšniauskas).

KAZIMIERAS

Klausykis.

VYŠNIAUSKAS

Velniai raupuoti! Rupūžės, šeškai, nevidonai! Grikių košė vidudienį, medžio žievė vakarienei. Ir saugok karalių, jei nori.

ANGELAS

Vėjas gluosniuose . . .

KAZIMIERAS

Kažin, ar jie vilniečiai . . .

VYŠNIAUSKAS

O, jei aš dabar būčiau namie, savo Vilniuj... Dabar ten Viršupio žvėryne rudi lapai krinta ant juodų meškų. Pirklių rūmuose storuliai krištolo taures daužia, langai sudreba. Vengrų vynas, pagoniški kailiai . . . Už septynių girių mano Vilnius . . . Kad nors arčiau virtuvės, prie savo buiniosios virėjėlės . . . Kad ir kokiam kaimely arčiau rusų, taip kokį paršėką nutvėrus . . . (Karingai) Kad ir mūšio lauke!

JASAITIS

Kodėl gi, Krištupėli, tu taip paknopstom kūrei iš to mūšio lauko?

VYŠNIAUSKAS

Nustok, Petrai! Septynis sykius aš tau dovanojau, aštuntą perkūnas trenks! Ar tu neatsimeni? Kai tu stengeis apsaugot karalių, aš atmušiau penkis maskolius. Žnekt, žnekt, žnekt.

JASAITIS

Vakar tu sakei aštuonis.

VYŠNIAUSKAS

Penki, aštuoni . . . Kas turi laiko skaičiuot mūšio lauke? Šarvai blizga, kraujas švirkščia, ūsai svyla. Ten galėjo būt visas pulkas. Jie nebegyvi, nebepasakys. Kodėl, tu manai, jie paskyrė mane karaliaus sargybon?

JASAITIS

Tu jiems taip išporinai.

VYŠNIAUSKAS

Išporinau, o tu buvai toks geras ir nepaneigei.

JASAITIS

Ar man gaila? Sušalčiau aš čia be tavo zaunijimo.

VYŠNIAUSKAS

Pats karalius paplojo man per petį. Mums abiem sakė: prašykit iš manęs, ko norit. Būkit mano sargyboj. Jau man tada akyse vaidenosi koks riebus dvarelis. Arba kašteliono apsiaustas . . . Nors duonos raikytojo! (Graudžiai) O jis kaip į vandenį.

JASAITIS

Aš daug neprašysiu. Tik priklaupsiu ir pasakysiu: šviesiausias karaliau, leisk man išsikelt iš bajoro žemės. Perdaug, perdaug sunku gyvent

juodų jaučių mindomam. Leisk, šviesiausias, persikelt į didžiojo kunigaikščio žemę, ir aš amžinai dėkosiu. Karaliui nesunku, tik ranką reikia ištiest. O dabar jau dvi nedėlios, o jo nėra. Tik lange šešėlis pasirodo. Pamiršo mus žemiškas karalius; melskimės, kad dangiškasai neužmirštų mūsų.

VYŠNIAUSKAS

Dievas augštai, o karalius toli.

KAZIMIERAS

Kaip jis klysta savo nuovargy. Jam reikia pagalbos.

ANGELAS

Kazimierai, tu žadėjai . . .

KAZIMIERAS

Gal tik vieną žodį . . .

JASAITIS

Bet karalius buvo arti. Aš apglėbiau jį ir jaučiau jo prakaitą. Jis bijojo, kaip mes visi. Jo akys buvo geros. Aš netikiu, kad jis galėtų pamiršt. Juk jis karalius. Jo žodis kaip auksas, kaip — marmuras.

VYŠNIAUSKAS

Jis išbarstė visą savo auksą ir marmurą, kaip sėjikas pavasarį. Jam uždėrėjo mauriški arkliai, lenkiškos damos, itališki teplioriai. O dabar jis sėdi užsidaręs savo kambarėly, kaip elgeta, rauda savo Radvilaitės ir negali atsikratyti savo austriškos pačios.

ANGELAS

Eime, Kazimierai.

KAZIMIERAS

Bet dabar jie kalba apie mano žemiškojo brolio sūnų. Vakar naktį jis minėjo mane maldoje.

VYŠNIAUSKAS

O mes stimpam čia, grikių košė šala viduriuos. Didieji ponai niurna, o jis graužia vištieną ir būrimais užsiiminėja. Tas liuterių kunigas, kur šiandien atidulkėjo iš tolimųjų Prūsų . . . Tu tiki, kad jis kunigas? Šiaudai! (Paslaptingai) Jis burtininkas, pašauktas iškviest mirusios karalienės dvasią.

(Abu instinktyviai sužiūri pilies pusėn ir persižegnoja).

JASAITIS

Juodi laikai.

VYŠNIAUSKAS

Vakar toks gusaras sakė matęs žvaigždę su raudona uodega.

JASAITIS

Dievo galybė už viską didesnė. Mano amžinatilsis tėvas pasakodavo, kaip blogai jų armijai buvo prie Polocko. Dievas nepamiršo jų. Baltas jaunikaitis pasirodė ant arklio ir pervedė juos per tvinstančią Dauguvą. (Jasaitis pakelia akis į dangų). Atsimink mus, šventas Kazimierai.

ANGELAS

Dabar jie kalba apie tave. Mes niekad neišeisim.

VYŠNIAUSKAS

Kas mes šventiesiems? Nerūpi jiems mūsų vargšė žemelė. Jie pabėga iš jos, kad lengviau gyventų. Jei jam tikrai mano nelaimės prie širdies, tepadeda jis man kaip nors prie virtuvės prisigretint, prie savo plačiažandės bobelės.

KAZIMIERAS

Ar aš galiu palikt jį tokiame nežinojime? Šventojo dalia — kaip sunku ją suprasti. Jei mes dabar prieisime prie jų, kada nors jie supras, kad mes jais rūpinamės. Sakyk — taip — angele. Tik porai žodžių, tik akimirkai šilumos. Tu sutinki? Aš parašysiu lotynišką raštą, kad jie mus prisileistų.

(Kazimieras išsitraukia iš už apsiausto plunksną, popieriaus tūtelę, ištiesia ją ir rašo padėjęs Angelui ant nugaros).

JASAITIS

Niekus tu tauški apie šventąjį karalaitį. Mano tėvas per visą savo amželį nesumelavo — jis matė jį prie Dauguvos. Jis rūpinas mumis.

VYŠNIAUSKAS

Ką tu, mužikėli, bajorui aiškini.

JASAITIS

Koks iš tavęs, prieteliau, bajoras. Gal ir buvai kada, bet nieko neturi parodyt. Sykį prie mūsų kaimynų toks apsigyveno. Nėjo jis jokių pareigų, jo bajorystę pamiršo, ir vieną dieną ponija pareikalavo iš jo valstiečio duoklės. Ir spardėsi jis, ir purkštė, nebegalėjo savo bajorystės įrodyt ir turėjo su mumis visam amželiui žemėn įsiknisti.

(Sunervintas Vyšniauskas šluostosi prakaitą).

VYŠNIAUSKAS

Atsitinka taip, teisybė. Ir aš ne iš turtingųjų. Bet tu galėsi paliudyt. Juk mes keturi plikbajoriai susidėję tave karan išruošėm. Nuo tavo bajoro bato paliuosavom. Čia, man padedant, karalių išgelbėjai. Dabar protingo žmogaus bendrėje šildais. O valstiečiui sunku taip iškilt — bajorai jiems visai ginklų nenori duot. Dėkot man turėtumei, kloniotis.

JASAITIS

(Erzinančiai) Kožnas bajoras — velnio tavoras.

VYŠNIAUSKAS

Na, koks jau iš manęs velnio tavoras. Aš iš tų gerųjų bajorėlių. Apie miestą aš mėgau sukinėtis, apie savo Vilnių. Mano širdį taip traukė prekiaut, bet aš — gink die — susilaikiau:

prekiausi, bajorystės nustosi. Oi, sunku būdavo susilaikyt. Po nosim alaus statinės ritasi, gelumbė krebžda. Aš užsimerkiu ir svajoju, kaip aš Krymo pirklių kilimus glostau ir už desėtką vilyčių iš totorių druskos vežimą parsivelku. (Akimirkai tyla) O tu žinai, kokie mano pirmieji žodžiai bus Vilniun grįžus? Ogi: alaus Krištupui ir midaus Vyšniauskui!

JASAITIS

Kas tau duos, Krištupai Vyšniauskai? Tie tavo trys plikbajoriai — amžinatilsį jiems — sakė, kad tu dėl skolų išbėgai vaiskan.

VYŠNIAUSKAS

Melas! Dabar aš tave persmeigsiu, kaip karalius kurapką. (Vyšniauskas ima keltis ir Jasaitis keliasi kartu. Tada Vyšniauskas taikiai atsisėda).

VYŠNIAUSKAS

Per gera mano širdis — aš tau vėl dovanoju. Bet tu pamėgink suprast. Mano kraujas mėlynas.

JASAITIS

Man niekad neteks pamatyt. Tu greitesnis už rusų vilyčias.

(Kazimieras baigia savo raštą, suvynioja jį, įsikiša kišenėn. Jis ir Angelas pajuda sargybinių linkui).

VYŠNIAUSKAS

Po kipšais! Aš moku lotyniškai!

(Jasaitis pastebi Kazimierą su Angelu ir atsistoja).

Ką tu į tai, a? Nieko nebesakai?! Užteko?!

(Kazimieras su Angelu prieina prie sargybinių. Vyšniauskas pašoka ant kojų).

JASAITIS

Stokit, karaliaus vardu!

VYŠNIAUSKAS

Karaliaus vardu . . .

JASAITIS

Kas jūs?

KAZIMIERAS

Dievo pasiuntiniai. (Jis paduoda raštą Jasaičiui). Aš esu studentas šito garbaus tėvo jėzuito palydoje. Mes keliaujam po karo lauką atgailaudami. Mes dalijamės visais kareivių vargais ir stengiamės suteikt jiems dvasinės stiprybės.

JASAITIS

(Pavarto raštą). Ne man jį perprasti. Te, Krištupai. (Vyšniauskas paima raštą).

KAZIMIERAS

Jis parašytas lotyniškai ir pagerbtas Krokuvos arkivyskupo antspaudu.

VYŠNIAUSKAS

Lotyniškai, hm. (Jis apverčia raštą, pažiūri į jį iš arti, iš tolo). Hm . . . Ri . . . gyystrr . . . ooo. Yjūs . . . Nous . . . (Jasaičiui, tyliai) Tikra pagonių kalba. Čia kas nors užkerėta. Jie šnipai, Petreli. Suimkim mes juos už pažastų, o raštą į lauželį.

JASAITIS

(Ištraukia iš jo raštą). Palauk, Krištupai, nesiskubink. (Žvilgteri vartų pusėn). Ten ponas Kurevičius eina, tas kur žvaigždes skaičiuoja. Jis žinos ką daryt. Ponas Kurevičiau! Oooo!

3 SCENA

(Pro vartus įeina Eugenijus Kurevičius. Jasaitis ir Vyšniauskas atiduoda jam pagarbą su savo alebardomis).

KUREVIČIUS

Kas atsitiko? Svečiai?

JASAITIS

(Atiduoda jam raštą). Taip, pone. Čia jų raštas. Vyšniauskas sako, kad jis pagoniškai parašytas.

VYŠNIAUSKAS

Bloga lotynų kalba, e, pone . . .

KUREVIČIUS

(Skaito raštą, šypsosi ir linksi galba). Bloga lotynų kalba! Dangaus galybės! Vienintelis jos trūkumas yra, kad ji per gera. Aš nemaniau, kad mūsų karalijoje kas nors dar galėtų rašyti tokiu puikiu stiliumi. (Švelniau). Ji man primena Koperniko raštus. (Negalėdamas atsigerėti) Tikrai, parašyta kaip angelo akivaizdoje. (Pagaliau užbaigia žavėjęsis raštu). Tai, judu atgailaujate. Norite padėti mums kareiviams. (Tyliau). Kas mums gali padėti? (Garsiai) Ir tėvas jėzuitas! Matyti jus mums garbė ir malonumas. (Kurevičius ir Angelas pasikeičia nusilenkimais). Tėvas jėzuitas . . . Puiku! Kokia idėja! mūsų riteriai menėje pradeda nuobodžiaut. Net ir gėrimas nebedomina jų. Greitai jie užmigs — kas gali būt blogesnio priešo pašonėje? Ir niekas jiems greičiau neįkvėps gyvybės, kaip mokslingas, audringas teologinis disputas. Tėve, mūsų menėje svečiuojasi šiandien atvykęs liuteronų dvasininkas. Jis atvežė karaliui Martyno Liuterio dovaną, naują biblijos vertimą. Mes žinome, kad jūsų ordinas niekad nesitraukia iš tokios kovos. Aš kviečiu jus, tėve. Po pusvalandžio mūsų menė vėl skambės ir klegės!

ANGELAS

Bet aš . . . (Angelas maldaujančiai žiūri į Kazimierą, kuris rankos mostu parodo esąs bejėgis sutrukdyti tai. Kazimierui, priekaištingai). Ar aš nesakiau? Dabar mes užtruksim visą naktį.

Šv. Kazimieras

(V. K. Jonyno medžio raižinys)

KAZIMIERAS

Su tavo žinojimu tau niekas nebaisu. Tu gali laimēt bet kokią diskusiją per penkias minutes.

KUREVIČIUS

(Vyšniauskui) Kareivi, palydēk tēvą jēzuitą į didžiąją menę. (Kazimierui) Jūs eisit kartu?

KAZIMIERAS

Dēkui, ne. Aš palausksiu čia.

VYŠNIAUSKAS

(Jasaičiui) Į menę! Iš menēs yra durys į virtuvę! Aš tuoj pradēsiu garbint tavo Kazimierą. (Pasiunčia bučkį pilies link). Balandēli, aš ateinu!

(Vyšniauskas ir Angelas įeina pro vartus į pilies kiemą).

4 SCENA

KUREVIČIUS

(Kazimierui, draugiškai). Studentas ... Vienintelis studentas visoj šitoj kariaunoj, kaip knyga senos geležies krūvoj. Aš žinau Krokuvos universitetą. Didysis Kopernikas mokēsi ten. Ką tu studijuoji, jaunuoli?

KAZIMIERAS

Teologiją.

KUREVIČIUS

Bent truputēlį astronomijos?

KAZIMIERAS

Labai daug astronomijos.

KUREVIČIUS

Aš pavydžiu tau.

KAZIMIERAS

Man? Mano amžiaus studentai svajoja tapti riteriais, kaip jūs.

KUREVIČIUS

Tau bus nesunku suprast mano jausmą — širdy mes abu mokslininkai. Aš labai vienišas

šitoje pilyje. Tarp mūšių kareivos suglemba girti, lyg lokiai žiemą. Bajorai teskaičiuoja, kiek jiems ta iškyla kaštuos. Su kuo aš kalbėsiu apie astronomiją? Su lavonais? Su jais varnai tesusikalba.

KAZIMIERAS

Jei jums tai teikia džiaugsmo, naudokitės mano kukliu astronominiu žinojimu.

KUREVIČIUS

Sakyk, ar Koperniko teorijos dar nepradėjo megzt žiedų Krokuvoj?

KAZIMIERAS

Dar ne.

KUREVIČIUS

Dar ne . . . (Apsižvalgo). Bet čia ne vieta kalbėt apie Koperniką. Mums reikia būt arčiau žvaigždžių. Gal metai praeis, kol aš pamatysiu kitą astronomijos studentą. Eime į bokštelį.

JASAITIS

(Kurevičiui). Pone — jūs buvot man geras — leiskit man įspėti jus. Saugokitės skaičiuot danguj žvaigždes: savąją suskaičiavus, reikia mirt.

KUREVIČIUS

Ačiū, kareivi, bet aš neturiu savo žvaigždės. Eime, studente.

(Kurevičius ir Kazimieras įeina pro vartus į kiemą. Netrukus jie pasirodo ant bokštelio. Kurevičius rodo ranka į dangų).

Plejados . . . Orionas . . . Ursa Major. Nei vienas žmogus neturi savo žvaigždės. Niekas erdvėse nežino apie žmogų. Aš neprisiverčiau šito pasakyt sargybiniui: jis taip saugiai gyvena savo prietaruose.

KAZIMIERAS

Jis turi daug daugiau negu prietarus: tikėjimą erdvių Viešpačiu ir pagarbą giliausiems jų slėpiniams.

KUREVIČIUS

Laimingi tie, kurie nemėgina žiūrėt į slėpinius. Bet neeiliniai žmonės negali to išvengt. (Jis parodo ranka pilies pusėn). Žvelk, tenai,karalius žiūri pro langą. Ir jis ješko atsakymo žvaigždėse. Jis tikisi rasti tarp jų karalienės Barboros akis.

KAZIMIERAS

Ir karalienė dabar žiūri į ji, ir jos akys daug gražesnės negu bet kada gyvenime.

KUREVIČIUS

(Juokiasi). Man patinka tavo poetinė visata.

KAZIMIERAS

Tokia ji yra — tobulas eilėraštis.

KUREVIČIUS

Gaila, kad rytoj mums jau gali nebetekt diskutuot apie ją. Rusai gali užplūst mus kiekvieną minutę. Karalius nesivijo jų po pirmo sėkmingo mūšio , ir per dvi savaites jų čia prigužėjo eibės. Yra gandų, kad karalius nori trauktis, bet aš tuo netikiu.

KAZIMIERAS

Jis nesitrauks! Jis turi būt čia rytoj rytą!

KUREVIČIUS

Bijai, kad nepaliktų tavęs rusams? Jau nepirmą sykį jis įpuola į tokį pavojingą sustingimą. Po Radvilaitės mirties panašūs priepuoliai surakina jį porą sykių per metus. Ar tu kada liūdėjai dėl moters?

KAZIMIERAS

Aš niekad taip neliūdėjau dėl moters. Bet aš galiu suprast jį.

KUREVIČIUS

Šitame šaltame pasauly moterys yra kaip pagalviai: tol reikalingi, kol mes šiltai ilsimės. Aš augau panašiai, kaip karalius: dvaro panų sijonų šiugždėjime. Bet jį aplankė vadinamoji didžioji meilė. Mane ji aplenkė. Gal ir geriau — mano akių aiškumo dabar neužtemdo sentimentalios ašaros.

KAZIMIERAS

Ar jūs bet kada mylėjote visa širdimi?

KUREVIČIUS

Ne. Aš niekad nesugebėsiu mylėt moters, o žvaigždynais aš tik pagarbiai stebiuosi.

KAZIMIERAS

Tada, garbusai pone, pro savo ašarų miglą karalius mato turtingesnį ir aiškesnį pasaulį, negu jūs savo sausomis akimis.

KUREVIČIUS

Bravo už atvirumą. Kadais aš mylėjau — aš mylėjau mokslą. Dar išplėstaakis devyniolikmetis aš klausiausi Koperniko Frauenburge. Aš tikėjau juo, aš garbinau jį. Aš vaizdavausi sau mokslininko ateitį. Bet mano tėvai privertė mane pasirinkti dvariškio gyvenimą — pareiga šeimos tradicijai. Aš buvau jų vienatinis. Čia aš stoviu po penkiolikos metų. Dvariškis, kariaująs nuoboduliui numalšinti ir tebegrimstąs dvariškoje nuobodybėje. Įsistebėjęs į žvaigždynus, nes žemėje nebėra nieko įdomaus.

KAZIMIERAS

Nieko įdomaus? Rudens spalvų gaisras rytoj primins auksą liepsnoje. Netrukus žiema apklos viską skaistybės apsiaustu, kurį stebint jaunon sielon nusileidžia pirmoji mintis siekti šventumo. Kaip galima nesidžiaugti matant pavasarį krykščiant maudomo kūdikio linksmumu? Vasaros vaisiai trauks jūsų akis savo prisirpusiu tobulumu: maži pasaulėliai nei kiek nemenkesni už žvaigždes. Nejaugi žemės grožis pajuntamas tiktai palikus ją?!

KUREVIČIUS

Aš dar nesiruošiu palikt jos, jaunuoli. Ne, aš dar nepasidaviau. Aš girdėjau apie vamzdį su stiklais, kuris priartina žvaigždes. Aš bandysiu įsigyt jį, daryt apskaičiavimus. Rytoj. (Trumpa tyla). Rytoj? Anoj pusėj upės styro rusų iečių miškas. Vienos jų smaigalys yra mano likiminė žvaigždė. Galbūt, rytoj.

KAZIMIERAS

Rytdienos mūšio pabaidytas žvirblis pames plunksną — su Dievo valia. Kodėl jūs turėtumėt žūti rytoj, kai viltis atgyja jūsų akyse? Didžiosios armijos nesykį bėgo nuo mažųjų. Prisiminkite Polocko mūšį.

KUREVIČIUS

O, šventieji . . . Ankstyvoje jaunystėje ir mano tikėjimas buvo uolus kaip tavasai. Bet vieną dieną aš dūriau pirštu į savo tikėtąjį dangų, ir jis plyšo kaip popierius. Ir už jo buvo tikroji, tuščioji visata.

KAZIMIERAS

Visi mūsų vaizduotės dangūs turi suplyšti, kol mes prieinam prie tikrojo.

KUREVIČIUS

Mielas jaunikaiti, kodėl tu sutikai mane? Dar valanda mano draugėje, ir tavo pasaulėžiūra pradės tirpt. Klausyk, aš ilgus metus rezgiau Koperniko studijų siūlus. Aš tikiu juo. (Garsiai ir iškilmingai). Žemė nėra visatos centras. Planetos nesisuka apie ją.

KAZIMIERAS

(Labai ramiai). Aš žinau tai. Ir kas?

KUREVIČIUS

Kaip tu gali žinot?! Ir jei tu žinotum, ar tu sugebėtum ištart tuos žodžius, kaip laiko paklaustas. Jei jie, ten žemai, žinotų . . . Dabar jie gyvena patogioje senoviškoje visatoje. Jų žemė nejuda, ir visi dangiški kūnai ir saulė sukasi aplink ją. Ir tos skruzdės, tie bajorėliai nutriušusiom barzdom, yra tos žemės centras, tobulos būtybės, nedaug žemesnės už angelus. Jiems aštuonios dangaus sferos groja amžiną muziką . . . Jei jie žinotų, kad tos visatos nėra! Kad mažytė žemė tirti užkampyje, kurin krinta žvaigždžių išmatos . . .

KAZIMIERAS

Žemė spindi Dievo visatoje, kaip vertingiausias brangakmenis — Jo sūnaus kojų pėdos amžinai liks joje.

KUREVIČIUS

Taip man byloja tavo naivus tikėjimas. Pažvelk į visatą. Ji tyli.

KAZIMIERAS

Ne, ji skamba! Visi žvaigždynai gieda didžiojoj sandaroj, kaip koplyčios vaikų choras. Visatos viršūnėje tarp tikėjimo ir mokslo nebėra skirtumo.

KUREVIČIUS

Niekas negali žinot tų dalykų. Su savo vaizduote tu turėtumei rašyt sonetus dvaro damoms. Man, mokslininkui, tai tik dūmai. Aš turiu paskutinį smūgį tavo visatai. Jei Dievas ir yra, jis daug blogesnis už mus. Aš niekad netarnausiu jam!

KAZIMIERAS

Ne!

KUREVIČIUS

Iki pasimatymo, jaunuoli. (Jis išeina).

5 SCENA

KAZIMIERAS

(Žengia prie bokšto krašto). Pone Kurevičiau!

(Išgirdęs Kazimiero balsą, Jasaitis sužiūra augštyn).

JASAITIS

(Garsiai). Oo! Ponaiti! Ooo! Sietynas vidury dangaus, vidunaktis jau! Laikas pasilsėt iš po kelionės.

KAZIMIERAS

(Garsiai). Dėkui už rūpestį, kareivi! Nėra kada ilsėtis! Turiu laukt savo bendrakeleivio! (Sau). Du žmonės, toliau nuo vienas kito kaip du žvaigždynai. Ir tasai, kur arčiau žemės, taip pat arčiau dangaus.

6 SCENA

(Tarpuvartėje pasirodo Onutė. Ji pliaukšteri rankom ir pasislepia už vartų. Jasaitis žengia vartų pusėn. Ji išnyra užpakaly jo.

ONUTĖ

Geras vakaras, Petrai.

(Petras apsisuka, pastebi ją ir nutveria ją už rankų).

JASAITIS

Geras vakaras, Onyt. Vaje, kokia tu įraudus. Kuo prauseis — ar šaltinio vandenėliu ar žaliu vyneliu?

ONUTĖ

(Ištraukia savo rankas). Vynelis teka tik menėj. Virtuvės garai nuraudino man skruostus.

JASAITIS

Ar nematei virtuvėj mano bajoro Krištupo?

ONUTĖ

Jo tai nemačiau, tik daug jaunų bajorėlių menėje.

VYTAUTAS IGNAS
PROCESIJA

JASAITIS

Ko gi jie ten sugužėjo, gal tavęs pažiūrėt?

ONUTĖ

Kam jie žiūrės į mane? Klausosi, kaip liuterių kunigas su jėzuitu ginčijasi.

JASAITIS

Ir anei vienas nepažiūrėjo į tave? Akli tie bajorėliai, nežino kur dailumą rast.

ONUTĖ

Jei tu jau taip sakai, tai vienas pažiūrėjo. Kad tu žinotum, kokios jo baltos rankos. Kaip panelės.

JASAITIS

Bajorėlio baltos rankos — juoda duona.

ONUTĖ

Jis man kalbėjo aukso pily gyvenąs.

JASAITIS

(Pikčiau). Aukso pilys ašarom numazgotos.

ONUTĖ

O kitas, netikėsi, ką man čiulbėjo. Žadėjo Rygą užkariaut, kad tenykščius karolius galėtų ant mano kaklo užmaut.

JASAITIS

Aš jam ašutinę virvę ant kaklo . . .

ONUTĖ

Vai, koks tu susiraukęs, Petreli. Aš tų bajorėlių visai nesiklausiau ir tau užpečky vaistus priruošiau. Kad tavo petis greičiau užgytų.

JASAITIS

Tokia ten žaizda, būtų pati sugijus.

ONUTĖ

O vaistus bedarydama, tavo alkį atsiminiau. (Ji išima iš po savo apsiausto vištos koją ir paduoda jam. Jasaitis griebia ją).

JASAITIS

Dabar tai mano petis bematant sugis. Tegul Dievas duoda tau sveikatos.

ONUTĖ

Prieš valgydamas, vaistus užsidėk. Aš tas šakneles gavau iš vienaakės elgetos, išmirkiau jas gyvatės piene ir degtinėje.

JASAITIS

Nepabus jos ant manęs. Krištupas užuos ir nulaižys degtinę man miegant.

ONUTĖ

Dėk netauškęs, kol mėnulis iš už debesų neišlindo. Mėnulio šviesoj jas reikia pridengt.

JASAITIS

O gal . . . tu man uždėsi?

ONUTĖ

Kaip aš . . . Gerai, tik pažadėk nežiūrėt man į akis.

JASAITIS

Prižadu.

(Jis padeda vištienos gabalą šalia savęs ant malkos. Ji atsargiai atsega jo apikaklę ir paliečia jo petį. Jasaitis išsišiepia iš skausmo. Ji išsiima iš sijono kišenės žolių gniužulėlį, uždeda jam ant skaudamos vietos ir laiko prispaudusi prie peties su ranka).

JASAITIS

Oi, geriau . . . daug geriau.

ONUTĖ

Dabar pats palaikyk valandėlę ir nejudink peties. (Ji pradeda ištraukti savo ranką).

JASAITIS

Oi, skauda. Oi, vėl blogai.

(Onutė vėl sugrąžina savo ranką).

JASAITIS

Geriau, iš karto geriau. Oi, gera.

ONUTĖ

Šidiji tu mane . . .

JASAITIS

Palik savo rankutę ten visam amžiui ir man visad bus gera, aš niekuo nesiskųsiu.

ONUTĖ

(Žiūri į dangų, niūniuoja):

Nuo pazarėlio, nuo vėjužėlio
Koki raudoni debesėliai.

JASAITIS

Sakyk, nekankinus, ar tu paliksi man savo rankelę?

ONUTĖ

(Staigiau). Jaunas mėnuo! O aš dar nebuvau mačius . . . (Kalbėdama, ji ištraukia savo ranką, užsega Petro marškinius ir atsistoja). Dabar nei žingsnio toliau, nei žodžio daugiau. (Nusiima skarelę, pasilenkia, paima žiupsnelį žemės iš po savo kojų, įberia savo skarelėn ir užriša ją).

JASAITIS

(Niūriai). Aha, jaunas mėnuo žemė skarelėn. Dabar tu nieko nekalbėsi, atsigulsi, padėsi skarelę po galvą ir savo būsimąjį susapnuosi.

(Onutė linksi galva).

(Jasaitis, pamėgdžiodamas moterišką balsą): Jaunas mėnuli, leisk man susapnuoti su kuo reiks gyventi. (Onutė tebelinksi pritardama). Gal dar bajorą susapnuosi: rudais ūsais, aukso žiedais ant storų pirštų?

(Onutė tebelinksi, stengdamasi sulaikyt juoką. Jasaitis pažiūri į mėnulį).

(Piktai). Jaunas mėnuo, tau sudilti, o man pražilti!

ONUTĖ

(Onutė ima juoktis. Ji atriša skarelę, išberia žemes ir niūniuoja, žiūrėdama į jį:

Ei liūliuoj, liūliuoj juods vandenėlis,
Už vandenėlio aug man bernelis,
Aug man bernelis, kaip parašytas.

JASAITIS

Onut . . . (Jie susiima rankom). Kai karas baigsis, lauk manęs dieną ir naktį. Vos tik iš to jauno mėnesio pasidarys pilnatis, kaip turtingo malūno ratas, aš ateisiu tavęs paimt.

ONUTĖ

(Ištraukia savo rankas). O kur mes eisim tada? Tavo bajoras juodas ir piktas. Tu vienas kareivėlis, neįprastoj vietelėj. Aš jauna be motulės, kaip lazdynas be riešuto. Neišleis manęs globėja. O ką aš tau atnešiu? Nėra kam man kraitelį duoti, dalelės skirti. Kas palydės mane per pievą?

(Kazimieras, klausęsis jų pokalbio, nulipa nuo bokšto).

JASAITIS

Sietynas brolelis palydės mus abu. Abu mes našlaičiai, abu tuščiarankiai. Onyt, mieliausioji. Tuojau aš pamatysiu karalių, jis išleis mane į savo žemę, ir mes abu ten laimingai amželį nugyvensim.

ONUTĖ

Neateina pas tave karalius. Karas greit baigsis, ir tu jo niekad neberegėsi. Kas mes jam, Petreli?

JASAITIS

Nesakyk taip, Onyt. Jo gyvastis buvo mano rankose, ir aš jį apgyniau. Dabar jis laiko mano gyvastį. Karalius, Onyt, turi ilgas rankas, ir jo atmintis karališka.

ONUTĖ

Kodėl tu negimei aukso pily ir nesutikai manęs baltom rankom? Jei ir atsimins karalius, ar ne tas pat vargas jo žemėj?

JASAITIS

Šimtą syk lengviau jo žemėj. Nevienas pabėgo ten nuo bajorų, aš savo ausim girdėjau juos pasakojant. Nedelsk, Onyt, ištrūkt iš savo globėjos prieglobsčio. Šiltas jis, bet ir marina.

(Kazimieras pasirodo vartuose ir lėtai pasuka dešinėn).

ONUTĖ

Aš užgimiau našlaitėle ir nugyvensiu nabagėle.

JASAITIS

Tikėk man,Onyt. Anava, tas ponaitis paliudys, kad aš teisybę sakau. Jis žino, kaip karaliaus žemėj gyvena. (Kazimierui). Ponaiti, mums labai reikia jūsų protingo žodžio.

KAZIMIERAS

Klauskit manęs visa ko. Man nebus didesnės laimės, kaip padėt jums.

JASAITIS

Gal vištienos kąsnį?

KAZIMIERAS

Ačiū, aš nealkanas.

JASAITIS

Jūs nepriklausot jokiam bajorui. Kokioj žemėj jūs gyvenat?

KAZIMIERAS

Didžiausiojo karaliaus.

JASAITIS

(Onutei). Matai, mūsų karaliaus! (Kazimierui). Pasakykit jai, koks gyvenimas jo žemėj. Ji netiki, kad ten lengviau.

KAZIMIERAS

Mano karaliaus žemėje yra vietos visiems nuskriaustiesiems. Jos pievos priglaudžia visus pavargusius. Visi pažemintieji keliasi jos saulėj.

JASAITIS

Girdi, Onyt? O ar žemė ten derlinga?

KAZIMIERAS

Tenai nėra nei vargo nei alkio.

ONUTĖ

Kad Dievas išgirstų jūsų žodžius.

(Už scenos girdisi Vyšniausko dainavimas).

VYŠNIAUSKAS

Padariau alų,
Gražų geltoną,
Užgėriau mergelę
Baltai raudoną.

(Onutė sužiūri išsigandusi. Jasaitis paima savo nugraužtą vištos koją nuo malkos ir paslepia po savo apsiaustu).

JASAITIS

Nebijok, Onyt.

ONUTĖ

Jis pasakys globėjai. Sudievu.

(Onutė pasisuka išbėgti ir tarpuvartėje vos nesusiduria su Vyšniausku).

7 SCENA

(Vyšniauskas įeina, viena ranka kažką pasikišęs po apsiaustu. Jis dar pažiūri Onutės pusėn ir tyliai švilpteri).

JASAITIS

Sudiev, Onyte.

VYŠNIAUSKAS

Matai, kas daros vyresniems išėjus. Burkavimas, čiulbėjimas.

JASAITIS

O iš kurgi pats ateini, širdžių rijike?

(Vyšniauskas, už Kazimiero nugaros, ženklais rodo Jasaičiui į savo apsiaustą ir į Kazimierą).

KAZIMIERAS

Jums tikrai bus įdomu išgirsti, ką aš neseniai Krokuvoje skaičiau apie karalaitį Kazimierą.

VYŠNIAUSKAS

(Rąžosi). Vaje, koks aš pavargęs.

KAZIMIERAS

Beskaitant man pasidarė aiškiau, kas yra šventumas . . .

(Vyšniauskas demonstratyviai žiovauja. Jo užkrėstas, nusižiovauja ir Jasaitis).

VYŠNIAUSKAS

Tai vėlu jau, ponaitėli. Ar negeriau būtų nusnūst?

JASAITIS

Geriau kur prieangy prisiglaustum. Naktys čia vėsios.

(Kazimieras pastebi Vyšniausko ženklus).

KAZIMIERAS

(Liūdnai). Tikrai, laikas ilsėtis . . . Aš prisiglausiu prie tvoros.

(Kazimieras eina dešinėn, atsisėda scenos gale ir įkniaubia galvą tarp kelių. Vyšniauskas seka jį akimis).

VYŠNIAUSKAS

Pagaliau nuėjo. Turbūt, buvo užuodęs ką nors gero pas mus. Apsieis. Atgailauja — tepaalksta.

JASAITIS

Ką jis čia gali užuost — nuodėgulius? Verčiau būtum pasiklausęs, kaip gražiai jis kalba.

VYŠNIAUSKAS

(Iškilmingai). Jei tu prižadėsi būt geras: klausyt kilmingo, prityrusio žmogaus patarimų, padėt man tokioj zbitkoj ... (Vyšniauskas ištraukia iš po apsiausto vištos koją ir iškelia augštyn). ... Tada aš tau duosiu pusę šitos grožybės.

JASAITIS

(Ištraukia iš apsiausto savo vištos koją). Griebi tu lašinėlius, griebsiu aš taukelius. (Vyšniauskas apstulbsta ir teprabyla po trumpos pertraukos).

VYŠNIAUSKAS

Tai bobų galybė ...

(Abu įninka valgyt. Kazimieras stebi juos).

(Tarp kąsnių). Klausyk seno kareivio. Karo metas, tai bobinėjimo metas, tai poravimosi laikas. Giltinė sau su dalgiu renka jaunuosius. Kareivėliai, pražygiuodami, mergas akim valgo, kaip vilkai. O mergos pro kamarų langelius juos blakstienom glamonėja — kaip šviežias oras joms papučia. Jų vyreliai nieko naujo joms nebežada: tik taukais apsidengs, susiraukšlės kaip seni obuoliai. O kareivėlių dantys blizga, brukas po kojom dainuoja ... Pasibaigia karas, nuvysta ir trumpos meilės, nuvogti bučkiai. Tik mergos dar trejus metus tirti prisiminusios, į pagalvius dūsauja.

ANGELAS

Ne viskas nuvysta karui pasibaigus. Eglė žaliuoja per karo žiemą ir taikos pavasarį.

VYŠNIAUSKAS

Taigi, eglaitės tos lieknosios. Aš jom neužsiimu. Man tokie medžiai, kur vaisius neša, tokios plačios obelys. Su viena aš tuoj pasimatymą turiu. Jei tu padėsi man, aš tau auksiną delnan..

JASAITIS

Iš kur tu gausi?

VYŠNIAUSKAS

Ji turi visą maišelį prisiraugusi. Aš myliu virėjas.

JASAITIS

(Šypsodamasis). Auksinas man dabar praverstų. O ką aš turiu daryt?

VYŠNIAUSKAS

Jei ta virėja — Kunigunda — tavęs klaustų apie mane, nepagailėk man garbės ir turto. Matai, aš turiu dvarą.

JASAITIS

Žemai kloniojuos, pone dvarininke.

VYŠNIAUSKAS

Duok die, kad tas pilaitės vietininkas parsikapstytų iš mūšio lauko. Jis žadėjo mano balandėlei penkis auksinus, jei ji užkluptų jo žmoną neištikimybe verčiantis.

(Jis apsižvalgo).

(Tyliau). Penki auksinai jau lenda į mūsų maišelį. Ponas Kurevičius apie vietininkienę sukas, o ji apie jį sparneliais plazda.

JASAITIS

Jo pėdsakų aš nei už dešimt auksinų nešniukštinėsiu. Aš netikiu, kad jis koks nedorėlis būtų.

VYŠNIAUSKAS

Ha, nepažįsti tu mūsų bajorų. Tie jaunieji pily, kaip šarančiai paskui kiekvieną sijoną dūzgia. Tu, klausyk. Mano storiukė sakė, kad jos globotinė — toji Onytė — visam tuzinui akis užbūrė. Jei nebus kvaila, ji gali sau krūvelę žvangučių susikraut. Tu nepaleisk jos.

JASAITIS

Nutilk, seni! Aš tau tavo auksiną atgal per gerklę sugrūsiu!

VYŠNIAUSKAS

A, tai ta eglelė, kur amžinai žaliuoja. Aš tau tik gero norėdamas. Ar tu buvai menėj, ar matei?

JASAITIS

(Karčiai). Aukso pilys jai ... Teisybė, aš nemačiau.

VYŠNIAUSKAS

Pst. (Klausosi). Taip tik ji tegali šlepsėt. Pasaugok už mane, aš tuoj grįšiu.

9 SCENA

(Kunigunda ateina kiemu iš dešinės. Pro vartus prie jos atskuba Vyšniauskas).

KUNIGUNDA

Mano ritieri!

VYŠNIAUSKAS

(Ženklu rodo jai tylėt. Tyliai ir piktai). Mus gali išgirst. (Labai švelniai). Mano gyvenimo saldybe.

KUNIGUNDA

Niekas manęs nematė. Aš prasmukau greičiau, negu jie spėjo blakstienas pakelt.

VYŠNIAUSKAS

Tik šakaliai gali taip prasmukt, išdžiūvėlės kokios. Gražiosios moterys — tos kurių yra ko apimt — jos niekur neprasmunka nepastebėtos. Ir istorija taip išrodo, kad tas gražiąsias, storąsias visad pagaudavo bebėgant ir galvas nukirsdavo, ar ant iešmo pamaudavo.

KUNIGUNDA

Kaip baisiai tu kalbi. Ir kaip gražiai. Aš myliu istorijas. Pasakyk man dar ką nors.

VYŠNIAUSKAS

Volunge, lakštingala, laukine antele . . . Ar atnešei maišelį?

KUNIGUNDA

Oi gerai, kad priminei. Man reikia rytdienai paukštienos paruošt.

VYŠNIAUSKAS

Mus užklups čia. Maišelį?

KUNIGUNDA

Krištupai Vyšniauskai, ar tu tikrai esi bajoras? Aš tikiu tau, tik man pasigirdo, kad vienas bajorėlis tave šaukė kareiviu.

VYŠNIAUSKAS

Kad ir nesupratlyva tu. Mes, bajorai, tokius juokus tarp savęs darom. Jis man — kareivi, aš jam — kazoke. Turke. Maure. Kur būtų linksmybė, jei ponai vienas kitą ponais vadintų. Įprasi ir tu prie poniškų baikų, kai aš tave nusivešiu į savo dvarą, balandėle.

KUNIGUNDA

Papasakok man dar apie savo dvarą.

VYŠNIAUSKAS

Bet, mieliausia . . . Gerai, trumpai. Liūtai prie vartų. Kolonos. Palivarkas. Tvartai.

KUNIGUNDA

(Susižavėjusiai). Liūtai . . .

VYŠNIAUSKAS

Sakyk, brangiausia, ar tu atnešei mai-še-lį?

KUNIGUNDA

Žinai, Krištupėli. Aš galvojau, galvojau ir sugalvojau. Tu toks narsus, tu vis švaistais pirmose eilėse, ir man prisiminė, kad per visus tuos kartus vis tuos narsiuosius ant lentų skylėtus parnešdavo. Jei tu, gink Dieve, pražūtum pirmose eilėse, pražūtų ir mūsų maišelis. Nebenuneštum tu jo į Rygą tų gerųjų mainų su savo prietelium pirkliu padaryt. O jeigu aš pasilaikyčiau maišelį, tada aš su juo į mūsų dvarą nuvažiuočiau, kaip našlė . . . Tu užrašei man jau?

VYŠNIAUSKAS

Taip, kaipgi, užrašiau.

KUNIGUNDA

Tai aš nuvažiuočiau ten tavo senųjų tėvelių karšint ir už savo maišelį tuziną jaučių nusipirkčiau. Ir tau būtų geriau grabe, žinant apie tai. Ir aš, kada tik tuos jaučius pamačius, vis graudžiai apie tave mąstyčiau.

VYŠNIAUSKAS

Palauk, Kunigunda, aš dar ne grabe. Tu netaip mano narsumą supratai.

KUNIGUNDA

Vai, kažkas krapštelėjo. Bėgsiu aš jau, prigąsdinai tu mane.

VYŠNIAUSKAS

Kas čia mus matys? Kam čia rūpi? Klausyk, aš narsus, bet aš nekišu galvos pavojun. Tai jau nebe narsumas, tai akiplėšiškumas. Tikrai narsūs žmonės laikosi nuošaliai Kodėl? Jais remias seimeliai, valstybė, viskas. Kas bus, jei jie lįs į mūšio vidurį? Man saugiau čia mūšy, kaip namie medžioklėj.

KUNIGUNDA

Vaje, mano galva. O aš visai kitaip perpratau. Tai aš bėgsiu.

VYŠNIAUSKAS

Palauk. Mes abu tam tuzinui jaučių nugaras glostysim ir taip susidursim rankom. Kada tu atneši maišelį? Rytoj gali būti pervėlu.

KUNIGUNDA

O kaip tu atsiimsi mane iš čia?

VYŠNIAUSKAS

Kai tu pamatysi karietą, kurios arkliai atrodys kaip lekajai, kurios lekajai atrodys kaip bajorai ir kurių bajoras, kaip aš ir ant kurios bus herbas . . . su višta ir dviem bokštais, tada pamesk viską ką darius . . .

KUNIGUNDA

O, kaip man tada nepliš širdis iš džiaugsmo.

VYŠNIAUSKAS

Kada atneši?

KUNIGUNDA

Tu pasek mano ponią, dar penki auksinai įkris. Už valandos.

VYŠNIAUSKAS

Gerai, balandėle. Už valandos. Dabar eik.

KUNIGUNDA

Kad man dar norisi tavo bajoriško saldžialiežuvavimo . . .

VYŠNIAUSKAS

Mus gali išgirst. Sudiev, kurapkėle.

KUNIGUNDA

Sudiev, manasai.

(Kunigunda išeina).

10 SCENA

(Vyšniauskas pasilieka stovėti vietoje. Pilnas pasitenkinimo, šypsodamasis, jis žiūri į žvaigždes. Jo lūpos kruta, ir jo pirštai juda be perstojo skaičiuodami. Iš kiemo vidaus ateina Kurevičius).

KUREVIČIUS

Oo, kareivi!

(Vyšniauskas krūpteli ir atsisuka).

Kodėl ne sargybos vietoj?

KUREVIČIUS

Pone Kurevičiau, aš . . . išgirdau įtartinus žingsnius.

KUREVIČIUS

Kieme?

VYŠNIAUSKAS

Taip! Geroms ausims, šnipų žingsniai turi tokį ypatingą garsą.

T. VALIUS

NAKTIS

(pastelė)

KUREVIČIUS

Ir?

VYŠNIAUSKAS

Nieko.

KUREVIČIUS

Kareivi, tavo tėvai davė tau geras ausis, bet pagailėjo akių. Kaip tu galėjai nepastebėt tokios didžiulės būtybės, kuri ką tik prariedėjo pro mane. Mažiausiai trys šnipai po vienos moters apsiaustu.

VYŠNIAUSKAS

Pone, jei aš praleidau tą būtybę, ji turi būti moteris. Žinote, ne visos jos tokios lieknos, kaip mūsų ponia vietininkienė.

KUREVIČIUS

Palik ponią vietininkienę ramybėj!

VYŠNIAUSKAS

(Labai nuolankiai). Mano pareiga saugot visus pilies gyventojus.

KUREVIČIUS

(Pasižiūri bokštelio pusėn). Kur tas jaunas studentas?

VYŠNIAUSKAS

Miega anoj tvoros pusėj, mylista. Ar jam pasakyt, kad jūs norit kalbėt su juo?

KUREVIČIUS

Temiega. Jeigu jis norės mane pamatyt, jis pats ateis. Aš būsiu bokštely.

VYŠNIAUSKAS

Klausau, mylista.

(Vyšniauskas žemai nusilenkia ir grįžta į savo vietą šalia Jasaičio. Kurevičius pasirodo bokštelyje. Jis glaudžiau apsisupa savo apsiaustą ir žiūri į žvaigždes).

11 SCENA

(Iš kairės, pro vartus, įeina Angelas. Jis rankove šluostosi prakaitą ir giliai įkvepia orą. Jis pažiūri į sargybinius. Vyšniauskas pirštu parodo Kazimiero pusēn. Angelas eina prie Kazimiero, kuris pamato jį ir atsikelia).

ANGELAS

O, Kazimierai, pirmą sykį aš jaučiu koks gaivus yra grynas oras.

KAZIMIERAS

Kas atsitiko, angele? Tu išbuvai ten visą valandą.

ANGELAS

Mielas Kazimierai. Aš žinau visus jēzuitų argumentus, visus protestantų argumentus. Aš žinau klausimus ir atsakymus į visas filosofines ir teologines sistemas. Bet aš nežinojau, ką reiškia diskutuoti su žmonēmis. Jie neklauso tiesos, logikos, įrodymų. Jie klausosi tik savo balso skambējimo ir nenustoja žavējęsi juo. Mūsų diskusija baigēsi be pasekmių, ir jie atidējo ją rytdienai . . . Niekadai. (Po tylos akimirkos, skausmingai). Kazimierai, sakyk, kodēl aš negalējau rasti žodžių didžiajai tiesai išreikšti?

KAZIMIERAS

Tokia yra žmonių kalba, angele. Tokia graži ir tokia ribota. Kol mes būsime čia, mus tesupras dalinai, arba visai nesupras.

ANGELAS

Tu taip pat mēginai aiškinti?

KAZIMIERAS

Ir turējau tiek pat laimēs.

ANGELAS

Kokia nevaisinga valanda.

KAZIMIERAS

Anaiptol, kokia turtinga. Aš stebējau tris žemiškus gyvenimus.

(Kazimieras parodo į Kurevičių, Vyšniauską ir Jasaitį).

Mes galime matyti juos iš dangaus, kada tik panorime. Bet žiūrint į juos iš čia, jie darosi suprantamesni. Per tą valandą aš daugiau su jų vargais ir kančiomis. Aš pamilau juos su visomis jų svajonēmis ir silpnybēmis.

(Kazimieras nutyla staigios minties pertrauktas. Jis pastveria Angelą už rankos).

Angele, tu žinai protestantų ir jēzuitų argumentus, tu permatai visų filosofų ir teologų protus. Tau duota ir ateities žinojimo dovana. Sakyk man, ar jie išeis sveiki iš rytdienos mūšio?

(Angelas apžvelgia tris vyrus ir atsisuka į Kazimierą).

ANGELAS

(Liūdnai). Jie žus.

KAZIMIERAS

Visi trys?!

ANGELAS

Taip, ši trijulē žus rytoj rytą.

(Kazimieras žiūri į juos).

KAZIMIERAS

Žvaigždēs . . . karaliaus žemēs . . . Vilniaus kalvos . . . (Jis puola ant kelių) Viešpatie, išklausyk mano maldos. Mane apēmē nauja meilē tavo tvariniams, leidžianti man geriau pažinti tavasias gelmes. O, mano Dieve, ankstyvoje jaunystēje aš veržiausi kovoti su netikēliais turkais. Dabar aš supratau, kad didžiausioji kova vyksta žmonių širdyse. Trys širdys, taip artimos man šią naktį, nustos plakusios rytoj rytą, kai aš nušvitusiame danguje vykdysiu Tavo valios stebuklą. Trys kareiviai gulēs pasliki tarp daugelio. Vienas jų dabar stebisi Tavo visatos tobulybe. Ir aš kadais žiūrējau į dangų, pasiaukodamas tau, ir žemiškas ūžimas man buvo tolimas. Kiek užtvenktos išminties, kiek užsklęsto gerumo užges kartu su juo! Jis žus kaip netikēlis, paženklintas didžiąja nuodēme. Kitas yra artimas man, nes jis nuoširdžiai myli mano brangiausiąjį miestą. Kokia laki jo vaizduotē, nors ir naudojama trupiniams ir dulkēms. Aš žinau, jis nesiklausē mano aiškinimo, bet jis buvo toks alkanas. Dieve, koks didelis yra alkis ir kiek maža duonos. Jis žus rytoj rytą, kaip menkysta ir apgavikas. Tik trečiasai yra pasiruošęs mirčiai. Jis kentējo tiek daug ir taip nuolankiai. Jame aš regiu sukauptą visą Lietuvos gēlą, jos aimanos skaudų mēlynumą. Jo mirtis nulems jaunos, silpnos mergaitēs likimą — be jo ji nuslys pigios meilēs taku. Jis žus rytoj rytą, tiek maža teprašęs ir niekad nesulaukęs išsipildymo. Mano Dieve, aš neabejoju Tavo sprendimo išmintimi. Tačiau Tu turi šį pasaulį be perstojo, tavo rankose yra visa jūra galimybių, ir todēl aš drįstu melsti mažos Tavo malonēs. Nukelk stebuklą į kitą dieną. Kiek daug reiškia viena diena! Paklydusieji gali sugrįžt ir teisingieji sutvirtēt. Ir jeigu mūšis įvyks viena diena vēliau, jis bus kitoks. Jietys ieškos kitų krūtinių ir patrankų sviediniai išraus kitas duobes. Suteik man atsakymą, o, Dieve. (Staigiai ir skausmingai). Atimk rytdienos taurę nuo manęs.

U ž d a n g a

RELIGINIS ŽMOGAUS POLĖKIS

PR. GAIDAMAVIČIUS

Įžvalgi tyrinėtojo akis atidengia visatoje vis daugiau ir daugiau paslapčių, kurios iki šiol tebuvo spėjamos ar ir visai nežinomos. Panašus procesas vyksta ir mažojoj visatoj — žmoguje, kur taip pat tebeglūdi daugybė neištirtų lobių. Nors ir labai lėtai, jie vienas po kito yra bandomi iškelti švieson. Vieni jų buvo pastebėti jau prieš ištisus šimtmečius, kiti mūsų laikais. Yra betgi vidinių žmogaus prigimties lobių, kurie, kad ir nebūdami nauji, pastaraisiais laikais iškilo nauju aktualumu. Prie tokių lobių priklauso ir religinis žmogaus polėkis. Jis yra senas kaip ir pats žmogus, betgi jo iškilimas naujaisiais laikais filosofiniame-psichologiniame mąstyme yra įsidėmėtinas.

Yra patirta, kad žmoguje glūdi dvasinis polėkis augštyn. Jis nėra pripuolamas reiškinys, o pagrindinis žmogiškosios prigimties balsas, einąs iš pačios jos gelmės. Jis aidi visose jos apraiškose nepriklausomai nuo pripuolamų nuotaikų. Tai tarsi magneto rodyklė, nuolat krypstanti į šiaurės polių — kaip besukiosi kompasą, ji vistiek krypsta savon linkmėn. Tegu žmogaus polėkis ir nėra toks automatiškas ir netaip lengvai išsilaiko savojo poliaus linkmėje, tačiau jis gana atkakliai siekia savojo poliaus, kurį žmogus nevisada moka pavadinti tikruoju vardu. Visi sutinka, kad jis siekia savojo gerio, ir tai nepraeinamo gėrio, pajėgiančio nuraminti baimingą prigimties virpesį, tačiau nesutaria dėl jo vardo ir yra linkę jį laikyti nežinomu absoliutiniu gėriu, toli prašokančiu visas žmogiškojo pasaulio vertybes. Atėjus betgi iki šios minties pakopos belieka nuosekliai žengti dar vieną žingsnį ir absoliutinį gėrį vadinti tikruoju vardu: absoliutine Būtimi — Dievu, kuris anaiptol nėra jau toks nežinomas. Danų mintytojas *S. Kierkegaard* šiuo atveju yra visai atvirai pareiškęs:

"Polėkis turi įvairių vardų, tačiau tas, kuris krypsta į Nežinomąjį, yra palenktas Dievop. Tai reiškia, kad jis yra begalinis, nes yra palenktas į Nežinomąjį". (Religioese Reden, p. 134).

Ir tai nuoseklu, nes absoliutinis gėris negali būti nebūtis. Kad ir kaip nežinomas jis būtų žmogui, viena belieka aišku, kad jis turi būti pilnutinė Būtis, kuri savo turiniu atbaigia pilnaties besiekiantį žmogų. Kitaip jis tebūtų dalinis gėris, kurin nebesistiebtų begalybinis žmogaus polėkis.

Šv. Augustinas, aistringai gyvenęs polėkiu augštyn ir ilgai klaidžiojęs, tą absoliutinę Būtį, kurios visa širdimi ieškojo, vadina augščiausiuoju gėriu, tiesa, grožiu, šviesa ir t.t., bet turi galvoje Dievą kaip galutinį viso ieškojimo polių: "... nerami mūsų širdis, kol neatsilsės Tavyje".

Konvertitas *Illemo Camelli,* išgyvenęs ilgoką ieškojimo laikotarpį, jautė savo sieloje besigraužiantį nerimą, kažkokį ilgesį neaprėpiamų tolių, mėgo gyventi prie jūros bei gėrėtis jos neužmatomomis platybėmis, kurios jo nepajėgė patenkinti. Jis jautė polėkį begalybėn, bet ilgai nesuvokė jo paskirties. Štai jo paties pasisakymas:

"Tartum savaimingai kilo manyje įsitikinimas, kad už sienos yra naujas pasaulis. . . . Palikau vienišą namą ir išvykau Genujon pabuvoti prie beribės jūros, juoba, kad jaučiau savyje kažką neišmatuojamo, neišsakomo, kuris neabejotinai buvo neryški begalybės apraiška . . . Čia užtrukau vos dvejetą savaičių beveik vien dėl to, kad beribės ir amžinai siūbuojančios jūros akivaizdoj galėčiau sustiprinti savo banguojančią sielą. Ištisas dienas stebėjau neišmatuojamą vandens paviršių ir vis jaučiau ilgesį dar toliau matyti, norėjau, kad išnyktų iš mano akių bet koks horizontas" (Bekenntnisse eines Sozialisten, p. 131-135).

Jūros didybė Camelli ilgesio ne tik nenuramino, bet dargi jį paaštrino, ir jis ėmė žvelgti savo paties vidun, kur atrado vaikystės pergyvenimus, susijusius su Dievu, ir tuo momentu suvokė, kad jo ilgesys bei polėkis siekia ne jūros, o Dievo didybės.

R. M. Rilke, turėjęs didelės įtakos Europos poezijai ir pasaulėžiūrai, gilioj ir originalioj lyrikoj atskleidė savo sielą, kupiną ilgesio bei nerimo, besiveržiančio begalybėn. Gimęs Prahoj ir ten augęs, buvojęs Rusijoj, pagaliau apsigyvenęs Paryžiuje, Rilke jautėsi vienišas, benamis, besiveržiąs pralaužti šios tikrovės sienas į kosminę begalybę, tačiau skaudžiai atsitrenkiąs į jos nepramušamumą. Jis norėjo prasiveržti į dvasingesnį pasaulį, ieškojo "des Uebergrossen" — neaprėpiamojo, kurį vadina Dievu. Apie jį sukasi visa jo kūryba, jo gyvenimas, nors tas jo

Dievas yra "neišsakomas", "nepažįstamas". Vis dėlto Jis esąs tikroji Būtis, ir mūsų gyvenimas tesanti kelionė Jo link. Nežiūrint, kad Rilke jau 26 metus eidamas atsiskyrė nuo katalikybės, niekad nesiskyrė su savo Dievu, visą laiką gyvendamas Jo ilgesiu. Tiesa, jo Dievas nėra krikščionių Dievas, o savaip suprasta kosminė Būtis, kurion vis dėlto sviro jo kūryba ir gyvenimas.

Tai rodyte rodo, kad žmogaus polėkis augštyn, kuris savo pačia prigimtimi linksta į absoliutinį gėrį — Dievą, yra religinio pobūdžio, nes jame jau aidi religiniai pradai. Tiesa, jis dar nėra religija tikrąja prasme, bet yra pakeliui į ją. Juk žmogus savo polėkiu, kad ir neryškiai, siekia anapus žemiškosios tikrovės, anapus savo ribotumo, jaučia savo nepakankamumą, nepasitenkinimą ir priklausomumą nuo kažko augštesnio, galingesnio, nors ir savaip suprantamo. Anot A. Rademacherio:

"Šis begalybinis polėkis mumyse yra daugiau nei 'strėlė'... religinės tiesos link, tai tikroji vadovė jon" (Die Gottsehnsucht der Seele, p. 60).

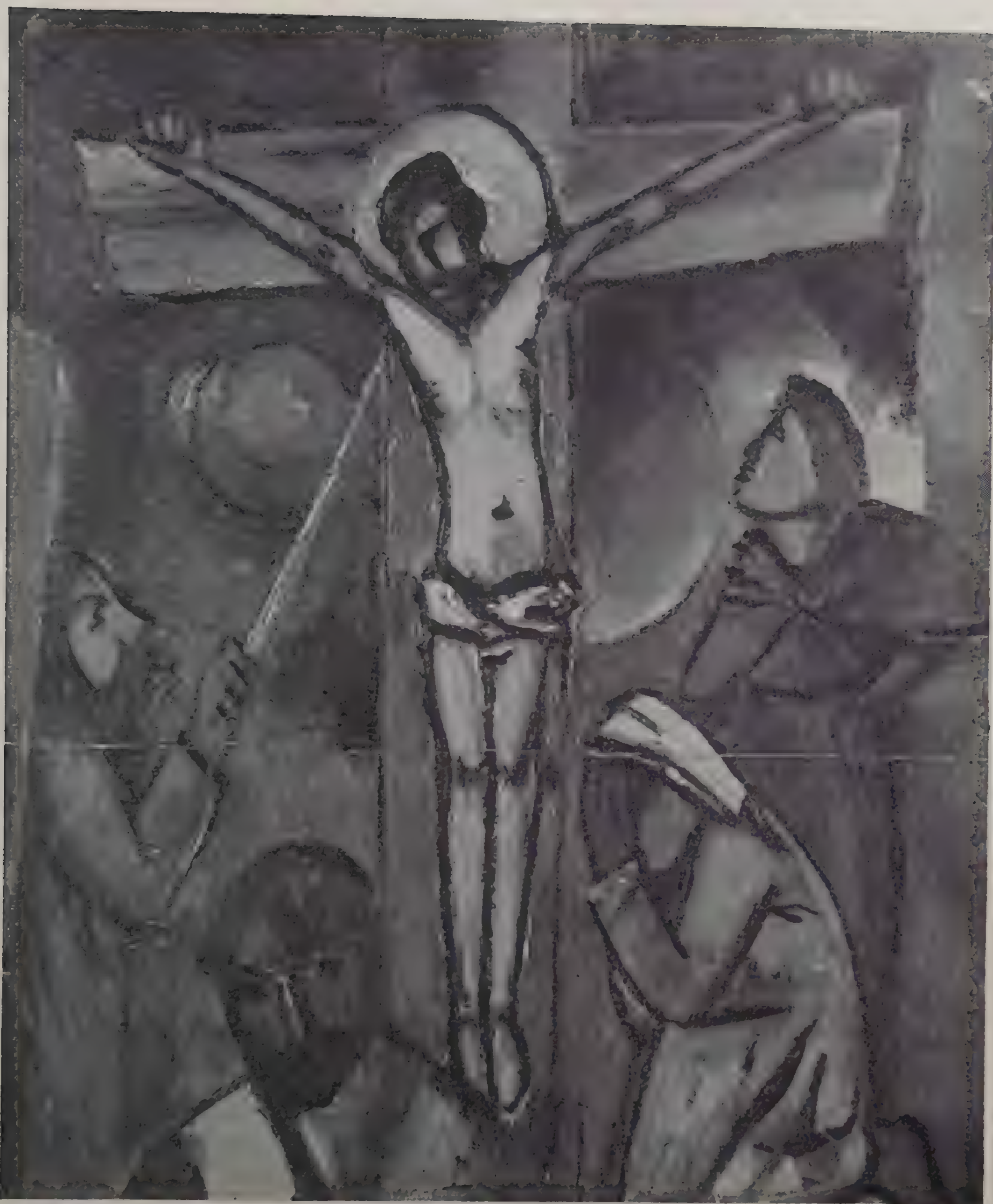
* * *

Tai dar ryškiau matyti, žvelgiant į paskiras gyvenimo sritis, kuriose polėkis augštyn būdingiausiai pasireiškia. Imkime pirmiausia minties sritį. Čia žmogaus polėkis visa savo įtampa yra pasinešęs tiesos link, ir tai tokios tiesos, kuri yra ne dalinė, ne jos atlauža, o pilnutinė— absoliutinė. Tokia gi tiesa yra ne kas kita kaip absoliutinė Būtis — Dievas, į kurį savaimingai gravituoja žmogaus mintis. Pastaroji, būdama sąmoninga šviesos kibirkštimi prieblandoje, nerimsta ir veržiasi į patį šviesos šaltinį. Šv. Augustinas, remdamasis savo patirtimi, aiškiai išpažįsta: "Dieve, Tu esi Tiesa". Kiekvienas, kuris siekia tiesos, siekia Dievo, nes tuo pačiu esą jis siekia ir savo laimės, kuri yra "džiaugimasis Tiesa".

Nevisuomet žmogus sąmoningai siekia absoliutinės Tiesos — Dievo. Jis jaučia minties nerimą, akinantį nuolat mąstyti, tyrinėti, studijuoti, ieškoti, tačiau nežino kurlink jo tos pastangos nuves. Jis niekad nėra tikras, kad suras Tiesą, nes jam tenka eiti per klaidomis nusėtus plotus. Nekartą jis didžią klaidą palaiko didžiąja Tiesa ir suklumpa. Radęs betgi Tiesą, į kurią jis gali atremti savo gyvenimą, nušvinta džiaugsmu. Antai H. Bergson, vienas įtakingiausių mūsų šimtmečio mintytojų, brendęs materialistinio galvojimo įtakoj, pastebėjo, kad jo amžininkų galvosena buvo įstrigusi vienašališkai suprastoj tikrovėj. Jis, vidinio nerimo akinamas, ėmė laužtis į dvasingesnį pilnesnės tiesos pasaulį; žingsnis po žingsnio jis atrado tai, ką ir šv. Augustinas prieš pusantro tūkstančio metų buvo radęs — absoliutinę Tiesą — Dievą. Kaip vėliau pats H. Bergson prisipažino, jo mintis nuolat krypusi į Absoliutą, nors jis to ir nepastebėjęs: "Tiesą sakant, aš į nieką netaikiau, ir ne mano kaltė, jeigu visi geri keliai veda evangelijon". Laiške E. Gilson (1947. V. 29) jis rašė:

"Religija, kuri tartum slypėjo mano pradiniame mąstyme, mano pirmose išvadose, išryškėjo tiktai pabaigoj. Ir aš klausiu save, kaip galėjau nepastebėti pradžioje to, kas dabar man pasirodo pilnoj šviesoj".

Šis bruožas daugeliui ieškotojų būdingas. Paklusdami vidiniam savo balsui, jie leidžiasi minties kelionėn, nežinodami kur sustos. Ir tik vėliau, žvelgdami atgal, nustemba, kad nebuvo aiškiai pastebėję kelionės tikslo. Yra betgi atvejų, kad žmogui niekad ryškiai neatsiskleidžia absoliutinė Tiesa. Jis jaučia savo gelmėse, kad turėtų būti kažkas, bet jis taip ir lieka anuo kažkuo. Tai atsitinka ypač su tais tiesos ieškotojais, kurie yra įstrigę daiktinėn tikrovėn ir tiktai daiktinę tiesą temato. Kaupdami savo žinojimą šiose srityse, jie plečia daiktinę patirtį, izoliuojasi nuo antdaiktinės tikrovės ir lieka apsikasę gamtos pylimais, kliudančiais kilti tiesos pilnatin. Tuo būdu jie dirbtinai nuskurdina save, bandydami minties polėkį užkrauti daiktinės žinijos kiekiu. Bet tie, kurie neprievartauja savo prigimties balso bei joje slypinčio absoliutinės tiesos troškimo, nesitenkina bevarde miglota nuojauta ano Kažko, o ją nuolat ryškina, — atsiduria ties absoliutine Būtimi, kuri įprasmina visą gyvenimą. Tai daryti juos akina ne smalsumas, o egzistencinis tikrosios Tiesos troškimas. Pvz. J. Maritain, didis mintytojas ir konvertitas, šį troškimą aštriai pergyveno savo studijų metais, kai klausydamas paskaitų apie įvairias filosofines sistemas, negalėjo rasti nė vienos, į kurią būtų galėjęs atremti savo gyvenimą. Dėl to jis kamuote kamavosi, dejuodamas, kol pagaliau atrado Tiesą katalikybėje. Šis polėkis tuo ir yra būdingas, kad jis nesitenkina vien žinojimu. Jame glūdi natūralus siekimas susitikti su vienu ar kitu būdu pažinta Tiesa bei ja gyventi. Jeigu ta absoliutinė Tiesa yra tokia, kuri neprabyla į žmogų, kad ir slapčiausia šviesa, žinoma, jis neranda savo polėkio išsipildymo ir lieka žinojimo sferoje. Jis gali tada savo logikos peiliais varstyti argumentus už ir prieš ir pasilikti įstrigęs pakeliui į išsipildymą. Jei betgi žmogus, savo polėkio vedamas, atranda tiesą — Būtį, kuri prabyla neužrašoma kalba, pasirodydama jam kaip gyvenimo kova bei jo siekiamasis polius, jis palinksta Jon visa savo būtimi.

PRANAS DUMŠAITIS NUKRYŽIAVIMAS

Čia tad ir iškyla religinis polėkio pobūdis. Viena, jis, sąmoningai ar nesąmoningai, linksta į absoliutinę Tiesą — Dievą, antra — jis siekia su Ja susitikti bei į Ją visu gyvenimu atsiremti.

* * *

Pasekdami polėkį valios srityje, kur jis pasireiškia dorinio gėrio siekimu, randame tą pačią linkmę. Ir čia augščiausias siekiamasis gėris yra ne kas kita kaip absoliutinė Pilnatis. Pats žmogus jaučiasi nešiojąs savyje tik dalinį gėrį, kuris sunykimo akivaizdoje šaukiasi absoliutinės Pilnaties esančios už bet kokios grėsmės ribų. Ta Pilnatis jam nėra jokia abstrakcija, o absoliutinė Būtis — Dievas, pats Gėris, kurio atšvaistų pilnas pasaulis. Jin tad ir gravituoja žmogaus polėkis, aplink save tematydamas tiktai gėrio fragmentus bei negalėdamas ties jais nurimti. Kiekvienas jų dvelkia dalinumu ir savaimingai rodo į pilnatį. Norėtų žmogus jais gėrėtis, juos pamilti, bet vos tik prisiriša prie jų,

pastebi, kad jie keičiasi ir nyksta. Tuo būdu žmogus nuolatos yra apsuptas nykstančių daiktų, darbų ir žmonių, kurie primena tikrąją gėrio polėkio kryptį — nenykstantį Gėrį — Dievą. Ir jeigu žmogus visa savo širdimi atsiduoda gėrio tarnybai, tai tik todėl, kad jis Dievo siekia. Didžiausio pasiaukojimo žygiai yra ne kas kita kaip žingsniai Dievop. Kiekviena žmogaus pastanga skleisti gėrį savyje ir kituose yra ėjimas ta pačia linkme. Juk kiekvienas geras darbas yra mažytė atšvaita tos transcendentinės Tobulybės, panašiai kaip paskiras akordas yra didingos simfonijos aidas.

Gera darydamas, žmogus gali netgi to nejusti, nes jis tai daro vien gero siekdamas, tačiau dorinis veikimas pačia savo prigimtimi liudija, kad tai gėrio atšvaita, rodanti Gėrio link. Todėl ir tais atvejais, kai žmogus gera daro, neturėdamas intencijos vykdyti Dievo arba artimo meilės įsakymo, siekia pačiu savo veiksmu Dievo, nors savo sąmonėje ir kitaip galvotų. Jo valios pajudėjimas kuriuo nors doriniu darbu yra kartu pajudėjimas ir Dievo link, juoba, kad žmogus tai darydamas turi, kad ir labai neryškią, Dievo kaip augščiausio Gėrio sampratą. Anot J. Maritaino:

"Net ir tada, kai sąmoningasis protas nieko nežino apie Dievą, žmogus vis dėlto suvokia Dievą nesąmoningu, tačiau realiu, praktiniu, egzistenciniu ir valiniu būdu, pasirinkdamas laisvu apsisprendimu savo dorinį gėrį—bonum honestum" (Approaches to God, p. 99).

Taigi, pačiame doriniame veiksme glūdi nevisuomet regimas kelias Dievop. Juo eina daugybė žmonių nenutuokdami, kad tai Dievo kelias. Tiesa, juose pats polėkio dinamizmas nebūna labai gyvas ir nepasireiškia didelio pasiaukojimo žygiais. Jis yra nepalyginamai gyvesnis tuose žmonėse, kuriems siekiamasis gėris yra tapęs aiškiu idealu ir kurie suvokia Dievą kaip aiškią gyvenimo viršūnę. Jie žiūri į ją kaip į savo laimės žiburį bei viso gyvenimo prasmę ir pagal ją rikiuoja savo žygius. Jų gyvenimas — tai ištisa geroji kova, skinanti sau kelius augštyn į vis pilnesnį gėrį.

Jeigu minties polėkis, ieškąs Tiesos, siekia su ja susitikti bei ja gėrėtis, juo labiau valios polėkis. Jis siekia dorinio gėrio, kad su juo suartėtų bei jį pasisavintų. Žmogus realizuoja savyje dorines vertybes, kad praturtėtų savo būtimi, stipriau atspindėtų absoliutinę Būtį ir pagaliau joje atrastų siekiamąją pilnatį. Todėl dorinis gyvenimas žmonių, kurie siekia dorinių vertybių, yra religinio pobūdžio apraiška. Juo žmogaus polėkis sąmoningai ar nesąmoningai, siekia vienaip ar kitaip suprasto Dievo, trokšta išlaikyti santykį su Juo ir į Jį atremti visą savo gyvenimą. Tas santykis apsireiškia ne aritmetiniu dorybių skaičiavimu, o asmenine meile, kuri ir yra tas nematomas spindulys, rišąs sielą su Dievu. Joje atsispindi žmogaus polėkis, neleidžiąs jam nurimti bei akinąs artėti Dievop. Juk pvz. ir šv. Augustinas, atpalaidavęs savo polėkį augštyn nuo blogybių traukos, intensyviai siekė savojo Gėrio—Dievo vis didesniu pamilimu: "Tavo ranka palietė mane, ir aš degu Tavo ramybės ilgesiu" (Conf. X, 7).

* * *

Religinis polėkio pobūdis yra gana ryškus ir grožinėj srity. Kūrybinis žmogaus polėkis nesitenkina apčiuopiamų daiktų grožiu ir ilgisi nepraeinamo absoliutinio grožio. Pastarasis gi negali būti kažkokia dirbtinė abstrakcija, nes joks kūrėjas tada nesiilgėtų. Kūrėjo sieloje virpąs ilgesys savaimingai krypsta į absoliutinę Būtį, kurios atšvaitų yra taip gausiai pažerta daiktiniame pasaulyje. Šv. Tomas Akvinietis vadina ją savimi egzistuojančiu Grožiu, iš kurio plaukia visi daiktai. Kitaip tariant, tai Dievas, kuris atsispindi savo raštuose, poezijoj, tapyboj, dramoj — visoj didžiojoj savo Kūryboj. Pastarojoj ir pats žmogus yra didžiojo Kūrėjo atšvaita, "nušvitusi dulkė", besidžiaugianti Jo kūryba. Jo gėrėjimasis būties grožiu ir yra kilimas į grožio šaltinį—Dievą. Jis gal dar nepažįsta Jo savo svarstomuoju protu, bet įžvelgia tarsi savaimingu būdu Dievop vedančią liniją. Užtat J. Maritain, nagrinėdamas grožio santykį su Dievu, ir rašo:

"Pažinimas — ne racionalinis, ne sąvokinis, jausminis, nostalginis, pažinimas savaimingas,— kurį menininkas įgauna savo kūrybine grožio patirtimi, yra pats savyje ... ėjimas Dievop, dvasinis polinkis Dievo linkme, tai pradžia migloto bei svyruojančio Dievo pažinimo, lengvai pažeidžiamo iš visų pusių, nes jis tebėra neišryškintas bei neparemtas protinės šviesos" (Approches de Dieu, p. 97).

Menininkas gyvena nuojauta, savaiminga įžvalga. Jis perdaug nesirūpina išryškinti loginius argumentus už ir prieš. Užtat polėkis, kuris savo prigimtimi siekia absoliutinio Grožio—Dievo, dažnai klaidžioja. Jis suplaka Jį su gamta, su joje glūdinčia slėpininga jėga ir t.t. Bet faktas lieka faktu, kad kūrėjas jautriai išgyvena savo polėkį Dievop, ypač poetai, nors ir nežinodami arba labai neryškiai nujausdami grožio bei poezijos ryšį su Dievu. Net ir tuo atveju, kai jie sąmoningai paneigia Dievą, gyvena Jo ilgesiu, kuris glūdi jų širdyse, nepaisydami jų valios paneigiančios laikysenos. Dievo vietoj at-

siranda Nežinomasis, kurin krypsta jų ieškojimas, ir būna momentų, kad jis švysteli tikrojo Dievo ilgesiu. Antai Lautréamont, žinomas kaip ateistinis poetas, vienoj vietoj rašo:

"Kai atsimeni tiesą, iš kur visos kitos plaukia, absoliutinį Dievo gerumą ir jo absoliutinį nežinojimą blogio, sofizmai subyra patys . . . Mes neturime teisės klausinėti Kūrėją".

O. R. Desnos, irgi netikintis rašytojas, sako: ". . . niekas neturi religiškesnės sielos kaip aš" (Cit. J: Maritain, t. p., p. 91).

Nevisuomet ir nevisi kūrėjai savo darbuose tiesiogiai apreiškia polėkį Dievop. Jei betgi jie yra tikri kūrėjai, o ne pseudomeninkai, jų sukurtas grožis pats kalba už juos. Savo prigimtimi jis yra reliatyvus, ir todėl rodyte rodo į absoliutinį Grožį. Juk pažertasis grožis daiktuose ir perkeltasis menininko kūrinin yra atšvaita transcendentinės grožio pilnaties, kurios vardas galutinėj sąskaitoj — Dievas. Todėl kūrėjai savo žodžiu nors ir kitaip sakytų, savo darbais vistiek lieka absoliutinio Grožio — Dievo liudytojais. Šia prasme yra pagrindo sakyti, kad menas, ypač poezija ir muzika, yra savotiška teologija, kuri gyvena žmogišku Dievo pėdsakų apreiškimu. Jis trykšta iš slėpiningų žmogaus sielos gelmių, savaimingu, nemeluotu keliu atskleisdamas tikrąjį polėkį Dievop. Tiesa, jie dažnai būna sumišę su aistromis, nuotaikomis, paviršutiniais troškimais, tačiau už viso to fasado slypi pogrindinė srovė Dievop. Šv. Augustinas, pastebėjęs savo išpažinimuose, kad daiktai ir pačių žmonių kūriniai juos vilioja ir suvilioja tiek, kad užmiršta net Tą, kuris juos sukūręs, vis dėlto savo patirtimi liudija:

"Aš betgi, mano Dieve ir mano Grožybe, giedu Tau gyrių dėl tų pačių daiktų, Tau, mano Pašventintojau, nes grožis, įdėtas per sielas į kuriančias rankas, kyla iš ano tauraus Grožio, kuris yra virš sielų ir kurin dejuoja mano siela dieną ir naktį" (Conf. X, 34).

Ir kiekvienas tikras kūrėjas yra pilnas to "dejavimo", tos, sakytume, širdies teologijos, kuri galutinėj sąskaitoj teikia jo darbams silpnesnį ar stipresnį religinį atspalvį. Nebūtinai jo kūriniai turi kalbėti religinėmis temomis. Tas atspalvis matyti ir tuose darbuose, kuriems religinės temos svetimos, jeigu jie atvaizduoja žmogaus būtį giliuoju aspektu.

Menininkas ne tik apreiškia polėkio Dievop virpėjimą žmogaus sieloj, bet ir ilgisi susitikti su Dievu, ypač jeigu jo pažinimas yra tapęs daugiau ar mažiau sąmoningu. Jam svetima yra mokslinė-teorinė laikysena, kuri savo žinojimą gali konservuoti universitetuose, laboratorijose, klinikose, juo nė kiek nesisielodama. Net teologas gali ramiai sau sėdėti prie traktatų krūvos, kurių visi puslapiai kalba apie Dievą, ir jais negyventi. Tuo tarpu menininkas, per sukurtąjį grožį pajutęs Dievo artumą, negali nurimti; kiekvienas žemės grumstas tada jam kalba apie Dievą, ir akina jo ilgesį sueiti į dialogą: "Mylėjau kalnus, jūras ir grūdelį gelsvo smėlio, tačiau visur, visur ilgėjausi Tavęs" (L. Andriekus). Ne be pagrindo meniškos sielos žmonės ieško Dievo poezijoj, muzikoj, architektūroj, tapyboj ir pan., nes jaučia šiuo keliu galėsią sueiti į gyvą santykį su Juo. Nevienam jų, kaip J. K. Huysmans, W. Verkade, tai buvo pradžia revoliucinio sielos lūžio, kuris galutinai suartino su pasiilgtuoju Dievu. Net mintytojui G. Marcel menas turėjo svarios įtakos — per jį jis atrado pradžią Dievop. Savo raštuose jisai prisipažįsta:

"J. S. Bachas mano gyvenimui davė tai, ko nedavė nei Paskalis, nei šv. Augustinas, nei joks kitas autorius . . . Taip pat Šubertas, Brahmsas, Fauré savo ugningais sužaibavimais perteikia mums konkretų dvasingumą, kurį vėliau atpažįstame kasdieninėj patirty savo žvilgsniu, kupinu kažkokio neatmenamo lobio . . . Iš Dukaso, o ypač per paskutiniuosius Beethoveno kūrinius, aiškiausiai suvokiau augštesnę minties paskirtį" (Ariane et Barbe - Bleu, 13. II. 1935).

Šis žmogaus polėkio prasiveržimas mene davė pagrindo kai kurias meno šakas, ypač poeziją, laikyti mistika ar beveik religija bei ją lyginti su malda. Kad ir yra tarp jų tam tikro giminingumo, vis dėlto nereiškia, kad nebūtų esminio skirtumo. Menas visada lieka menu, o mistika lieka mistika. Menas, būdamas žmogaus sielos išraiška ir neprarasdamas savo prigimties, yra pajėgus iškelti paviršiun ir tai, kas glūdi svarstomajam protui nepasiekiamose gilumose, ir sąmonės šviesoj tampa tikru pergyvenimu.

Peržvelgus sritis, kuriose žmogaus polėkis augštyn būdingiausiai apsireiškia, matyti, kad jis visur yra tas pats. Jis aidi visa žmogaus prigimtimi bei visomis savo dvasios galiomis, krypdamas ta pačia linkme Dievop. Jis nepražūva nei prigimties, nei gyvenimo įvairybėje ir, nors kartais labai silpnu ir netiesioginiu virpėjimu, linksta į Vienintelį, su kuriuo norėtų buvoti nuolatiniame susitikime. Tai rodo religinį polėkio pobūdį, kuris dar nėra religija — išpažinimas tikrąja prasme, tačiau rodo josios link ir, ieškodamas išsipildymo bei ryškėdamas, atsiduria gerojo Tėvo prieglobstyje.

J. AUGUSTAITYTĖ-VAIČIŪNIENĖ

PAVĖJUI LEKIANTYS LAIŠKAI

Kai tik vėjas sukasi į rytus,
Sidabriniais irklais plėšdamas miglas,
Aš paleidžiu baltus laiškus prirašytus
Pro sugriautas rytmečio angas.

Ežerais dangaus nuplaukia grakščios gulbės,
Trikampiais tiksliai matuodamos mylias.
Akys, pridengtos delnais, į tolį siurbias —
Kur atplėštus laiškus vėjas mes.

Pamatau — nubudę kyla pilkos svirtys . . .
Leidžiasi sklandydami laiškai . . . Ant jų!
Išeinu su tokio meto žingsniais skirtis
Ties pavartėm vandenų žalių,—

Kur, lyg obuolį auksinį, skelia žemę —
Ir gulbes ir laiškus vedančiu pirštu . . .
Mano pusrutulyje langai sutemę —
Tavo aukuro maldoj skaistu.

Pravertos durys poilsiui akis užmerkia . . .
Namų langai, sienojai nuostabiai šilti . . .
Tik kažin ko gludišiai pasislėpę verkia,
Lyg būtų pamotės išbarti, išpeikti . . .

Į patiesto šešėlio vėsą įsisiautus,
Nei valandų ribų, nei metų neliečiu . . .
Tiktai atodūsius, suspaustus rankų skliaustuos,
Surinkusi išdėstau po dangaus pločiu.

V I D U D I E N I S

Ant rankų atnešė nualpusius šešėlius
Ir juos paguldė po sapnuojančiais klevais.
Švytuoklė laikrodžio, per delną sumažėjus,
Mojavo vario spindulių aidais gelsvais.

Žieduos miegojo peteliškės margasparnės.
Ant stalo dubenys prikritusių spalvų . . .
Suplaukę vilkstinės iš mėlynos pakalnės,
Padangtes tiesia viršuje keliaujančių kalvų.

Mergaitės sodo menėse ratelį žaidžia
Ir valgo kruvinai nuraudusias vyšnias.
Sustojusiojo laiko valandą pamaldžią
Kas Afroditės obuolį tarp jų numes?

LAIŠKAS NUO ŠV. ANTANO

Visiems jų dalį atiduodu —
Žuvims, paukšteliams ir žvėrims . . .
Pakol žiema, atbėgus gruodu,
Šerkšnotą želmenį pasiims,
Paliepsiu bitei amžinu vardu
Surinkti medų iš visų žiedų.

Užtai ant žydro klevo lapo
Ir šitą laišką parašiau,—
Tikėki, burtas taip sutapo —
Kad dūmu keltųsi našiau
Kviečių laukai, lyg gintaru šviesiu,
Pražydusiais delnais rankas tiesiu.

Matei — beržai, lyg pranciškonai,
Apsivelka rudus rūbus.
Auksinių žodžių milijonai
Kai pašaukti iš žemės bus,
Už nebylių kapų aukos mainus
Paleisim Baltaragio malūnus.

Jeigu nebūt tiesos šiuos žodžiuos,
Ir aš nebūčiau gėręs Nemune,
Beraščiams laišką šį parodžius,
Mirtim galėtum teist mane! . . .
O aš sakau: "Audra ir viesulai gyvens,—
Žmogus ir sraigė, ašara akmens".

VIENAS IŠ NEDAUGELIO PATS SAVE PRALENKĘS

ANTANO VANAGAIČIO PORTRETO ESKIZINIS BANDYMAS

STASYS PILKA

They were sailors, but of narrow seas,
poets, for ages without an alphabet . . .

Leah Bodine Drake

Viskas pasauly reikalinga: ir šventieji yra reikalingi, reikalingi ir kareiviai.

George Bernard Shaw.

Su Lietuvos teatru rišami įžangos žodžiai

Lietuvos teatras savo analuose jau yra paslėpęs nemenkus vakardienos lobius. Tapusi slaptinga ir saldi, berods, dar taip netolima praeitis dabarties jau yra parblokšta ir nugalėta. Išnykusių dienų kūrybos versmė vien silpnais prisiminimais garuoja iš pažemiais kritusios buvusių žygdarbių miglos. Atminties regėjimas mato tik nublankusius, deformuotus, nors dar tebegyvus šešėlius.

Kai užmiršimo rūkas išsisklaido, iškyla neįtikėtini ir žavūs lietuviškojo teatro įvykiai. Visu ūgiu keliasi retais talentais stebiną scenos žmonės: dar gyvųjų tolima vizija ir didinga amžinybėn pasitraukusių eisena. Šioje nebūtin eitynių kelionėje ryškėja ir Antano Vanagaičio savitas ir neeilinis pavidalas.

Lietuvos teatrų žiūrovai iš scenos žmonių stabų kurti nebuvo linkę. Paplitusi legenda tapo tik operos artistas Kipras Petrauskas. Dramos teatre — ir tik kauniškės publikos malone — stabų papėdėse trumpą laiką tėra išbuvę vien Kastantas Glinskis bei Ona Rymaitė. Šiaip gi iki nesuvaldomų emocijų scenos menininkų kūryba susižavėjimo žiūrovai neiškeldavo. Lietuviškoje aplinkoje teatro žmogaus su publika susigiminiavimas atslinkdavo palaipsniui — ne ūmai, bet tik po ilgesnio ir patvaresnio kontakto. Išimtys, kad jau pirmaisiais rampos šviesoje pasirodymais aktorė ar aktorius būtų žiūrovus pavergę ar bent stipriai palenkę, buvo labai retos. Viena tokių, nedažnai pasitaikančių išimčių tapo trumpalaikis, tik keturmetį tvėręs, Antano Vanagaičio Kauno scenoje darbas. Jis bent dalį žiūrovų į save patraukė jau pačiais pirmaisiais aktoriškais pasistengimais.

A. Vanagaitis, kurio gyvenimiški akiračiai ribojosi vargonininko, chorvedžio, muzikos studento ir muzikos mokytojo darbais bei ambicijomis, į profesinę Lietuvos dar taip jauną, sceną atėjo atsitiktinai. Į Kauno teatrą jį atvedė gal smalsumas, gal talkos reikalas. Gauna pavaduoti ką tik susikūrusios operos pirmąjį suflerį Juozą Žilevičių. Ir čia štai K. Glinskis prikalba Antaną Vanagaitį užpildyti dramos taip dar negausioje trupėje spragą: suvaidinti vaidmenį, kuriam pristigo aktoriaus. Tokiu netikėtu būdu įsijungęs į Kauno Dramos Vaidyklos (taip vadinosi, vėliau Valstybiniu tapęs, teatras) darbą, Antanas Vanagaitis netrukus tampa trupės nepakeičiamu nariu ir iškyla į ryškią padėtį.

Jis pasirodė nemenko ir tikro talento žmogus, gerų paviršutinių duomenų ir individualybės aktorius. Vienintelis iš visos Dramos Vaidyklos sudėties, buvo jau pagyvenęs Drezdene ir kiek įgavęs vakarietiškumo bruožų. Lygiai gyvenimišku patyrimu A. Vanagaitis pralenkdavo daugelį savo bendradarbių. Teatrą mėgo nepaslepiamai, aktoriaus darbas jį pavergė.

Žmogaus savybėmis Antanas Vanagaitis buvo patrauklus — maloni ne tik santykiauti, bet ir bendradarbiauti asmenybė. Pareigose disciplinuotas, nepristingąs energijos, vienu kuo nepasitenkinąs. Buvo būdingas Lietuvos fone, o sykiu ir išsiskiriąs. Mokėjo elgtis viešumoje, paisė išorę. Linkęs į humorą, santykiuose su žmonėmis nevengė išdaigų, bet tai visada būdavo tik natūrali, linksma nuotaika, be tikslo ką nors įžeisti ar pažeminti. Vengė visko, kas bet kuriuo būdu gali sukompromituoti, orumui pakenkti. Konfliktus ir nesusipratimus stengėsi išspręsti taikiomis priemonėmis. Tai buvo A. Vanagaičio būdo ypatingi bruožai.

Šios žmogiskosios savybės palikdavo įspūdį, talkininkavo santykiuose su kitais žmonėmis ir Vanagaičiui kitus palenkdavo; palankiai transliavo ir menininko pastangas bei visuomenininko ryžtą.

Jei Antanui Vanagaičiui scenos darbe stigo dar patyrimo, aktoriškos technikos, stiliuose susivokimo, visa tai išpirkdavo jo retas talentas, intuityvi meninė teisybė, švelnus emocionalumas ir nuotaikingas sąmojus.

Jo Kauno scenoje sukurti personažai, ar jis vaidino George Dandiną ar Figaro ar Amerikos prekybininką Potašą, esmėje buvo lietuviškieji tipai, ne prancūzai ir ne amerikietis. Bet atlikdamas pagrindinius ar antraeilius vaidmenis Oscar Wilde ir George Bernard Shaw komedijose (Kaip svarbu būti rimtam, Atskalūnas ir Šokoladinis kareivis), Antanas Vanagaitis intuicijos ir talento pagalba jau prisiartino prie anglų charakterio, kaip kad, vaidindamas smuikininką Millerį (Klasta ir meilė) rodė jau vokietį. Žodžiu, jis brendo, stiprėjo ir būtų, turbūt, Lietuvos scenoje ypatingai iškilęs, jei jo būtų neįsiurbus Amerika, kur praleido ištisus dvidešimt penkerius metus.

Dar kiek apie A. Vanagaitį, kaip apie žmogų

Kaip ir kompozitoriai Juozas Gruodis bei Stasys Šimkus, Antanas Vanagaitis nesimokė jokiose gimnazijose ar tolygiose mokyklose. Bet jisai, kaip aniedu, tobulinosi vargoninkavime, siekė muzikos gilesnio pažinimo. Tolygiai mokėsi iš gyvenimo. Jam įtakos padarė kun. Juozas Tumas, dekanas V. Mironas ir kompozitorius Juozas Naujalis. Visa tai jau yra žinoma iš A. Vanagaičio monografijos puslapių, iš pasirodžiusių spaudoje prisiminimų. Čia tik norisi priminti, jog, būdamas Valstybės Dramos aktorium, Vanagaitis tebuvo vienintelis trupėje žmogus, kuris visiškai nematė Rusijos. Ir kuris iš visų naujo amato kolegų labiausiai buvo pažinęs Lietuvą ir jos žmones.

Antanas Vanagaitis buvo ne tik savitas, bet savaip spalvingas charakteris, užbaigtas, didelės ambicijos, t. y. siekimų ir norų žmogus. Turėjo patrauklią išžiūrą, rodėsi švelnus, ramus, nelinkęs garsiau supykti, buvo kantrus, visada mandagus ir paslaugus. Jis suprato pasisekimo gyvenime techniką ir gebėjo ja sėkmingai naudotis. Kai kiti būna labiau linkę gyventi patys su savimi, Vanagaičiui maloniau buvo bendrauti su žmonėmis (ir juos sau ar kuriam tikslui palenkti). Atrodo, kad norėjo tapti išskirtiniu ir to siekė per visą gyvenimą.

Bet tuo pat metu organiškai troško, kad žmonės juoktųsi. Jam tai patiko matyti besijuokiančius, pralinksmėjusius, laimingesnius. Pats jis tikrovėje jautėsi kiek vienišas, nelinksmas, susimąstęs ir susikaupęs. Apie tai atvirai prakalba menininko užsilikę dienynai.

Antanas Vanagaitis lyg ir negalėdavo pasipriešinti impulsui padaryti ką nors, kas iššauktų juoką — be rezistencijos! Nes jam patikdavo sukurti linskmas situacijas ir aplinkos pasitenkinimą.

Jisai buvo tikras kūrybos žmogus. Keldavo ir guldavo kupinas sumanymų, jo vaizduotėje skambėjo melodijos, pynėsi ir formavosi mintys. Galėjo kūrybiškai dirbti neatsikvėpdamas. Podraug nestigo jam šilto entuziazmo ir projektams įgyvendinti šalto apskaičiavimo. Buvo daugnoris ir nemenkai galįs kūrėjas. Gal kaikuriais atvejais diletantas, bet ne bet koks, o kūrybingas ir kuklus. Ir daug dirbąs, silpnybėmis nesididžiuojąs.

Vanagaičio būde visada buvo kažkas tėviško, globoti pasirengusio. Patekęs į sceną jau trisdešimties metų slenkstį peržengęs, jis buvo trejais metais jaunesnis už K. Glinskį, bet vyresnis už kitus dramos trupės vyrus. Gal todėl visada paveikdavo kitus švelniai ir raminančiai.

Juozas Naujalis palydėjo A. Vanagaitį į gyvenimą ir vargoninkavimą, sakydamas: "Būk inteligentas, mokėk gražiai elgtis (!—St. P.)... Pirmoje vietoje inteligentiškumas. Tikiu, kad gėdos nepadarysi". Ir Antanas Vanagaitis šiuo atveju gėdos nepadarė: išgyveno gyvenimą pamokos neužmiršęs.

Juozas Tumas Vaižgantas savo keliu paveikė A. Vanagaitį: studijuoti, gal net rašyti ir komponuoti. Bet, svarbiausia, užkrėtė lietuviškai visuomenei tarnauti. Ir šios pamokos taip pat neužmiršo.

Apie dveji metai išgyventi puošnioje Saksonijos sostinėje, ir Drezdeno konservatorija, be abejo, irgi paliko Vanagaityje savo antspaudą. Trys didžiosios įtakos, regimai, paveikė jauną vyrą, susipynė su zanavykuose, žemaičiuose ir dzūkuose įgautais įspūdžiai ir suformavo išsiskiriantį žmogų.

Jisai savo prigimtimi buvo socialus žmogus. Nežiūrint didelio veržlumo, gal net garbės ir pasisekimo nesuvaldomo troškimo, buvo per jautrus, kad ką nors įžeistų. Tačiau kuris žymesnis žmogus neturi silpnumų? Ir Vanagaitis nepakentė Juozo Vaičkaus "didybės", jaudinosi, kad bičiulis Kipras Petrauskas veda ne geltonkasę merguželę, o persiskyrusią moterį, skaudžiai pergyveno teismo bylą su buvusiais spaudos vienminčiais ir gal net todėl sukūrė savąją "imperiją". Didieji nebūtų ryškūs, jei neturėtų savųjų silpnybių. Bet kaip šviesai išgauti reikalingi šešėliai, charakteriui pavaizduoti negalima nuslėpti skirtingų žmogaus būdo ypatumų. Nuo to žmogus pasidaro tik pilnesnis ir įvairesnis.

Antaną Vanagaitį galima matuoti siauresniu amerikinės mūsų emigracijos mastu ar lietuviškuoju platesniu. Pastarasis vertinimas, manau,

ANTANAS VANAGAITIS

bus tikresnis, nes kitaip žmogaus paveikslas išnyks iš deramo spindulių lūžimo ir susikirtimo centro.

Antanas Vanagaitis aktorium tapęs muzikas

> Žmonės turi kartu linksmai gyventi — toks yra įstatymas.
>
> **Šv. Tomas Akvinietis**

> You know, it is very enviable thing to be a clown.
>
> **Charles Chaplin**

Apie A. Vanagaitį negalima teigti, kad jis, kaip daugelis aktorių, savo kraujuje turėjo įšvirkštus sceniškojo grimo dažus.. Bet jis dideliu malonumu užsidėjo ir keitė aktoriškas, gistrioniškas kaukes ir jas nusiimdavo tik pasilikdamas pats su savimi.

Jis niekad nebuvo mimas, galįs estradoje ar scenoje *save išreikšti* be žodžių. Jam buvo reikalingas žodis, žodžių lengva melodija, minčių lyriškumas, sąmojaus čiurlenimas. Ir ne bet kokio žodžio, o tik savo, lietuviško, suvalkiečių tarme tarto.

"Įasmeninta inteligencija" tapo A. Vanagaičio menininko puolamas ginklas ir skydas. Iš dalies tai buvo intymumo transliacijos paslaptis, kurios galią neretai rodo žymūs aktoriai: sugebėjimas tyliu žodžiu ir be afekcijos nugalėti skiriančią vaidintoją nuo žiūrovų, plačią ir gilią prarają (vien išgyvenimu, efekto neparemiant technikos gudrybėmis!). Jo meistriškumas visose praktikuotose meno šakose niekad nebuvo per stiprus, šią silpnybę dažnai nugalėdavo vien lyriškas kūrybos pobūdis ir pastangų didelis nuoširdumas. Ir ypatingai tuo menininkas laimėdavo sau dėmesį ir meilę.

Antanas Vanagaitis intrigavo publiką (ir klausytojus!), teikė žmonėms pramogą, juos linksmino ir kartais virkdė, bet ne vien tik sceninė ar estrados kūryba pelnė jam pripažanimą ir atnešė išgarsėjimo aurą. Prie to, manau, nemenkai prisidėjo asmens žavesys bei žmogiškieji bruožai. Ir, žinoma, įvairiose srityse pastangos ir darbai.

Nuo pat pirmųjų sceninės karjeros žingsnių A. Vanagaitis jautė ir jau žinojo, kuriuo būdu galima žiūrovams patikti bei kaip publiką pasiseks pavergti. Jisai numanė, kad salės minia

komikus mėgsta ir kad tiems, kurie sugeba linksminti, anoje uždangos pusėje gimsta spontaniškas palankumas ir simpatija. Publika tarsi atlygina už malonias minutes ar valandas, kai skardus ir šiltas juokas ją atpalaiduoja nuo tikrovės, nuo susirūpinimų ir kartais nelinksmos aplinkos. Dėlto Antanas Vanagaitis noriai rodydavosi il comico buffo vaidmenyse, tačiau jo jautri širdis vien tik žmonių linksmintojo padėtyje gyvenimiško tikslo nematė. Savaime todėl atsirado kūrybos bei veikimo šakotumas ir kūrėsi Vanagaičio gyvenimo legenda, kai žmogus sugebėjo pats save pralenkti.

Jis temėgdavo bendrauti su rinktiniais, su įtakingais, vien su "reikšmingais" žmonėmis. Bet tuo pat metu nei galingiesiems nei turtingiesiems aklai nenusilenkdavo ir savo tvirtovės jiems neužleisdavo. Kietai laikėsi savųjų principų ir mėgo laisvę. O drauge mokėjo ir pats save pamėgti ir pamylėti. Niekad nebuvo alkanas epikuras, bet lygiai organiškai nepajėgė vergauti ar nusilenkti. Tame buvo Vanagaičio asmens autoritetas, kuris negalėjo neimponuoti.

Atėjęs scenon iš (kad kiek ir siauresnio) muzikos pasaulio, Vanagaitis, šalia aktoriaus darbo, veikia Kaune dar kaip muzikos mokytojas ir chorvedys. Be to, anuo laikotarpiu pradeda komponuoti populiariomis virtusias solo dainas ir chorams kompozicijas. Tuo pat metu sukuria dainas ir paruošia muzikinį apipavidalinimą keliems Kauno Dramos Teatro pastatymams (Kęstučio mirtis, Jiolė, Durklas ir kt.)*)

Amerika dvidešimtųjų metų vaizduose ir lietuviško kaimo artimas paveikslas

Palikęs Lietuvą, Antanas Vanagaitis 1924 m. birželio 24 d. su Viktoru Dineika ir Juozu Olšausku atkeliavo į New Yorką. O rugpjūčio 27 dieną Bostone jau įvyksta "vodevilio Dzimdzi Drimdzi" spektaktis, kurį lydi kelerių metų po lietuvių kolonijas kelionės. Tos išvykos-viešnagės buvo sekamos vargų ir džiaugsmų, žiūrovų entuziazmo, tarp auditorijos ir programos dalyvių reto kontakto. Į "Dzimdzi Drimdzi" įsijungia Jonas Dikinis, vėliau Bronė Dikinienė, paskui dalyviai kiek pasikeičia — vieni Lietuvon sugrįžta, kiti atvyksta. Apie patį vadevilį "Dzimdzi Drimdzi" yra jau nemažai pasakota.

Kai A. Vanagaitis atvyko į Naująjį Pasaulį, Ameriką gyveno prohibicijos linksmomis nuotaikomis ir "big boom" (1919-1929) įkarščiu. Automobiliai kasmet darėsi vis didesni ir greitesni. Iš New Yorko į Chicagą greitasis traukinys atveždavo jau bemaž per 18 valandų. Visur skambėjo džiazo muzika. Prisiekę blaivininkai ir tie gėrė namuose darytą degtinę, džiną ar vyną, kuriuos sumanūs vertelgos (lygiai ir kaip alų) raugino rūsiuose bei kitokiose slaptesnėse vietose.

Lietuviškoje aplinkoje reiškėsi reakcija. Veikimo vadai ir laikraščių redaktoriai liūdnai pranašavo, jog po dešimtmečio lietuvybei Amerikoje teks pratarti *amen!* Kaip ir kiti padorūs prohibicijos gadynės amerikiečiai, lietuviai nugerdavo (slaptai!), pasidžiaugdavo ekonominio klestėjimo perspektyvomis ir įvairiai pašnekėdavo. Pasiskirstę pagal ideologijas, neretai vieni kitiems rodė rezervuotumą. Laikraščiai priešingos srovės vadams ir pakeleiviams nesigailėjo piktų keiksmų.

Ir naujose rezidencijose ir dideliuose, greituose automobiliuose lietuviams Amerikoje buvo lyg kažko ilgu. Lietuvos savarankaus ir dar nenusistojusio gyvenimo formos rodėsi keistos. Iš užjūrio atsklindą žodžių superliatyvai, nelauktos sąvokos, skaldymosi šmėklos nesipynė į margą svajonių ir troškimų vainiką. O visiems juk buvo miela ir brangi toji tolima, bet sava maža Lietuvėlė, apleistas kaimas, savo žmonės, gimtoji aplinka! Kiekvienas troško į tą linksmą Lietuvos kūrimosi ratą įsijungti, rankomis su kitais džiugiai susikibti. O aplinkui griaudė partijų vaidų griausmai, kilo nesantaikų miglos, ir pragiedruliai šydu apsidengdavo.

Štai tokiu metu Amerikon atvyksta Antanas Vanagaitis. Aktorius-muzikas. Mėgęs santykiavimo su žmonėmis šilumą, numanąs, kas iš sodžiaus kilusiems yra artima ir įvertinęs Amerikos lietuvių patriotinį nusiteikimą. Žmogus, gebėjęs minią linksminti, mokėjęs dainas komponuoti, vargonais groti, stiprus chorvedyboje, lipšnus ir malonus santykiauti.

Jau prieš A. Vanagaitį pas Amerikos lietuvius lankėsi iš Lietuvos dainos ir scenos žmonės. Be koncertinio tenoro Juozo Babravičiaus, užkariavusio visuotinį pripažinimą, iš Kauno pagastroliuoti buvo atvykusi trijulė — Petras Oleka, Jonas Byra ir Mykolas Leškevičius. Jau atkeliavo (su Pola Tendziulyte ir Jonu Dikiniu) "dramos tėvas" Juozas Vaičkus (tarp kitko, bandęs jungti nejungiamus daiktus, bet teatrine veikla Amerikoje įvykdęs neįtikėtinus dalykus).

Naujose sąlygose apsidairę, A. Vanagaitis ir jo bendradarbiai išėjo į gyvenimą su nelauktu, bet anuometinėse nuotaikose ypač tinkamu lietuvišku vodevilio teatru. Pirmoji vodevilio "Dzimdzi Drimdzi" keturių jaunų vyrų trupė sutiko naujus žiūrovus ir jau pirmuoju kontaktu rado kelią į susidomėjimą ir į amerikiečių lietuvių atviras širdis.

(Bus daugiau)

*) Apie A. Vanagaitį — muziką išsamiau yra rašę Juozas Žilevičius, Vladas Jakubėnas, Antanas Kučiūnas ir kt.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

MOTIEJUS GUSTAITIS IR JO KŪRYBA

(Tęsinys)

Sekdami Gustaičio kūrybos raidą, mes dažnai pajuntame joje mūsų tautinio visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo atramą. Ši atrama ypatingai išryškėja nuo didžiojo karo pradžios, o dar vėliau randame eilėraščių, parašytų ir dienos įvykių temomis.

Pirmasis didesnio masto kūrinys, plačiau pagarsinęs M. Gustaičio vardą mūsų literatūroje, buvo A. Baranauskui skirtos "Raudos" fragmentai, išspausdinti "Gabijoj" 1907 m. Gustaičio rankraščiuose yra likę keletas neišdailintų "Raudos" variantų, iš kurių ir suredaguotas šiame rinkinyje (Motiejaus Gustaičio Raštai, 1940, Sakalas) spausdinamas visas kūrinys. "Raudos" idėjinė koncepcija gana paprasta. Mirus A. Baranauskui, "Anykščių šilely" taip gražiai apdainavusiam mišką, ta žinia skaudžiausiai ir atsiliepia miške. Poetą sukausto mirtis, o girią — žiema. Po ilgų posmų, skirtų giriai, klasikinio stiliaus žiemos personifikacija, pakaitomis su raudos motyvais, baigiasi tokiu prasmingu simboliniu ir gan įmantriu posmu:

Žiema sidabrinė!
Imk šio debesėlio
Maršką atlošinę
Ir užklok krūtinę
Šalto ežerėlio!
Te pasilsi!
Pasilsėk, krūtine,
Nuo šio rudenėlio —
Ik pavasarėlio —
Ik sušilsi!...

Toliau vėl skaitome alegorinį poeto, kaip audros laužiamo ąžuolo, mirties vaizdą, baigiamą vėl simboline strofa, pranašaujančia pavasarį ir naują gyvybę:

Pavasaris ateis
Ir vėl žiedus paskleis;
Ir vėl giria atžels:
Tik ąžuolas nekels...
Tačiau iš jo šerdies
Šaltinis prasidės.

Jau vien dėl šitokių posmų, plasdančių nauja prasme, naujais išsireiškimais, sukonstruotų nauju kūrybiniu metodu, Gustaičio "Rauda" yra pažymėtinas mūsų literatūros istorijos kūrinys.

Paskutiniame savo raudos fragmente poetas kilnia apostrofa kreipiasi į mus melsti už mirusįjį. Baigia "Raudą" prašymu, kad vyskupas padėtų nugalėti tautos priešus ir vestų ją "į šventą tautos gadynę". Tokiu būdu A. Baranausko mirties proga Gustaitis ne tik apraudojo "Anykščių Šilelio" autorių, bet išreiškė ir tautines to laiko aspiracijas.

Tačiau kaip "Raudoje", taip ir visoj patriotinėj lyrikoj M. Gustaičio santykis su gyvenamąja epocha yra visai kitoks, negu, pvz., Maironio. Augęs ir auklėjęsis draudžiamojo laikotarpio gyvenime, Gustaitis savo poezijoj neskelbė tokių charakteringų "maironiškų" to laikotarpio šūksnių. Tačiau negalime sakyti, kad patriotinio entuziazmo Gustaičio lyrikoj nebūtų. Jo yra, bet ir čia Gustaitis pasirodo visuotinesnis. Jam svarbu ne konkretus reiškinys, ne praeinamas laiko šūksnis, bet principas, idealas. Lietuvių tautos kančios kelias, kultūrinė, o vėliau ir politinė laisvė yra tas patriotinis leitmotyvas, kurį jis išreiškia bendros, visuotinės prasmės simboliais. Visą skaudžią lietuvių tautos praeitį Gustaitis sukaupia į vieną sintetinį posmą:

Lietuva! sunkiausia tau teko dalis!
Likimas išbūrė
Tau sielvartų jūrą.
Gyvenimas tavo—be ryto naktis.
Ant amžino tako
Erškėčiai be lapo,
Po kryžium—našlaičiai, išverkę akis.

Poaušrinės ir porevoliucinės (1905 m.) jaunosios Lietuvos veržimąsi į kūrybą, laisvę Gustaitis vėl sintetiniais vaizdais išreiškė karštam eilėrašty "Jaunos širdys", vėliau įjungtame į "Laisvės" ciklių.

Tautinio kultūrinio darbo ideologiją, pagrįstą religija ir tėvynės meile, M. Gustaitis išgiedojo kantatoj "Broliai", parašytoj apie 1910 metus ir naujai perredaguotoj bene prieš mirtį. Poetas šaukia visus, kas myli Lietuvą, giedoti tėvynės meilę. Praamžinasis Dievas yra mūsų valdovas, Aušros Vartų Marija — mūsų motina, šventasis Kazimieras — mūsų globėjas. Dzūkai, žemaičiai, lietuviai turi būti vieningi. Pasiryžimas ir darbas, mokslas, tikyba ir dailė kels Lietuvos pažangą ir gerovę. Kadangi:

Šaknys pastangų pirmykščių
Glūdi milžinkapių įsčiuj,

Tai ir dabar

Broliai! Atminę senovę,
Kokią turėjome šlovę,
Bočių pakelkime skydą —
Vargui atremti ir pavydui.
Te santaika esti tvirta,
Laiminga bus mūsų tauta.
Vienybės ir meilės ryšys
Galybę ir garbę grąžins.

Giesme visko neišdainuosi, tad geriau ją pavaduoti darbu ir juo "įkūnyti viltį". Nė didžiausios audros dabar nebeišgriaus tautos rūmo pamatų. Finalas, kaip ir dera, optimistinis:

Patapsim dvasios milžinais,
Tikrai Lietuvos ateitis
Skaisčiau, negu saulė, prašvis.

Šitokius sausus šūkius ir abstraktines mintis Gustaitis mokėjo išreikšti kietais, vienodais, skambiais, granitinio ryškumo posmais ir apgaubti rimta kantatine nuotaika. Antroji redakcija už pirmąją žymiai tobulesnė.

Didžiajam karui pasėmus Lietuvą, Gustaičio kūryboj pastebimas žymus posūkis į žemę, į gyvą žmogų, į jo vargus bei kentėjimus. Poetas tarsi nusileidžia iš savo augštybių kentėti su visa tauta, o ypatingai su ištremtaisiais Rusijos gilumoj.

Karo motyvų lyrika yra surinkta į vieną dvilypį rinkinį — "Tėvynės ašaros" ir "Erškėčių vainikas". Negalime nepagerbti poeto, kuris, be abejo, nuoširdžiai sielodamasis dėl visokeriopų karo nelaimių, atjausdamas visos tautos ir atskirų žmonių vargus, skausmus norėjo visa tai paversti lyrinėmis emocijomis ir duoti poezijos meno išraišką. Deja, Gustaičiui tas nepavyko. Ne toks jis buvo poetas ir ne tam siųstas, kad kūrybai naudotų, tegu ir didelius, bet vis dėlto kasdieninius, konkrečius gyvenomojo momento reiškinius. Gustaitis — idealistas, augštybių poetas, buvo perdaug artimai apsuptas karo realybės, nugramzdintas jos į apačią, dėl to jam stoka buvo perspektyvos, deramo atstumo, iš kur jis būtų galėjęs vienu žvilgsniu apimti tą chaosą ir išskaityti jame, išgriebti iš jo amžinas, visuotines idėjas. Gustaičio garbei tenka pasakyti, kad jis nedaug tos karo motyvų lyrikos parašė. Randame čia pakenčiamų eilėraščių, kuriuose kiekvieno matomi karo reiškiniai ir jų keliamos mintys, sueiliuotos ypatingu artizmu nepasižyminčiais posmais, kaip pvz., "Ant Marių Krašto". Taip pat ir ilgokas ciklius "Erškėčių Keliais" skaitytojo nepagauna ir nesujaudins. Turiningus prasme ir stiprius išraiška randame tik keturius dalykus: "Tėvynės Raudą", "Gedulių šeimą", "Iš Pennsilvanijos" ir "Ant tėvynės griuvėsių". Bet "Tėvynės raudos" abudu eilėraščiai spausdinti dar "Tėv. Sarge" ir tik vėliau pritaikyti karui, pakeitus keletą posakių — ir tai nevisai laimingai. "Gedulių šeima" ištisai paimta iš prieškarinės poemos "Meilės". "Iš Pennsilvanijos" parašytas Amerikoj ir karo motyvai suskamba tik paskutiniame cikliaus eilėrašty. Ir tik vieninteliame "Ant tėvynės griuvėsių" matome ir jaučiame įkvėptą poetą, karo gaisro akivaizdoj bylojantį stipriu išgyvenimu ir ne banaliais žodžiais:

Ir stovi Tu man akyse,
Lyg keistas miražas šaly išgriautoj.
Ir kalba man Tavo dvasia,
Kaip angelas šviesus nakties tylumoj...
Norėčiau priglausti prie krūtinės,
Bet tai tik iliuzija mano Tėvynės.

Sunku būtų pasakyti, ar poetas sąmoningai po visos tos karo įspūdžių lyrikos padėjo eilėraštį "Tik ištiesk sparnus", kurio antroji dalis mūsų šio svarstymo kontekste skamba itin įtikinamai:

Tik ištiesk sparnus
Ir pakilk bent valandėlei!
Ne gana dar tau prigėlė
Šita žemės arzatis
Su tuščiomis skundomis,
Kad grįši jon vėliai?
— — — — — — — — —
Iš augštybių daug naujų
Pamatysi vieškelių
Į tėvynę mielą.

Taip M. Gustaitis jautėsi esąs augštybių poetas, ir tik iš augštybių suskambėjusi daina tampa reikšminga ir kūrybiškai graži. Šitą išvadą patvirtina ir vėliau jau nepriklausomoj Lietuvoj parašyti eilėraščiai visuomeninėmis patriotinėmis temomis: tai sausa publicistika be vaizdingumo, be nuotaikos, be stipresnės išraiškos.

Karo laikotarpiui priklauso dar ilgokas alegorinis eilėraštis "Vėliava", parašytas brolelio ir sesutės dialogo forma, liaudies dainų stilium. Brolelis prašo sesutės, kad ji išaustų laisvai tėvynei trispalvę vėliavą: geltoną - žalią - raudoną. Tautinės vėliavos spalvos dirbtinai ne visai skoningai aiškinamos šitaip: žalią spalvą sesutė išausianti iš žalių rūtelių, geltonai brolelis nužiūri auksinius sesutės plaukus, o raudona būsianti padaryta iš juostos, kurią sesutė dovanojo berneliui, o kuri, šiam žuvus kare, buvo raudonai nudažyta jo krauju. Papildyti alegoriniam vėliavos vaizdui brolelis prašo įrašyti jon dar tris dalykus: žaliojon — "septynstygę lyrą žadinti jausmams", į geltonąją "ąžuolinį kryžių, kur gyvybę žada" ir į raudonąją "žiburį liepsnotą, kad kelionei šviestų". Visa ši simbolika gan naivi ir paviršutiniška.

Po didžiojo karo nepriklausomoj Lietuvoj M. Gustaitis išleido vienintelį savo poezijų rinkinį "Varpeliai", 1925. Šis rinkinys, kaip visuma, jokios chronologinės reikšmės Gustaičio kūrybai nušviesti neturi, nes apima laikotarpį nuo pat poeto studijų Šveicarijoj, vadinasi, nuo pirmųjų bandymų, ligi rinkinio pasirodymo dienos. Vis dėlto "Varpeliai" sudaro vienetą ne tik dėl savo turinio. Sonetas — Gustaičiui mėgiamiausia poezijos forma. Jis yra išvertęs Adomo Mickevičiaus "Krymo Sonetus", rašęs apie juos dcktoratą, jis ir "Varpelių" pabaigoj neiškentė nepridėjęs trumpos soneto raidos apžvalgos. "Varpeliuose" matom visą Gustaitį — žmogų, lietuvį, poetą.

M. Gustaičio, kaip žmogaus, asketiškas taurumas lenkia jį rinktis rimtas, dažnai net rūsčias temas, susietas su patriotiniais, doroviniais arba šiaip kilniais žmoniškais išgyvenimais, lenkia jį vengti visokio ne tai kad jau moralinio dviprasmingumo, bet ir šiaip lengvų žaismingų nuotaikų. Kilnus protas ir kilni širdis daro Gustaitį pilnutinio visuotinio humanizmo poetą; poetą, kuris smerkdamas egoistinį hedonizmą, kūrybą ir visą žmoniškumą laiko aukojimosi veiksniu tolimesniam žmoniškumo išaugštinimui:

Ar žiani, kad esi tu žmogus
Ne tada, kai lakioji akis
Ješko grožio po pievas, laukus
Vaidentuvei papuošt gėlėmis,

Bet kai tavo vainikas gražus
Anta statulo skruostų nušvis;
Tik pirma pažiūrėk, atsargus,
Ar to statulo plaka širdis.

Galimas daiktas, kad tokiam turiniui tinka soneto forma — griežta, dėsninga, santūri, lakoniška ir tauri.

Daugiausia sonetų Gustaitis yra paskyręs savo, kaip lietuvio, būsenai išreikšti. Tėvynės pasiilgimas esant svetur, Lietuvos senovės palaikai, Lietuvos gamta, Lietuvos garsūs žmonės, pagaliau net politinio gyvenimo įvykiai duoda Gustaičiui progos poezijos kalba prabilti apie savo tėvynę. Poetas patriotas, gindamas savo tautos teises, kompromisų nepripažįsta ir galingiesiems nesilanksto. Jis, nors ištikimas Bažnyčiai kunigas, išdrįsta tarti viešą pasmerkimo žodį Vatikanui, kai šis pripažino Vilnių Lenkijai, o senovėje siuntė į Lietuvą "kalavijo nešėjus". Rūsčiai klausia poetas ir Vytautą Didįjį, kodėl jis nekūrė savosios kultūros žinyno, kuris būtų papuošęs tautą ir išgelbėjęs jos sostinę. Kituose "Lietuvos vyrams" cikliaus sonetuose poetas pagerbia Koperniką, vysk. M. Giedraitį, Sarbievių, Ad. Mickevičių, Maironį ir vysk. M. Valančių.

"Varpeliai" — tai būdingiausia M. Gustaičio kūrybos dalis. Idealistiniai minties polėkiai, emocijų santūrumas, banalumo bei šablono vengimas čia artimai siejas su intelektualizmu, moralizavimu bei didaktika. Kaip visa Gustaičio kūryba, taip ypatingai ir jo sonetai yra daugiau svarstančio intelekto padarinys, negu emocinio išgyvenimo išsiliejimas. Gustaičio kūrinio tūris vystosi griežtai planingai simetriška dalių proporcija ir dažniausiai simetriškomis strofomis.

Mums belieka bežvelgti į du didesniuosius Gustaičio veikalus — poemą "Meilė" ir oratoriją "Aureolė".

Apsiriktų, kas spręsdamas iš antraštės, ieškotų "Meilės" poemoj tokios meilės, kuri yra pažįstama iš romanų arba randama gyvenime kaip dviejų jausmai ir santykiai, kilę iš skirtingo lyčių traukimo. Gustaičio "Meilėj" erotinio elemento nerasime nė krislo. Šios poemos pobūdį aptaria poeto pasirinktasis motto iš šv. Jono evangelijos: "Didesnės meilės niekas neturi, kad paguldytų kas gyvastį už savo prietelius". Gustaičio vaizduojama meilė gal net ir šitą praneša, nes jo herojus guldo galvą ne už prietelius, bet stačiai aukoja gyvybę dėl artimo ir didžiausiu heroizmu nugali savo gyvybės instinktą. Ruošdamas skaitytoją priimti tą herojiško pasiaukojimo pavyzdį, taip nesuderinimą su žemiškos laimės supratimu, poetas dvilypėj simbolinėj prefacijoj nusako tos laimės nykstamumą ir reikšmingu simboliniu vaizdu išreiškia tą gaivalinių instinktų ir didvyriškumo nesantarvę:

Įsižiūrėjo Ievas
Į skaistų Laumės veidą;
Gražuolės šypsnio žirklės
Nagus nukarpė Ievui . . .

Tai ant Dalilos kelių
Užsnūdo didžiavyris,
O ji nukirpo plaukus
Įmigusiam Samsonui . . .

Jisai liepsnotą širdį
Iškėlė į padanges,
Balti atskrido paukščiai,
Nusvilo ir nukrito . . .

Trumpai suglaustas poemos siužetas yra toks: Jaunas kalvis, gindamas viską nuo pasiutusio šunies, pats tampa apraišetas ir apserga. Jausdamas besiartinantį pasiutimo momentą, jis savo kalvėj pats sau kala grandines, nakčia eina ant kalno, prisirakina jais prie medžio ir raktą nusviedžia pakalnėn. Jis ima baisiai kankintis ir staugti kartu su kaimo šunimis. Motina per miegus girdi šunų staugimą ir sapnuoja sunkiai įtikimą sapną apie įvykusią nelaimę: kaip jos Jonas apgina vaiką nuo pasiutusio šunies, pats pavirsta šunim ir loja kaip šuo. Kalvis tuo tarpu miršta. Toliau eina šermenys su gedulių rauda. Dvi seserys ir motina pakaitomis rauda brolio ir sūnaus. Šita rauda tai vienas iš geriausių dainiško stiliaus kūrinių mūsų literatūroj. Tolimesnėj nuotrupoj, gyvai primenančioj A. Mickevičiaus baladę "Romantiškumas", paaiški kūrinio prasmė. Tėvas atveda velionies išgelbėtą savo sūnų, kurs lavono akivaizdoj ima kliedėti aplinkiniams nesuprantamus, bet įkvėptus kažkokios vizijos žodžius. Senelis išaiškina, kad tas vaikas nešioja krūtinėj didelį turtą, kad ateity jo laukia darbas "didis ir viešas". Mes suprantame, kad velionis savo pasiaukojimu bus išgelbėjęs žmonijai ir tautai gal būsimą genijų. Tačiau be šios tiesiogiai didaktinės prasmės daug svarbesnės yra paskiros idėjos ir simboliai, kuriais yra ataustas ir išpintas šiaipjau neturtingas "Meilės" siužetas. Poema baigiasi lyrinėmis refleksijomis, meilės ir širdies apoteoze.

Skaitydami šią poemą tuoj pamatome, kad ji maža ką bendro turi su gyvenimo tikrove, o konstrukcijos ir nuotaikos atžvilgiu visai skiriasi nuo tradicinių romantinių poemų. "Meilė" mūsų literatūroj yra vienas iš nedaugelio ryškesnių simbolizmo pavyzdžių. Fabula ir susiejimas su gyvenimu čia reikalingi tik išgelbėti kūriniui nuo sauso alegorizmo, kuris visuomet žudo poetą, kai tik jis atitrūksta nuo gyvenimo ir, užuot sekęs jo keliamomis emocijomis, ima sekti savo minties protavimais. Gustaitis savo "Meilėje" nors atiduoda geroką duoklę didaktizmui, bet sauso alegorizmo vis dėlto išvengė. Poemos ryšiai su tikrove yra pakankamai stiprūs, o poeto emocijos pakankamai gyvos, kad "Meilė" būtų tikru simboliniu kūriniu, atsirėmusiu į realybę, o siekiančiu dar realesnių, nes amžinų grožio ir gėrio idealų.

Antras didesnysis Gustaičio kūrinys — tai oratorija "Aureolė". Iš autoriaus pridėtų paaiškinimų matome, kad oratoriją Gustaitis aptaria kaip "dvasinę muzikalinę dramą", kurioj yra apsčiai lyrinio ir epinio elemento, kurios turinys paprastai esti religinis dorovinis, didus ir kilnus, apvilktas simboliniais paveikslais. Esama oratorijų, kuriose, "kaip antai Messias Israel visai nėra veikiamų asmenų, net nėra sukoncentruoto veikimo, vien tik eilė vaizdų, kuriuos riša bendra pagrindinė idėja". Visa tai tinka ir Gustaičio "Aureolei". Siužetas ir veikiamieji asmenys, tiesa, čia yra, bet visumos jungtis atrodo labai laisva ir pačios bendriausios prasmės. Pažymėtina ir tai, kad Gustaitis norėjo sukurti religinę patriotinę oratoriją, kurioje religinė mistika jungiama su patriotine simbolika.

Simbolinis "Aureolės" turinys ir siužetas apytikriai gali būti taip nužymėtas:

Pirmame idiliškame veiksme keturios mergaitės laisto rūtas, puošia gėlėmis Mergelės Marijos paveikslą ir meldžiasi už tėvynę. Antrame veiksme tautinio peisažo su pilies griuvėsiais fone simbolinėmis priemonėmis vaizduojama karo pradžia ir artėjančios laisvės viltys. Ką reiškia simboliniai šio veiksmo personažai, galime tik apytikriai spėti. Neregys, berods, simbolizuoja tautą, kurios akys, aptemusios nelaisvėj, nemato aplinkinio pasaulio grožybių. Vaidila reiškia ateities pranašą. Žvalgai — pirmieji naujųjų laikų kovotojai, skatina žmones eiti garbingais prabočių keliais ir siekti laisvės. Įvairūs chorai gieda tautos pasiryžimą keliančius posmus ir veiksmo pabaigoj himną laisvėjančiai Lietuvai. Trečiame veiksme matome 1915 metais išdeginto kaimo griuvėsius ir pradėtą statyti bažnyčią. Vaidila, Neregys, Regėtoja, Lakštingalų choras, Balsai iš minios ir iš dangaus, pagaliau chorai lyriniais simboliniais posmais gieda Tėvynės skausmus, auštantį rytą ir meilę. Ketvirtas veiksmas rodo svetimoj šalyje, vienuolyno celėj laidotuvių giesme besimeldžiančią vienuolę — gal vieną iš pirmojo veiksmo mergaičių. Gamtos dvasios. Vėlyvis, Eonas, Gėlinė — gundo vienuolę gamtos ir pasaulio gražumu. Vienuolė tik vieno ilgisi — toli rytuose pasikusios tėvynės. Veiksmas baigiasi įspūdingais chorais — maldomis už žuvusius tremtinius, išgriautus aukurus, knygnešius, Kražių kankinius — ir kad Dievas duotų Lietuvai laisvę ir saugotų ją nuo bado, maro ir ugnies. Finalo scenoje vienuolė — dangaus sužieduotinė miršta kaip auka už Tėvynę, o angelų chorai garbina pasaulio Kūrėją.

Kritiškai vertindami tokį "Aureolės" siužetą, galėtume prikišti jam tuleriopų neaiškumų ir dėl visumos ir ypatingai dėl vienuolės rolės. Tačiau oratorijos žanras ir simbolinis kūrinio pobūdis bent iš dalies tuos neaiškumus pateisina. "Aureolė" mums žymėtina kaip bandymas pagilinti mūsų patriotinę poeziją, siejant tėvynės meilės jausmą su religine mistika. Laisvėjančios Lietuvos dvasinės pastangos, jos skausmai ir viltys virpa šiam Adomo Mickevičiaus mistiką primenančiame kūriny.

Baigiant šią trumpą Motiejaus Gustaičio kūrybos apžvalgą, reikia dar tarti porą žodžių dėl formalinių jo raštų savumų. Kad Gustaičio kūriniai nėra sklandūs ir lengvai skaitomi, pastebi kiekvienas, paėmęs į rankas kurį nors jos rinkinėlį. Daugelis jo posmų atrodo iš tiesų "kaltiniai-veltiniai", pasak Vaižganto. Apsčiai pasitaiko ir nugnaibytų žodžių ir nepateisinamų gramatinių formų, sugalvotų eilėraštinio metro reikalui. Tačiau visas šias eilėdaros ydas išperka geresniųjų eilėraščių išvidinis eilutės skambumas, pasiek-

KNYGOS ir ŽURNALAI

SENIEJI GINTARO KELIAI

ARNOLD SPEKKE: The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic. M. Goppers, Stockholm 1957. XIII, 120 p., 11 pav. tekste, 15 lentelių, 8 žemėlapiai.

"Senieji gintaro keliai ir geografinis rytinio Pabaltijo atradimas" yra visų pirma išleista latviškai 1956, Stokholme. Angliškasis vertimas yra antroji laida. Jos autorius — dabartinis Latvijos charge d'affaires Vašingtone, istorikas, buvęs Latvijos universiteto profesorius.

Didelio masto prekyba gintaru prasidėjo naujajame akmens amžiuje, tęsėsi per žalvario ir geležies amžių. Gintaras keliavo tūkstančius kilometrų per Europą ir Artimuosius Rytus, kultūriškai ir ekonomiškai jungdamas Baltijos pajūrio tautas su augštesnėmis civilizacijomis pietuose.

Savo gražiai išleistoje knygutėje autorius apžvelgia gintaro prekybą pirmaisiais pokristiniais šimtmečiais, kada toji prekyba buvo pasiekusi kulminacijos tašką ir apie ją nemaža žinių yra palikę romėnų autoriai. Spekke instruktyviai skaitytojo dėmesį atkreipia į baltus arba senuosius **Aestii**, prūsų protėvius, kurie buvo pagrindiniai gintaro parūpintojai. **Soli omnium** pagal Tacitą (1 a. po Kr.). Pietų rytų Baltijos jūros pakraštyje yra gaunama 88 procentai viso gintaro pasaulyje. Nors vakarinis Jutlandijos pusiasalio pakraštys yra tik antraeilis gintaro šaltinis, bet ligi šiol tiek archeologinėje, tiek istorinėje literatūroje Danija buvo linksniuojama kaip pagrindinė gintaro šaltinio sritis.

Pirmame skyriuje dr. Spekke pasakoja apie paties gintaro istoriją: jo atsiradimą iš "gintaro pušų" apie prieš 40 milijonų metų, tų pušų sakų suakmenėjimą ir jų išplovimą Baltijos ir Šiaurės jūrų pakraščiuose, to "šiaurės aukso" vertinimą, naudojimą ir su juo susijusius tikėjimus. Antrajame skyriuje duotos ištraukos iš graikų ir romėnų rašytojų raštų, liečiančios Baltijos gintarą. Duoti tekstai iš Herodoto, Polibijaus, Diodoro Siciliečio, Strabo, Plinijaus ir Tacito. Pastarojo veikale "Germania" iš pirmo a. po Kr. randamos vertingiausios ir patikimiausios žinios apie gintaro šaltinio sritį ir jo rinkėjus **Aestii**. Trečiame skyriuje autorius kalba apie pačius gintaro kelius, duodamas trumpą apžvalgą apie gintaro prekybą žalvario amžiuje ir ankstyvajame geležies amžiuje ir prieidamas iki Romos imperijos laikų. Gintaro keliai Romos imperijos laikais, ypač pirmaisiais amžiais po Kr., detaliai aprašyti, pasiremiant romėnų autorių tekstais. Iš tų tekstų mes matome, kiek daug dėmesio anais laikais buvo skiriama gintaro prekybai. Baltų kultūrai ši gyva prekyba taip pat turėjo milžinišką reikšmę, medžiaginė kultūra smarkiais šuoliais pakilo. Knygoje išspausdinti gintaro kelių, romėniškųjų monetų ir keramikos paplitimo Baltijos srityje žemėlapiai. Ketvirtame skyriuje iškeliama, kaip toji transkontinentinė gintaro prekyba paslaptinguosius

---

tas garsų derinimu, orkestracija. Iš tiesų, garsai Gustaičio eilutėj kaitaliojasi tokiu būdu, kad jauti stačiai fizinį malonumą jo eiles skaityti. Štai pora pavyzdžių iš daugelio:

Lydėjo saulė, vieversiai čiulbėjo,
Takeliai glostė, kojas glamonėjo.
— — — — — — — — —
Kelkite! Kelkite! — kas tebetikite;
Ruoškitės, puoškitės! — neatsilikite;
Tai plaukia, banguoja keliai ir takai.

Kitas vertingas atžvilgis Gustaičio kūryboj, svarbus ypatingai literatūros istorikui, tai nauji vaizdiniai motyvai ir posakiai, kuriais poetas praturtino vaizdų ir išsireiškimų pasigendančią anuometinę mūsų lyriką. Štai keletas, ilgai neieškojus:

Audra apsisupus calūno paloms . . .
— — — — — — — — — —
Lyg marių įbingus snieginė vilnis . . .
— — — — — — — — — —
Ir podraugių tautas greta
Krivulę neš aukso ir šviesią
Karūną garbingų tėvų.
— — — — — — — — — —
Grandinę, it varpučio žolę,
Nuskynęs Jo kardas aštrus,
Išpildė, ką Kryžius žadėjo.
— — — — — — — — — —
Užlaužęs rankas prieš save,
Ramstydamos šaltu, kaip plienas
žvilgsniu.
— — — — — — — — — —

Taip pat ir patriotinėmis temomis Gustaitis randa naujos vaizdinės išraiškos. Pav.:

Kol Lietuvai švino dangus bekabos,
O debesio rūdys
Gyvenimą pūdys
Ir dūsaudams beržas su ja ašaros.

Nešabloninį tėvynės meilės jausmų išreiškimą randame ypatingai "Varpeliuose", kurie iš viso laikytini geriausiai išbaigtu, tobuliausiu Gustaičio kūrinių rinkiniu.

Vengdamas banalumo ir ieškodamas savo minčiai naujos išraiškos, Gustaitis pavartojo daug naujadarų ir šiaip maža kam žinomų žodžių: mėlis, šešuolėlis, bažmas, kekundą, kanka, žąstai, gūžas, gedulėlė, linksmė, kartunta, žvaigkinis, bijonė, debesylas, vilyklės, ikaukeras, kelionė, mąsyklė, vienesysta, važas, įturys, pašiaušos, valdija, pilnamėnis, ošmas, paskanda, svinda, muko, nusarioti, lūgoti . . .

Kiek šie žodžiai yra vykę, tesprendžia žinovai. Poetinės išraiškos tikslui, Gustaičio eilių kontekste, daugelis jų yra reikalingi ir atrodo ekspresyvūs. O tai svarbiausia.

Dėl šitų grynai formalinių ir anksčiau nurodytų išvidinių savumų, Gustaičio kūryba įgyja savotišką charakterį, poeto asmenybės, jo sielos, jo galvosenos ir jausenos atspaudą. O tai juk ir yra neginčijama talento reiškimosi išdava.

Minėtieji Gusatičio kūrybos savumai apibrėžia ir jo vietą mūsų literatūros istorijoj. Gustaičio, žinoma, negalima laikyti pomaironinės kartos atstovu. Didele savo kūrybos dalim jis vis dėlto siejasi su draudžiamuoju laikotarpiu, jo idealogija ir to laiko poetika. Tačiau lygiagrečiai Gustaičio kūryboj išeina aikštėn jau ir naujų pradų, kuriuos galėtume pavadinti ankstyvesniaisiais simbolizmo reiškiniais mūsų literatūroje.

Bibliografija:

1) Pirmieji spausdinti M. Gustaičio-Balandžio eilėraščiai pasirodė Amerikos "Žvaigždėj" 1901 m.; "T. Sarge" jo eilėraščių randame nuo 1904 m.
2) Mūsų naujoji poezija, 151 p.
3) Vaižganto Raštai, XIII, 257 p.
4) Židinys, VII t., 28 p.
5) Garsai, 1930 m. 2 Nr., 161 p.
6) Vairas, 1933 m., 1, 2, Nr.
7) N. Romuva, 1933 119-123 Nr.

V. Mykolaitis

MOKSLAS

"LIETUVIŠKI PEILIUKAI" PRIEŠ 550 M.

Tie "lietuviški peiliukai" mane suintrigavo dar Lietuvoje, kai 1934-35 m., rašydamas apie "Švitrigailą, Lietuvos Didįjį Kunigaikštį" (išsp. Kaune 1938 m.), pirmą kartą juos užtikau. Be keliasdešimt kitų veikalų, anos studijos reikalui, nuo pradžios iki galo peržiūrėjau du po apie tūkstantį puslapių šaltinių rinkinius: "Das Marienburger, Tresslerbuch" (leidėjas Dr. Joachim, Koenigsberg 1896) ir "Codex Epistolaris Saeculi Decimi Quinti" (Krakow 1891). Pirmasis yra iždo knyga Prūsijos Kryžiuočių centro Marienburgo mieste (pietinėje Prūsijoje, nepertoliausia nuo Vyslos). Ten tarp 1404. IX. 15 pajamų (psl. 318) vokiškai užrašyta: "Littowische messer", atseit, "lietuviški peiliai". Kaip intriguojantį dalyką, aš nusirašiau ir atidėjau į šalį.

Antras rinkinys yra lotyniškas ir išleistas lenkų įstaigų Krokuvoje. Ten (2-rojo tomo Nr. 92, psl. 114) nepažįstamas asmuo siunčia dovanų tūlam žymiam dvasininkui, be kitų daiktų, ir "arma ferrea lorica lignea circumdata cultellos scilicet Littwanicos quibus illic sevicia crapule expugnatur. . ." Lietuviškai žodis į žodį tai reiškia: "geležinius ginklus, įdėtus į medines makštis, būtent, lietuviškus peiliukus, kuriais tenai išmušama girtybės siautėjimas".

Bet kas tie "lietuviški peiliai arba peiliukai"? Išvarčiau vidurinių amžių lotynų ir vokiečių kalbų žodynus, — nieko nėra. Paskui Gorbačevskio Lietuvos istorinių dokumentų kalbos žodynus, — irgi nieko. Nieko neradau nei "Encyklopedya Staropolska". Negalėjo padėti nei kolegos profesoriai, kurie šiaip neblogai nusimanė apie Lietuvos senovinę kultūrą ir civilizaciją. Tad dalykas taip ir liko. Savo straipsnių serijoje "Lietuvos kultūra senais laikais" ("Liet. Aide", 1939 m. nr. 280-313, "Sakalo" taismet išleista atskira knygele) "lietuviškus peiliukus" suminėjau kaip faktą, visiškai nemėgindamas aiškinti jų prasmės.

Dabar, daugiau, kaip po 20 metų, man kilo tokia mintis: kaip kiekvienos problemos raktas glūdi joje pačioje, taip turi būti ir su tais mįslingais peiliukais. Juk dokumentas aiškiai sako "quibus . . . sevicia crapule expugnatur", būtent, "kuriais... išmušama girtybės siautėjimas". Tai negali būti kas kita, kaip vėmimo sužadinimas. Ši priemonė yra primityviškiausia, bet tik ar nebus natūraliausia ir sėkmingiausia girtybės svaigulio palengvinimui ir, gal būt, pašalinimui? Vadinasi, mūsų problema nukrypsta į mediciną bei gydymo praktiką, kurie dalykai viduriniais amžiais (ir kokius porą šimtmečių vėliau) buvo rankose vadinamų chirurgų, barzdaskučių ir maudytojų.

Pasirodo, skrandžio ir su juo susijusių organų išvalymas anais laikais laikyta svarbia gydymo priemone. Anot kompetentingo A. Chéruel (Dictionnaire Historique des Institutions, Moeurs et Coutumes de la France, I, 6-me éd., Paris 1884, p. 66) Prancūzijoje chirurgai-barzdaskučiai nuo 14-to šimtmečio savo pacientams plačiai taikydavo se purger. t. y., "išsivalymą". Apie 15-tą šimt. chirurgai tai laikė savo privilegija, kurią, girdi, neteisėtai savinąsi barzdaskučiai les barbiers).

Tas pat ir Vokietijoje. F. M. Feldhaus aprašo ir atitinkamus medicininiškus instrumentus (Die Technik der Vorzeit etc., Leipzig u. Berlin 1914). "Magenfeger", atseit, "skrandžio šlavikas" (tnp., psl. 671) buvo šepetys iš stirnino plaukų, kiaušinio apvalumo, apie 1 cm ilgio, pritaisytas prie dvigubai suvytos vielos, kurio kotas apvyniotas šilku. Šepetysšlavikas buvo įkišamas iki skrandžio ir taip sužadinama vėmimas. Ši praktika 16-me amžiuje turėjo būti gerai žinoma, jei Hans Sachs'o eilėse gydytojas sako:

Du hast forthin her in viel tagen
Gesammelt ein inn deinen Magen,
Das ist dir all darin verlagen,
Des muss ich dir tein Magen fegen.

1711 m. Berlyno centralinė valdžia tą skrandžio šepetį oficialiai reko-

---

"Šiaurės okeano" krantus iškelia iš proistorės į istorijos šviesą. Baltų tautos pasidarė žinomos. Žemėlapiuose pažymimi net atskirų kilčių vardai (pavyzdžiui Ptolomajaus žemėlapyje minimi sūduvių ir galindų vardai). Knygos gale autorius apžvelgia visą eilę geografinių legendų, susijusių su rytų Pabaltijo atsiskleidimu istorijai.

Knyga yra labai gražiai iliustruota gintaro dirbiniais iš pietų rytų Baltijos jūros atkraščio, centralinės Europos, Italijos bei Asirijos. Iliustracijos bei gyvas stilius daro šią knygą patrauklią ne tik specialistui, bet ir kiekvienam besidominčiam skaitytojui. Lietuviams ir latviams ši knyga itin vertinga tuo, kad ji tinkamoje šviesoje gintaro reikšmę senovėje pristato tarptautinei publikai.

M. Gimbutienė

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Kovos metai dėl savosios spaudos. Redagavo kun. **Vytautas Bagdanavičius, M.I.C., Dr. Petras Jonikas, Juozas Švaistas Balčiūnas.** Leidinio autoriai: K. J. Avižonis, kun. V. J. Bagdanavičius, prof. Vacl. Biržiška, K. J. Čeginskas, D. Lipčiūtė-Augienė, Dr. J. Matusas, Dr. J. Prunskis, J. Sangaila, Vyt. Širvydas, Dr. V. Sruogienė Lietuvių Bendruomenės Chicagos Apyg. leidinys, Chicago, 1957. 365 psl.

Smulkioji tautosaka. Patarlės, priežodžiai, posakiai. Surinko ir užrašė **Jonas Mingirdas.** Los Angeles, 1958. 182 psl.

Antanas Liuma, S. J.: SAINT FRANCIS DE SALES A L'ECOLE DES A'MES. Roma.

Petras Kiaulėnas (12 spalvotų jo tapybos darbų reprodukcijų). Įžanginis žodis Gordono Browno. Leidėjas: B. A. Thrania, 30 p., 1958 m. Išleista labai gerame popieriuje, didelio formato su celofano aplanku. Kaina: $3.50. Užsisakyti galima šiuo adresu: V. Kiaulėnienė, 34-21 77th St., Apt. 500, Jackson Heights, N. Y.

• Jau atspausdintas A. Simučio redaguotas "Pasaulio lietuvių žinynas", apimąs 454 psl. ir susidedąs iš trijų dalių. Angliškoje dalyje (6-116 psl.) paduotos pagrindinės žinios apie Lietuvą, jos istoriją, teritoriją, gyventojus ir straipsniai apie lietuvių kalbą, meną, muziką, literatūrą, spaudą, sovietų okupaciją, deportaciją ir bendrai sovietų nusikaltimus Lietuvai ir lietuvių tautai. Skyriaus gale paduotas platus leidinių apie Lietuvą svetimom kalbom sąrašas.

mendavo. Anksčiau jis plačiai naudota Italijoje, gal būt, iš ten ir pateko į Vokietiją.

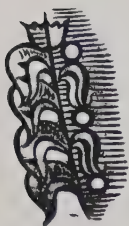
Tiesa, Marjorie and C. H. B. Quennell savo veikale "A History of Everyday Things in England" (2nd ed. 1931, London) nemini skrandžio valymo praktikos. Bet tai ne įrodymas, kad to dalyko tenai nebuvo, ypač kad autoriai laikosi, sakytumėm, akademinėje plotmėje, apleisdami daug nereikalingų ir reikalingų smulkmenų.

Vadinasi, skrandžio valymas vidurinių amžių Europoje buvo plačiai praktikuojama, kaip lengvinančioji bei gydomoji priemonė. Dar daugiau. Lietuvoje iki pat paskutinių laikų liaudies medicina vėmimui sužadinti naudodavo paprasčiausią priemonę— kišama pirštas giliai į gerklę.

Belieka tik klausimas įrankio bei instrumento tam reiškiniui sužadinti. "Lietuviški peiliukai", aišku, nebuvo vokiečių "skrandžio šepečiai" (Magenfeger). Bet ano meto Europoje medicinos tikslams naudota įvairūs zondai (vok. Sonden), t. y., zonduojami-tyriamieji instrumentai kūno įvairioms gilioms vietoms (ausims ir kitiems organams). Jų, pasak Feldhaus (cit. veikalo psl. 22, 1038) būta įvairiausių formų. Paprasčiausias zondas buvo plonas metalinis kotelis su buku, drabužių sagos pavidalo galu. Tad "lietuviški peiliukai" bus buvę daugiau ar mažiau į juos panašūs. Kadangi ir vokiečių ir lenkų šaltiniai sako "peiliai, peiliukai", tad jie turėjo būti paplokšti ir mažesni už paprastus peilius. Žiūrint jų paskirties ir lietuvių frazeologijos, tuos "lietuviškus peiliukus" galėtumėm pavadinti "vemiamaisiais koteliais". Jie galėjo atrodyti panašūs į peilius, kadangi anais laikais šie būdavo nesulenkiami.

"Lietuviški peiliukai" įrodo, kad 15-to šmtm. pačioje pradžioje Lietuvoje būta neblogų gydytojų ir metalo amatininkų. Jų gildės paliudytos tik 16-to šimtm. viduryje. Kadangi draugijai steigti reikia keliasdešimt narių, tad paskirų amatininkų turėjo būti ir anksčiau. Jų čion nemaža pateko iš Rygos, su kuria kultūriniai santykiai prasidėjo ypač Vytenio laikais, atseit, 13-to šimtmečio pabaigoje.

Jonas Matusas

VISUOMENINIS GYVENIMAS

APIE VYRESNĖS IR JAUNESNĖS KARTOS BENDRAVIMĄ

1. Rūpestis

Didysis lietuvių bendruomenės uždavinys — palaikyti, išlaikyti bei tęsti lietuvių kultūrą svetimybėj — yra taurus. Kai reikia jį vykdyti, plačiuose dirvonuose įklimpstame. Šia proga mesime žvilgsnį į iškilusį kartų bendravimo reikalą ir bandysime pasekti tuos kelius, kurie tiesiausiai veda į užsibrėžtą tikslą.

Per porą pastarųjų metų mūsų žurnaluose šia tema pasirodė keletas pirmaeilių straipsnių. Čia tenka paminėti — chronologine tvarka — Vytautas Vardys — Žvirgždys (Lietuviškasis dialogas, "Aidai", 1956, nr. 6), dr. Vytautas Vygantas (Kartų bendravimo problema tremtyje, "Į Laisvę", 1956, nr. 11) ir dr. Andrius Baltinis (Mūsų tremties jaunimas vertybių kryžkelėje, "Aidai", 1956, nr. 10). Kiekvienas jų palietė kartų problemą iš savos specifinės kertės: pirmasis — sociologiškai, antrasis — psichologiškai, trečiasis — filosofiškai. Pirmiesiems autoriams parūpo atskleisti svetimą aplinką, savaip formuojančią lietuvių kilmės jaunimo asmenybes, o pastarajam knietėjo atkreipti dėmesį į kultūrinių normų idealą, prieštaraujantį svetimos aplinkos tikrovei.

Nors remdamiesi dvejopais metodais (pirmieji daugiau moksliniu, pastarasis — filosofiniu) ir daugiur prieštaraudami, vienu atveju visi sutinka: grynai lietuviškuoju požiūriu mūsų jaunimas tremty bei emigracijoj atsidūrė žūstančios kartos veikėjo vaidmeny. Sociologas ir psichologas, tapatindamis save su jaunimu ar jam atstovaudami, bando pateisinti jo nukrypimą nuo lietuviškos kultūros idealo ir norėtų apginti status quo. Ta padėtis yra laikoma neišvengiama ir ji nėra suvokiama kaip nepageidaujama. Mat, ji implikuoja natūralų bei nuoseklų asmenybės formavimą. Filosofas, atstovaudamas nepažeistos lietuvių kultūros idealui, neranda jokio pateisinimo tai situacijai. Jaunieji prikiša vyresniesiems, jog tie nesupranta jaunųjų, o vyresnieji išranda, kad jaunieji užmerkia akis prieš kultūros idealą.

Šie abipusiai priekaištai, kiek jie vyresniųjų ir jaunesniųjų yra laikomi faktais, iš tikrųjų yra dar viena priežastis, skatinanti lietuvybės žlugimą jaunuosiuose. O kad tarp dviejų upės krantų yra tiltas, visus jungiąs savosios kertės požiūry ar ginčo įkaršty dažnokai beveik visai pamirštama.

2. Ant grublotos žemės

V. V.-Ž. paanalizavo veiksnių kompleksą, ardantį "jaunimo - vyresniųjų dialogą" ir pavojun išstatantį "bendruomenės tęstinumą, o kartu ir pačią lietuvybę" J. A. V. Žvelgdamas į daugumos ir mažumos santykiavimą tautinėje, religinėje ir kultūrinėje srityje, autorius teisingai konstatuoja faktą, jog "proceso pabaigoje" mūsų jaunimui yra lemta tapti amerikiečių tauta, pasisavinusia amerikiečių kultūrą, nors išlaikančia mažumos religiją — katalikybę, priešpastatytą daugumos protestantizmui. Keliais stambiais bruožais iškėlęs amerikiečių ir lietuvių bendruomenių, religijų ir kultūrų skirtybes, autorius randa, kad "auga jaunimas, nuo vyresniosios kartos skirtingas ne tik psichologija ir temperamentu, bet įsitikinimais ir kultūra". Vyresnioji karta visų pirma turinti stengtis jaunimą suprasti ir jį integruoti į lietuvišką bendruomenę, į aktyvų lietuviškų organizacijų darbo sūkurį ir į visuomeninę atsakomybę. Išvados nėra paguodžiančios: jaunimui bendruomenės sankcija, t. y. "pririšimas baime, greit nereikšianti nieko. Šeimos sankcija irgi nebūsianti amžina. Jaunimas atmesiąs iš tėvų paveldėtas "sąvokas".

Čia suminėti tikrovės faktai liečia ne tik lietuvius, bet ir kitų tautybių išeivius, įsikuriančius svetimame krašte. Jie yra bendro pobūdžio. Reikėtų tad specifinti bei patikslinti.

Dviejų kultūrų sankryžoj yra ne tiek svarbu, ar turime reikalo su vyresniu ar jaunesniu jaunimu, kiek faktas, ar tas jaunimas priklauso pirmai, antrai ar trečiai kartai. Pirmoji karta yra emigrantai, antroji — jų vaikai, gimę naujajame krašte, trečioji — imigrantų vaikų vaikai. Aplamai tik trečioji karta sutampa

su naujojo krašto daugumos kultūra, kai pirmoji daugiau maitinasi atsineštinės kultūros syvais, o antroji svyruoja tarp abiejų kultūrų. Nepamirština, jog lietuviai protestantai — mūsų bendruomenės mažuma — yra sąlygota greičiau nei katalikai pritapti prie religinės krašto daugumos kultūros, nors fizinės išvaizdos ir kalbos atžvilgiu visi lietuviai yra lygiai artimi ir nutolę nuo JAV daugumos.

V. V.-Ž. yra teisus, reikalaudamas, kad vyresnioji karta suprastų jaunimą, bet kaip tas jaunimas išliktų lietuviškas, kad ir įtrauktas į lietuviškas organizacijas, nėra aišku, nes jaunosios ir vyresniosios kartų "dialogas" yra, atrodo, fatališkai apspręstas: "Nėra lauktina, kad jaunoji karta savo įgyjamas sąvokas bandytų atmesti vardan tų, kurias tėvai ar bendruomenės vyresnieji sugebėtų perduoti". O vyresnioji karat, aišku, tuo labiau laikysis savųjų "sąvokų".

Dr. V. Vygantas, nors ir mažiau sistemingai, o daugiau impresionistiškai, turi tiesos, klasifikuodamas mūsų tremtinius į 4 kartas. Vyriausioji karta esanti "paženklinta į mus iš rytų atėjusiomis tendencijomis" ir ryškia ideologine diferenciacija; jos formos neatitinka dabartinį gyvenimą. Vyresnioji karta esanti charakteringa vakarietine įtaka ir vengianti ideologinės diferenciacijos politikoj; neturėdama standartinių formų, ji ješko ir kūrybiškai gyvai reiškiasi. Dabartinės studentijos kartoje esančios ryškios dviejų kontinentų, Europos ir Amerikos, įtakos; ji yra tragiška, nes nerandanti ankstyvesnės emigrantų kartos pavyzdžių, kurie harmoninga lietuviškai amerikietiška asmenybe ją į save patrauktų. Jauniausioji karta, neturėjusi ryšių su Lietuva, niekad nebus pakankamai tautiškai (lietuviškai) subrendusi; jai sulietuvinti bus reikalinga augščiau minėtų pavyzdžių.

Tai, ką autorius rašo, galima paremti tikrovės duomenimis. Tačiau tai, ko autorius neliečia, gali būti esmingesni dalykai. Jis ir pats jaučia, kad reikėtų spręsti lietuvių kultūros — lietuviškumo problemą specialiai, tačiau jo išvados veda į psichologinę kartų bendravimo problemą aplamai. Kad kiekviena jaunesnė karta yra imlesnė naujoms idėjoms pasisavinti, tai tiesa. Tik tai nieko nepasako, kaip ji išliktų ar taptų lietuviškesne. Taip pat nedaug sako, jog vyriausioji karta turi rytietiškų bruožų, vyresnioji — europinių, nes nėra niekieno įrodyta, kurie bruožai yra lietuviams artimesni. Taipogi nepatikime, jog jauniausioji karta "turinti galimybių tapti psichologiškai saugesnė", nes ji juk yra dar tik antroji (imigrantų karta, kur dvi kultūros privalės bent kai kur susikirsti.

3. Augštojoj padangėj

Nusigręždamas nuo tikrovės nemalonių faktų, dr. A. Baltinis pasineria į normų sritį. Autorius yra teisus, bendriausiais bruožais palygindamas Europos ir Amerikos kultūras. Atstovaudamas vyresniesiems, jis randa, jog vyresnioji karta yra dvasinės kultūros nešėja, kai jaunesnioji — materialinėj skęstanti. Tačiau mes gi pagrįstai buvome įpratę galvoti, jog senimas yra materialistiškesnis, o jaunimas idealistiškesnis (pvz. prisiminkime tik V. Kudirkos "Labora"). Šis vaidmenų sukeitimas yra paaiškinamas tuo, kad mūsų jaunimas, labiau veikiamas amerikiečių sekuliaristinės, materialistinės kultūros, autoriui atrodo mažiau turįs idealizmo nei mūsų senimas, Europos dvasinės kultūros perteikėjas. Susirūpinęs "žmogiškąja plotme", išplaukiančia iš Europos kultūros, kurios dalis yra ir lietuviškoji kultūra ("Jei kas šioje kultūroje yra specifiškai lietuviška, tai nebent tai, kad mes buvome dar idealistiškesni, dar didesni dvasinių vertybių vertintojai, daug humanistiškesni, negu patys Vakarų europiečiai"), autorius plaka nuo tos plotmės nutolusį lietuvių jaunimą: "Jaunoji karta . . . neturi jokių rimtų priežasčių nuo šio palikimo atsisakyti". Jei ji . . . atsisako senesniųjų sudarytų sąvokų, tai ne todėl, kad lietuviškoje bendruomenėje ji negalėtų patenkinti savo religinių, kultūrinių ir tautinių reikalavimų, bet dėl to, kad ji yra pasisavinusi šį "modesnišką mentalitetą" — teigiantį medžiaginių vertybių primatą, pagal kurį dvasinės vertybės, taigi ir tautiškumas, netenka prasmės". "Nepateisinamas yra mūsų akademinis jaunimas, jei jis pasisavina pačių primityviausių žmonių nuomones ir ciniškai klausia: "ar apsimoka būti lietuviu, ką lietuvybė man duos" ir panašiai". . . (Tarp kitko, man yra keista ir neįprasta reikšmė, autoriaus suteikta "primityviausiems žmonėms".)

A. B. pasirinko tiesų kelią, numanomas lietuvių kultūros vertybes saugodamas bei gindamas nuo svetimų materialistinių elementų. Deja, kiek čia yra liečiamas idealizmas, sunku įrodyti, jog pvz. vyresnioji karta išeivijoje daugiau reiškiasi tautiniuose susibūrimuose kaip jaunoji karta su lietuvybe susijusiuose suvažiavimuose bei iškylose. Antra vertus, tvirtinimas, jog "jaunoji karta neturi jokių rimtų priežasčių nuo šio (tėvų) palikimo atsisakyti" ar kad toks jaunimas yra "nepateisinamas", yra panašus į aklojo teisės nematyti atėmimą. Subrendus palyginti gerai integruotame krašte (nepriklausomoje Lietuvoje), yra natūralu išlaikyti, tęsti ir branginti įprastinių kultūros normų idealą. Tačiau implikuoti, kad yra tik viena kultūrinių normų plotmė, visiems aiški kaip aksioma, yra panašu į tvirtinimą, jog miške yra tik vienas medis.

Iš augštos normų pilies dažnai yra sunku nusileisti į konkrečią tikrovę ir ją pilnai pažinti. Iš arčiau daiktai skirtingai atrodo. Tai įrodo ir pats A. B., parašęs visai skirtingos nuotaikos straipsnį (Jaunimo kongresas mūsų tautinių siekimų šviesoje, "Aidai", 1957, nr. 7) po to, kai turėjo progos tą patį jaunimą pamatyti pilies papėdėj.

4. Ties auksiniu tiltu

Žiūrint atsietai nuo esminės problemos — **kaip** išlaikyti lietuvybę svetimoje aplinkoje, — visi autoriai yra teisūs: jie atidengia ryškiausius savosios plotmės požymius, sąlygojančius lietuvybę. Kiek jų mintys ribojasi viena plotme, jos yra faktai ir tiesos, be kurių neįmanoma spręsti pagrindinė problema. Tad reikalinga visų pirma gerai pažinti faktinė tikrovė, kuri šiuo atveju yra gražiai atskleista sociologo ir psichologo, ir norminis idealas, nurodytas filosofo. Tačiau uždara savoji plotmė neimplikuoja visos problemos sprendimo. Reikia ne tik žinoti, kas yra ir kas turėtų būti, bet ir surasti tų plotmių sintezę (kurios būtinybę A. B. jau praregėjo pastarajame straipsny), palankią lietuvių kultūrai.

Veltui būtų visos mūsų pastangos palaikyti lietuvybę, jei būtų visiška tiesa, ką V. V.-Ž. teigia: esą "nėra lauktina, kad jaunoji karta savo įgyjamas sąvokas bandytų atmesti vardan tų, kurias tėvai ar bendruomenės vyresnieji sugebėtų perduoti". Ši pesimistinė gaida gali daugiau tikti trečiajai kartai apibūdinti (ko nė vienas diskusijų dalyvių, atrodo, neturėjo galvoje), gi dabartinis "tremties jaunimas" tebėra didžiąja dalimi dar pirmoji karta. Ši karta dar nėra pasisavinusi to "moderniškojo mentaliteto", kuris lietuviškąją kultūrą būtų visiškai pakeitęs amerikietiškąja. Ši karta dar negalėtų būti akla lietuvių kultūros idealui dėl paprasčiausios priežasties, kad ji nuo kūdikystės laikų mito didesnėmis ar mažesnėmis tos kultūros nuotrupomis. Ir norėdama ji negalėtų prarasti kai kurių atsineštinės kultūros bruožų. Štai kodėl vyresnioji ir jau-

noji kartos yra jungiamos natūralaus tilto — daugiau ar mažiau ryškių lietuviškosios kultūros bruožų.

Akultūracija, arba dviejų kultūrų susidūrimo procesas, yra apsprendžiama dvejopų veiksnių: išorinių ir vidinių. Kad ir labai svarbūs, daugumos ir mažumos santykiai, pabrėžti V. V.-Ž., tik sąlygoja, bet ne galutinai apsprendžia mūsų problemą. Ir Amerikos "tirpinimo katilas" neįstengia sudoroti kai kurių tautinių mažumų nei per tris - penkias kartas. Taip pat ir V. V.-Ž. iškeltas įvairus mūsų kartų plastiškumo (kultūros bruožams įsisavinti) laipsnis, atrandamas keturiose išeivijos kartose, nebūtinai jas turi skirti lietuviškumo požiūriu. Dabartinė studentijos karta (didžiąja dalimi pirmoji imigrantų karta) yra labiau plastiška, nei vyresnioji, naujovėms pasisavinti, tačiau ji yra taip pat plastiška ir patraukliems atsineštinės kultūros bruožams priimti ir lietuvybei tęsti. Daugumos-mažumos ir amžiaus plastiškumo duomenys, sąlygoją mūsų jaunąją kartą ir kartų bendravimą, yra išoriniai. Vargiai jie yra svarbesni kaip vidiniai, susiję su kultūros vertybėmis bei normomis

Individas dviejų kultūrų sankryžoj yra ne tik pasyvus daugumos kultūros bruožų įsisavintojas, bet ir aktyvus, dažnai sąmoningas kultūros vertybių pervertintojas bei pasirinkėjas. Pastaruoju atveju jis įsisavins tuos bruožus, kurie jam atrodys turį augščiausią vertę. Tad reikia, kad lietuvių kultūra, kurios viziją turi A. B. ir kuriam nekyla abejonių, jog ji yra augštesnė už kitas vizijas, taip pat būtų suvokiama kaip augštesnė ir jaunosios kartos sąmonėje. Tiesa, jaunoji karta gali suvokti lietuvių kultūros viziją kaip kažką daugiau ir gražiau nei tikroji lietuvių kultūra (scenos dekoracijos esti žavingesnės nei tikras gamtos peisažas). Jos numanomas pranašumas galėtų kai ką labiau patraukti nei tikrovė. (Jos užteko savajame krašte.) Dažniau tačiau ješkančiajam ji gali atrodyti menka, palyginus su — iš vienos pusės — automobilių, šaldytuvų ir televizijų skaičiais ir — iš kitos pusės — su pripažintais pasauliniais meno, filosofijos ir mokslo korifejais. Šiuo atveju lietuviškieji daigai, jaunojoje kartoje užsilikę iš vaikystės metų, stokos derlingos dirvos ir vargiai suklestės. To vengiant, yra būtina, kad ir jaunoji karta akivaizdžiai pajustų lietuviškosios kultūros pranašumą. Vizija turi įgauti konkrečius ir sistemingus pavidalus.

Deja, dar niekas pilniau ir konkrečiau nestudijavo lietuvių kultūros, niekas nesistemino jos apraiškų, išplaukiančių iš lietuviško charakterio ir bendruomeninio bendravimo. Argi ne ironija: didžiuojamės ne per seniai įvykusiu kultūros kongresu, kuriame išklausėme (ar vėliau perskaitėme) įvairiausių temų, pradėdami filosofinėmis bendrybėmis ir baigdami teatro sekcijos atstovo melodramatika, tik beveik nė vieno konkretaus žodžio neišgirdome apie tai, kas yra lietuvių kultūra, kurią mes nuoširdžiai trokštame išlaikyti jaunosiose kartose.*

Kai kas gal į tai visai paprastai atsakys: lietuvių filosofijos, meno, tautosakos ir kitų sričių atstovai yra palikę lietuviškus pėdsakus savo veikaluose. Reikia tik juos skaityti, ir lietuvių kultūra savaime atsivers. Deja, tuo tenka labai abejoti.

Tautinė kultūra yra daug komplikuotesnis dalykas, kad ji galėtų prieš kiekvienas akis savaime atsiskleisti. Jeigu mes sužinome, jog kiekviena kultūra turi bent devynias dešimtąsias skolintų kultūros bruožų, kaip teigia kultūros žinovas R. Linton, ir tik keletą procentų originalių, tai nėra abejonės, kad yra sunku išskaityti tuos originalius lietuvių kultūros bruožus. Tačiau kai mes prileidžiame, kad kiekviena kultūra nudažo ir iš svetur skolintus bruožus tam tikromis savitomis spalvomis, išskirti tas spalvas iš įvairių kitų kultūrų tarpo yra nė kiek nelengviau.

Tai jau išeina už šio rašinio rėmų. Čia tenka dar pastebėti, jog ir žinant, kas yra lietuvių kultūra, negalime tikėtis, jog visi jos bruožai būtų galimi išlaikyti jaunojoje kartoje. Tie, kurie nebus suvokiami kaip pranašesni, liks negližuoti ir užleis vietą kitiems, dominuojantiems naujojoje aplinkoje. Kita jų dalis gal harmoningai susilies su vietiniais bruožais. Dar kiti gal bus atgyvenę savo amžių ir visai atkris. Bet kai kurie esminiai lietuvių kultūros bruožai turės susikirsti su svetimaisiais ir išlikti nenugalėti. Lietuvių žmoniškumas, vaišingumas, socialumas, nuoširdus paprastumas ar kuklumas ir kiti bruožai turės išlikti nepažeisti ir šioje skubos, automobilių bei televizijos reklaminėje eroje, nors ši ir implikuotų savanaudiškumą, karjerizmą, rivalizaciją ir kitus mažiau charakteringus pertempto modernizmo požymius. Tik šiuo būdu mes išliksime lietuviškosios kultūros — auksinio tilto sargais.

A. Musteikis

* Šioje vietoje aš nenorėčiau būti klaidingai suprastas. Kultūros kongresą aš laikau pasisekusiu ir reikšmingu. Žinia, galima buvo pasirinkti visai naują prelegentų eilę, kurie kai kurias temas būtų geriau apdoroję, tačiau aplamai ir kiti prelegentai vargiai būtų daugiau pasiekę, kaip tie, kurie savo pareigą atliko. Kultūros kongreso lygis parodė didelę dalį to, kas mes esame ir kiek pajėgiame. Pažinti ir žinoti savąją kultūrą mums vis dėlto kuo greičiau reikėtų. Kas ji yra?

"AIDŲ" PREMIJA IR KONCERTAS

"Aidų" 500 dol. premija, vienais metais teikiama už literatūrą, kitais už mokslą, einant laikui, įgyja vis didesnės reikšmės mūsų kultūriniame gyvenime. Iki šiol jau yra paskirtos 4 premijos už literatūros ir penkios už mokslo knygas bei rankraščius.

1957 m. literatūrinė premija teko Albinui Baranauskui už novelių rinkinį "Sniego platumos". Premijos komisija, susidedanti iš Antano Vaičiulaičio, pirm., Vlados Prosčiūnaitės, sekr., ir narių: Leonardo Andriekaus, Stepo Zobarsko, Leonardo Žitkevičiaus, šią knygą premijai visais balsais išskyrė iš 15 prisiųstų knygų bei rankraščių. Komisijos akte pažymima, kad Albinas Baranauskas "Sniego platumose" "brandžia kalba ir stiliumi bei skaidriu humoru pavaizdavo kasdienę lietuviškąją buitį, atskleisdamas joje naujų ir gaivių atžvilgių".

Premijų skyrimu "Aidai" siekia pagyvinti bei palaikyti literatūrinius ir mokslinius užsimojimus tremtyje. Šiuo metu, sumažėjus lietuviškos knygos paklausai, vieno kurio veikalo ypatingas iškėlimas ir jo autoriaus apdovanojimas yra prasmingas žygis lietuviškų raštų labui. Jis paskatina ne tik rašyti, bet ir parašytam žodžiui daugiau pagarbos skirti. Pagaliau viešu premijų įteikimu ješkoma tiesioginio ryšio su visuomene, kuriai yra rašomos knygos. "Aidai", savo premijų įteikimus jungdami su koncertais bei literatūros vakarais, tokio ryšio ješko visose gausesnėse lietuvių vietovėse. "Aidų" koncertai kas metą ruošiami vis kitame mieste.

Šiemet "Aidų" koncertas ir literatūro vakaras įvyko Toronte balandžio 27 d. Žurnalas tokia proga šiame mieste lankosi jau antrą kartą. Gausus lietuvių susitelkimas Toronte po antrojo pasaulinio karo traukia "Ai-

dų" leidėjų žvilgsnį, teikdamas vilčių, kad ši gausi bendruomenė taps gera dirva ir kultūros žurnalui bujoti. Abu koncertai neapvylė. Į juos abu prisirinko kultūros mylėtojų pilna didžioji Prisikėlimo parapijos salė. Šiemet visuomenė buvo nuoširdžiai nuteikta savai spaudai ir šiai meno šventei pamokslais bažnyčiose, vietine spauda ir radiju.

Koncertą pradėjo sveikinimo žodžiu "Aidų" leidėjų ir redakcijos atstovas Tėv. L. Andriekus, O.F.M. Jis vadovavo ir įžanginei programos daliai — premijos įteikimui, pasakydamas ilgesnę kalbą, kurioje buvo apibūdinta lietuviškos knygos sunki dalia dėl retėjančių skaitytojų ir kultūros žurnalo pastangos globoti ją premijomis. Pagaliau publika buvo supažindinta su 1957 m. "Aidų" premijos laureatu Albinu Baranausku ir premijuota knyga "Sniego platumos". Premijos komisijos aktą perskaitė Kanados Liet. Bendruomenės kultūros fondo pirm. Juozas Kralikauskas, o piniginę dovaną įteikė žurnalo administratorius Tėv. B. Ramanauskas, O.F.M. Ši įžanginė koncerto dalis buvo baigta paties laureato žodžiu, kurį publika lydėjo ilgais plojimais, ir po to paskelbtais raštiškais sveikinimais.

Koncerto vokalinei programai išpildyti iš Floridos atvyko operos solistė Antanina Dambrauskaitė. Dėl didžių nuotolių ji su tokiu gausiu dainų repertuaru čia galėjo pasirodyti pirmą kartą. Susidomėjimas jos daina Toronte buvo gyvas. Jis labiausiai buvo pastebimas pačiame koncerte. Antanina Dambrauskaitė pirmu pasirodymu laimėjo torontiškių nuoširdumą, išreikštą ilgais plojimais. Ji dainavo įprastu įsijautimu, jaunatvišku pakilimu, savo galingu bei plačiu balsu lengvai įveikdama augštąsias ir žemąsias pasirinktų kūrinių gaidas. Antanina Dambrauskaitė keturiuose pasirodymuose išpildė Verdio, Massaneto, Banaičio, Tallat-Kelpšos, Vanagaičio ir Kavecko kompozicijas, susilaukdama nuoširdaus publikos įvertinimo ir gėlių. Solistei akompanavo Stasys Gailevičius.

Tiek pirmoje, tiek antroje koncerto dalyje buvo skirta vietos literatūrai. Pirmiausia savo kūrybos skaityti išėjo Albinas Baranauskas. Jis iš premijuotos knygos skaitė humoristinę novelę "Krokodilas". Jo žodis buvo ramus ir giedras. Antroje programos dalyje su literatūrine kūryba rodėsi Alė Rūta, atvykusi čia iš Detroito. Ji skaitymui pasirinko ištrauką iš dramos "Ant liūnų kranto" ir keturis eilėraščius. Rašytoja skaitė gyvai, įtikinančiai ir buvo apdovanota gėlėmis.

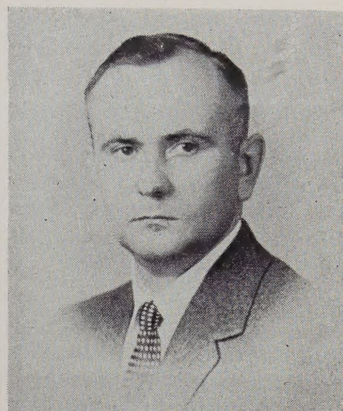
Visas koncertas ir literatūros vakaras užsitęsė dvi valandas. Po jo apie 100 asmenų susirinko į gretimą salę vaišėms. Jas suruošė Prisikėlimo parapijos klebonas Tėv. Placidas Barius, O.F.M., ir parapijos komitetas, vadovaujant pirmininkui F. Senkui. Užkandžiuose dalyvavo Toronto dvasininkai, rinktiniai kultūrininkai, žymieji parapijos šulai, choras ir svečiai, atvykę iš įvairių vietovių išpildyti programos. Be to, į koncertą ir vaišes atsilankė Lietuvos konsulas Kanadai min. V. Gylys su ponia. Vaišės buvo paįvairintos sveikinimo kalbomis ir sol. V. Verikaičio bei jo kvarteto dainomis, o taip pat ir Skirskaitės piano muzika.

Toronto lietuviai šiam "Aidų" koncertui parodė labai daug nuoširdaus dėmesio, tiek jį padėdami suruošti, tiek jame gausiai dalyvaudami. Užtai visiems, prisidėjusiems prie šios kultūrinės šventės pasisekimo, "Aidų" leidėjai yra didžiai dėkingi.

L. A.

"Aidų" premijos komisijos posėdis.
Iš kairės: Antanas Vaičiulaitis, Stepas Zobarskas, Vlada Prosčiūnaitė-Brazaitienė, Leonardas Andriekus, Leonardas Žitkevičius.

Albinas Baranauskas, laimėjęs 1957 m. "Aidų" premiją.

Albinas Baranauskas yra gimęs 1924 m. Vilkaviškio apskrityje. Gimnaziją baigė Vilkaviškyje, o tremties metais studijavo Vokietijoje, labiausiai gilindamasis į literatūrą ir kalbas. Rašyti pradėjo Amerikoje. Jo pirmoji novelė "Dėdės batai" buvo atspausdinta 1952 m. "Darbininke". Nuo to laiko beletristinę kūrybą skelbė "Aiduose", "Darbininke", "Ateityje" ir "Tėviškės žiburiuose". Jo novelių rinkinį "Sniego platumos", kurį premijavo "Aidai", išleido Nidos leidykla Londone. Albinas Baranauskas dabar gyvena Waterbury, Conn.

• Fordhamo universitete ir šią vasarą veiks Lituanistikos Institutas. Įsiregistruoti vasaros semestrui galima iki gegužės 30 d. Iki to laiko įteikę prašymus bus atleisti nuo mokesčio už mokslą. Visas stipendijas paskyrė dr. J. Kazickas ir dr. J. Valiūnas. Vasaros semestras pradedamas liepos 7 d. ir baigiamas rugpjūčio 15 d. Visais lituanistikos studijų reikalais rašyti šiuo adresu: Rev. V. Jaskevičius, S. J., The Lithuanian Program, Box 566, Fordham University, New York 58, N. Y.

• "Draugo" romano premijos komisija šiemet sudaryta Detroite. Į ją įeina dr. J. Kaupas, pirm., dr. T. Žiūraitis, P. O., sekr., nariai: A. Astašaitis, dr. J. Pikūnas ir Alė Rūta.

• Čikagoje buvo suvaidinta Algirdo Landsbergio dramatinė poema "Vėjas gluosniuose". Režisavo A. Dikinis.

• V. K. Jonynas dalyvauja Amerikos dailininkų grafikos parodoje Vašingtone savo premijuotu medžio raižiniu "Penktoji alėja", už kurį Newjorke yra laimėjęs premiją.

ĮVYKIAI

• Gegužės 10 d. Maspethe įvyko Pasaulio Lietuvių Seimo komiteto posėdis. Aptarta koncerto, dailės parodos, knygų parodos ir vadovo spausdinimo reikalai. Koncertas ruošiamas Carnegie Hall salėje. Programai išpildyti pakviesta "Čiurlionio", "Dainavos" ansambliai ir "Varpo" bei "Pirmyn" chorai. Daug pažangos pasiekta ir dailės parodos ruošimo atžvilgiu. Sudarytas jai ruošti komitetas iš pačių dailininkų, kurio garbės pirm. sutiko būti prof. Galdikas, o parodos organizavimo pirm. — dail. Viktoras Vizgirda iš Bostono.

• 1958 m. birželio 27-28 d. Bostone Statler viešbuty bus Amerikos Lietuvių Tarybos šaukiamas kongresas, kurio paruošimo darbai yra pavesti Alto Bostono skyriui.

Atstovų rinkimo tvarka jau paskelbta spaudoje, todėl visoms organizacijoms belieka tuoj rinkti delegatus ir numatyti kiek gali aukų skirti. Jei kuri organizacija negalėtų visuotinio narių susirinkimo sušaukti, gali delegatus įgalioti valdyba.

Statler viešbutis (Park Sq., Boston 17, Mass.) pažadėjo kongreso dalyvius aprūpinti kambariais su sąlyga, jei rezervacijos bus padarytos ne vėliau kaip 2 savaitės prieš kongresą.

Delegatų mandatuose pažymimas delegato vardas, pavardė, adresas, organizacijos pavadinimas ir jos narių skaičius, o juos pasirašo pirmininkas ir sekretorius.

Organizacijos prašomos mandatų nuorašus tuoj atsiųsti ir reikale informacijų klausti šiuo adresu: ALT. Bostono skyrius, 636 Broadway, So. Boston 27, Mass. Tel. AN 8-3071.

• Šv. Sostas per Apeigų Kongregaciją reformuotoje Didžiosios Savaitės liturgijoje išimties keliu leido įderinti Lietuvos bažnyčiose buvusias apeigas. Leidimas liečia Lietuvą, lietuvių tautines parapijas pasaulyje, vietas, kur lietuviai pagal encikliką Exul Familia turi savo pamaldas.

• Balandžio 20 d. Lietuvoje mirė prof. Petras Šalčius, sulaukęs 65 m. amžiaus. Nepriklausomybės laikais jis dėstė universitete ekonomiją ir dalyvavo koperatiniame veikime. 1950 m. iš universiteto buvo atleistas, o po Stalino mirties priimtas į Mokslo Akademijos ekonomijos institutą.

• Žurnalo "Lituanus" rinkliavai skiriamas rugsėjo mėnuo. Tikimasi iš rinkliavos sudaryti pagrindą šio žurnalo leidimui.

• Prof. Adomas Galdikas lietuviams pranciškonams nupiešė labai didelio formato šv. Pranciškaus Asyžiečio paveikslą.

• Romas Viesulas gavo Guggenheimo Fondo premiją—stipendiją 3,600 dol. Ji teikiama kasmet pasižymėjusiems asmenims, kad jie galėtų tobulintis mokslo, meno ir muzikos šakose. Romas Viesulas yra pasiryžęs išleisti savo litografijų rinkinį, kuris ribotųsi lietuvių dainų iliustracijomis.

• Balandžio mėn. Bostone suruošta Kazimiero Žoromskio tapybos darbų paroda. Ja domėjosi visuomenė ir įsigijo paveikslų.

• Julijos Rajauskaitės fortepijono rečitalis įvyko gegužės 11 d. Niujorke, Town Hall salėje. Pianistė skambino Bacho, Liszto, Beethoveno, Banaičio ir Čiurlionio kūrinius. Jos pasirodymas Niujorke angliškoje spaudoje kritikų buvo labai palankiai įvertintas.

• Vidurio ir Rytų Europos Kilmės Amerikiečių Konferencijos posėdžiai įvyko New Yorke kovo 29 d. Dalyvavo Konferenciją sudarančių organizacijų ir Pavergtų Europos Tautų atstovai. Konferencijoje dalyvauja lietuviai, albanai, čekoslovakai, estai, latviai, lenkai, rumunai, bulgarai, ukrainiečiai ir vengrai. Lietuvių atstovus yra delegavusi Amerikos Lietuvių Taryba — prel. J. Balkūną, M. Kižytę, dr. M. J. Viniką, adv. Dragūną ir Vl. Barčiauską. Posėdžiams pirmininkavo Konferencijos pirmininkas prel. J. Balkūnas. Priminė, kad Konferencija susidarė 1955 lapkrity. Ji artimai bendradarbiauja su Pavergtom Europos Tautom.

Pavergtų Europos Tautų pirmininkas dr. V. Masens dėkojo Konferencijai už paramą. Priminė, kad Amerikos vyriausybė daugiau skaitosi su savo piliečių reikalavimais negu su Pavergtomis Europos Tautomis, kurias sudaro devynių tautų egzilai. Pažymėjo dabartiniu metu didelį antikomunistinės parodos pasisekimą New Yorke ir Vašingtone. Paroda bus nukelta į Ohio valstybę ir kitur.

Konferencijos politinio komiteto veiklą nušvietė to komiteto pirmininkas rumunas adv. P. Riposanu.

• Balandžio 20 buvo Lietuvos vyčių diena. Tą dieną visoje Amerikoje pradėtas naujų narių telkimo vajus. Tą mėnesį lietuviai turėjo progos nemaža išgirsti apie Lietuvos vyčius. Lietuviai dvasiškiai užsiminė bažnyčiose apie šią garbingą ir seną Amerikos lietuvių katalikų organizaciją. Po pamaldų buvo dalinama speciali literatūra apie vyčius. Lietuviai katalikai buvo kviečiami įsijungti į šią organizaciją. Lietuvos vyčiai turi jaunų, suaugusių ir sendraugių kuopas. Organizacijos nariais gali būti čia gimę ir augę ar iš Lietuvos atvykę lietuviai katalikai. Naujiems nariams statomos tik dvi sąlygos: kandidatas į organizaciją turi būti lietuvis ar lietuvių kilmės ir praktikuojąs katalikas.

• Vasario 16 gimnazija Vokietijoje balandžio 14 d. pradėjo naujuosius 1958-59 mokslo metus. Gimnazijoje vasario mėnesį lankėsi norvegas, YMCA generalinis sekretorius N. Seim. Jo apsilankymą paminėjo ir vietos vokiečių laikraščiai. Jis lankosi trečią kartą. N. Seim norvegų spaudoje yra rašęs apie šią gimnaziją bei lietuvius ir per keletą metų pasikvietęs 30 mokinių vasaros atostogų Norvegijon.

• Gegužės 30-31 d. Niujorke Statlerio viešbutyje ruošiamas Amerikos lietuvių tautinis kongresas. Kongreso komitetą sudaro Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos, Kanados Lietuvių Tautinės Sąjungos, Lietuvių Tautinio Akademinio Sambūrio, Lietuvių Tautinio Sąjūdžio, Amerikos Lietuvių Rezistencinės Santarvės, Lietuvos laisvės kovotojų Sąjungos atstovai.

• Amerikoje, neskaitant "Amerikos Balso", dabar veikia 20 lietuviškos radijo programos. Dvi iš jų kasdien duoda savo programą. Tai Čikagos "Margutis" ir S. Barcus. Kitos 18 veikia tik vieną kartą savaitėje. Valandų laikas įvairus, nuo 25 minučių iki valandos ir daugiau. Sudėjus visas radijo valandas, per savaitę lietuviškai radijo bangomis kalbama 25 val. ir 10 minučių. Radijo valandėlės veikia šiuose miestuose: Amsterdame, Baltimorėje, Bostone, Čikagoje, Clevelande, Detroite, Los Angeles, New Yorke, Philadelphijoje, Pittsburghe, Pittstone, Rochestery, Waterbury, Wilkes-Barre. Už Amerikos sienų arčiausia stotis yra Toronte, kur kas savaitę duodama valandos lietuviška programa. Toliau eina Brazilija. Ispanijoje iš Madrido kasdien penkiolikos minučių programa siunčiama į Lietuvą. Dvidieninės programos perduodamos iš Romos — Vatikano ir italų vyriausybės. "Amerikos Balsas" lietuviškai kalba iš Vašingtono ir iš Europos. Kasdien parengiama pusės valandos programa ir pakartojama tris kartus. Peržvelgus laisvajame pasaulyje visas radijo valandėles, kurių skaičius dar neatrodo pilnas, apytikriais daviniais per savaitę radijo bangomis lietuviškai kalbama apie 60 valandų.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1957 ir 1958 metais.
2. Premija, $500 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.), parašytą lietuvių kalba.
3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1959 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd., S. E., Washington 19, D. C. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai.
5. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.
6. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Teleforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, D. C.

Lietuva (V. Augustino nuotr.)